פרישמן

מכתבים

על דבר הספרות

הוצאת דביר

שבעה

מכתבים חדשים

על דבר הספרות

מאת

ד ו ד   פ ר י ש מ א ן

ה ו צ א ת „ד ב י ר" י ר ו ש ל י ם   ב ר ל י ן

ב ר ל י ן ת ר פ "ג

Buchdruckerei Felix Wolf G. m. b. H.
Berlin S 14

מ כ ת ב ר א ש ו ן

ידידתי,

רעיון משונה קצת מעסיק את מוחי זה כמה: יש שאנו רואים באיזו ספרות מעשה הדומה ממש למעשה לסטים מזוין. בא לפעמים איש אמיץ כח, אדיר וחזק וכביר רוח, יורד לתוך הספרות, ובגבורה גדולה ובזרוע נטויה הוא נוטל לעצמו את כל מה שהוא יכל ליטול, ואינו מניח אחריו לאחרים כלום. לסטים כזה היה, למשל, גיטה. לסטים כזה היה גם איש כדוסטוייבסקי. אל תשחקי לי, ידידתי. המלה היא מלה גסה קצת. ידעתי. אבל אין דבר. אפשר שסוף־סוף יעלה בידי לברר את כונתי יותר.

הלא ידעת את החזיון? — עשיריות שנים שלמות או גם מאות תמימות עומדת איזו ספרות, כאותה בצה העומדת, וקופאת על שמריה הנבאשים. אין חיים ואין תנועה, אין יוצא ואין בא, אין קם ואין מתעודד. התקופה היא תקופה של התגוונות. הכל נשתתק, מין ריקניות נוראה מולכת בכיפה, ואומרים, במקרה כזה: נסתלקה השכינה. כך חולפים עליה לפעמים דורות. ופתאום — אין איש יודע מהיכן ואין איש יודע על־ידי מה — פתאום כאילו נעשה נס מן השמים. אותה הספרות מתעוררת בן־לילה אחד לתחיה. ענקים אחדים באים פתאום, גדולים, שהם נעשים

לבסוף למופת לעולם כולו ולמשך אלפי שנים שלמים, אנשים, שהם מטביעים את הסיגנאטורה שלהם על מהלכה של כל הקולטורה האנושית כולה, ולא עוד, אלא שעל־פי רוב אין הם באים אחד־אחד, אלא בהמון. מחנה שלם בא. אותה הספרות מתחילה פתאום לפרוח לעינינו ותקופה חדשה ומזהירה הולכת ומתבססת. אבל לא זה הוא, בעצם, החזיון המתמיה אותי, אלא חזיון שני הכרוך מיד אחרי זה: — מיד אחרי אותו הדור של התקופה הגדולה, דור הענקים, בא על־פי רוב איזה עיקול הפונה אל הצד. אמת שיש לך עוד עסק עם גדולים, אבל חש אתה, כי אלו הם רק כשרונות חזקים, אבל בכל אופן אין עוד בהם מאותה הקלאסיות שראית אצל האחרים זה רק לפני שנים אחדות. והרע מכל זה, כי גם הדור הזה, דור הכשרונות החזקים, הסמוכים עוד אל הקלאסיים, הולך וכלה, ומתחילה ירידה גדולה. מעט־מעט והנה בא דור של אפיגונים, של מחקים, של „הולכים בעקבות", של ננסים. באה התסיסה. אין אתה רואה שוב אלא אנשים תוססים, שואפים, עורגים לאיזה דבר ומחפשים, שמתוך איזה הכרח נפשי לא־ברור הם מבקשים דבר, שהם קוראים לו „מלה חדשה", או מבקשים איזו צורה חדשה של בטוי או איזה תוכן חדש, והם עושים יום־יום נסיונות, בונים היום ומחריבים מחר, מוצאים היום ומבטלים מחר, ממליכים היום איזה „גדול" ומורדים בו מחר. וסימנם הוא: יש להם תמיד שפעה גדולה של מלים, של שיטות, של שמות, של בתי־מדרשות חדשים ושל זרמים חדשים — אבל עצם הענין אין. „הדבר כשהוא לעצמו" אינו נראה...

ראיות? — עיין הספרות האשכנזית, עיין הספרות הרוסית וכן עוד ועוד.

הספרות האשכנזית קפאה דורות שלמים תחתיה. ופתאום — כמעט בעת ובעונה אחת — באו לה ענקים, שכמעט לא היו כדוגמתם. בא לסינג, ואחריו, כמעט בלי שום הפסק, בא שילר, בא הרדר, בא ווילאנד, ובא אותו הענק שבענקים, אותו גיטה, ובאו כל אותם גבורי הרוח של התקופה אשר יקרא לה תקופת הזהב שבספרות האשכנזית המודרנית. אבל מיד אחרי זה, רק כימי דור אחד, והנה כבר מתחילה קצת שטחיות. עוד יש כשרונות גדולים ומפליאים, עוד יש קלייסט ולינוי והיינה, אבל חש אתה, כי הקלסיציסמוס כבר התמוטט. איזו תקופה של מעבר באה. נולדים רק עוד כשרונות סתם. ומיד אחר כך והנה הירידה השלמה. רק מחקים, רק תלמידים, רק אפיגונים, רק עובדים על־פי שאבלונה, רק אנשים היודעים היטב איך המלאכה נעשית, רק תוססים ודומיהם.

וגם בספרות הרוסית הולך החזיון הזה ונשנה לעינינו. הספרות היתה ספרות של מתחילים והיתה מונחת בחתוליה ובסמרטוטיה הצואים ואיזה הדיוט שאינו מעלה ואינו מוריד היה המנצח על המקהלה. פתאום — לא ידענו מהיכן ועל־ידי מה ולא ידענו מי ומה ילד לה את אלה — פתאום והנה דור של ענקים: פושקין, גוגול, לירמונטוב, טולסטוי, ואותו הפלא שבפלאות, אותו דוסטויבסקי, איש שהכריח לבסופו את כל הספרויות להשתעבד אל רוחו הנפלא ולעשות כל אחת בחוצותיה מהפכות שלמות. אבל מיד אחר זה והנה דור של מעבר. ולא עוד, אלא שמיד אחרי דור המעבר והנה ננסים. אפשר שרק עוד טשיחוב הוא משיירי אנשי התקופה הגדולה, אבל מיד אחר זה והנה רק מבקשים, שואפים, תוססים, עורגים ודומיהם. מבקשים

הם איזה דבר ששם אין לו. יש רגע שאתה מדמה, כי יש לך עסק עם כשרונות מקוריים מאד, וברגע השני כבר אתה בא לידי ידיעה ברורה, כי טעות היא בידך ואין כאן כלום. יש רגע שאתה מאמין, כי אנשים בעלי עצמיות, המיוחדה ומופלאה מאד במינה, עושים לפניך, ומיד מתברר לך, כי אין כל זה אלא מעשה להטים גרידה. כך הוא טבעו של דור שכזה: אלפי מלים רמות — ולבסוף אין כל זה אלא פתפותי ביצים ריקות. חי אתה בדור של אינדוסטריה ספרותית, שהביאה את עצם המלאכה עד לידי מעלה גבוהה. המכונה עושה לפנינו.

אי מזה בא חזיון של ירידה נצחת כזאת אחרי תקופה גדולה? — הנה זה הוא שאמרתי, כי רעיון משונה קצת מעסיק את מוחי וכי רואה אני בזה מעשה לסטים מזוין. אל תשחקי לי, ידידתי. מצייר אני לי את הדבר כך: — באיזו פנה בשמים, באוצר העולם הגנוז, יש מין קופה של ברזל אשר מונח בה סכום ידוע של גיניאליות, והאוצר הזה שמור שם למשמרת בשביל עדה שלמה של אנשי־רוח, שיבואו איש־איש מקצהו ויטלו איש־איש את חלקו המגיע לו. אבל יש שנולד לפעמים בין אנשי־הרוח אדם עם כח ידים ועם כח נפש גדול ורב מאד, מין בולשוויק רוחני, ואדם כזה, מכיון שבא אצל הקופה, שוב לא יסתפק באיזה מועט, אלא בא וקורא אל המלאך הממונה על הקופה: „הרם ידך!" והוא נוטל בין כך וכך מן הקופה את כל הנמצא שם במזומנים, ולא ישאיר אחריו אלא פכים קטנים. או יש גם שיבוא אצל הקופה לא רק אחד כזה לבדו, אלא חברה שלמה של בולשוויקים רוחניים כאלה, ממש שודדים בצהרים, והם יריקו את האוצר כולו ולא ישאירו אחריהם אלא

עוללות, מין מעות קטנות, קשיטות ופרוטות, שלא ישימו אליהן לב עוד. בא גיטה כזה עם החבריא שלו ונטלו בפעם אחת את אשר נאגר ונאצר בשביל סופרים לדור שלם. לסטים מזוין היה, שהפיל את התיתו על המלאך הממונה על קופת הרוח, ולסטם את כל מה שהיה ללסטם, את כל הזהב הנוצץ, ולא השאיר אחריו אלא פרוטות של נחושת. בא דוסטוייבסקי כזה ועשה גם הוא כמעשה הזה. לסטם את האוצר הגנוז לעתיד לבוא ונטל לו את הכל, ולא השאיר אחריו אלא מעות קטנות. ומה פלא, כי אחרי תקופה של גיטה וחבריו או אחרי דור של דוסטוייבסקי וחבריו בא דור של שפלי ידים, שאין להם אלא קטנות ואין להם אלא מלים ואין להם אלא תאוות ושאיפות? — חלקת אדמה, שעובדה כהוגן והוציאו ממנה את כל כחה, לא תוכל לעשות פרי חדש, אלא אם כן נתן לה תחילה מנוחה ושמיטה למשך זמן ידוע.

אבל יהיה איך שיהיה. חזיונות כאלה, כשאנו רואים אותם בספרות הכללית, עוד מובנים לנו במקצת. אם יש שהיה לאיזו ספרות דור זהב, דור של ענקים, מהיכא תיתי, יבא־נא אחריו גם דור של מעבר או אפילו דור של ננסים ואפיגונים ומחקים ודורכים ביקבי קדמוניהם. אבל כשנבוא לספרות קטנה ודלה ומדולדלה, למשל, לספרות כספרותנו, ספרות שגיטים ודוסטוייבסקים לא היו לה, אלא כשבאה והתחילה התחילה מיד במחקים, זהב לא ראתה מימיה, אלא כשבאה למנות, התחילה מיד בפרוטות של נחושת, גדולות לא עשתה, אלא כשבאה לעלות לדוכן, התחילה מיד באינדוסטריה ספרותית העושה את המלאכה מעשה מכונה — אז נופלת עלינו איזו מרה־שחורה גדולה ואיומה וידינו יורדות למטה, וכל רוח לא תקום בנו.

לפני הרבה שנים כשטללי הילדות היו מרטיבים עוד את מצחי הבוער, והאויר אשר מסביב היה מחנק לי כל־כך והכל היה צר ודחוק וצפוף כל־כך, והסביבה היתה יבשה ומיובשה, ומשאות הנפש היו גדולות ונפלאות, והתמימות היתה רבה וגדולה, והאמונה בעתידות הבאים היתה חזקה ועצומה, — אז היתה שגורה על פי תפלה אחת קטנה, שנתתי לה בטוי גם באחד ממכתבי אליך, ידידתי. התזכרנה עוד? — הלא כך הייתי מתפלל: אלי, אלהי אורי ושירי! חמל־נא על עמך הכבד הזה והסר ממנו במעט את הרוח היבשה הזאת. תן־נא בלבו מעט רוח של ליריות, של רוך ועדנה, של הגות וחלומות. יהיו־נא גם לו מעט משוררים בעלי שירי דמיון והשתפכות נפש, יהיו־נא גם לו מעט שירים ליריים, שירי אהבה, שירי נוער, שירי חיים, שהם יהיו כעין סדור־תפלה מודרני או כעין מחזור לכל השנה בשביל בני־הנעורים, אשר מתוכם יתפללו את תפלותיהם ויבכו את דמעותיהם בשעה שלבם יכבד עליהם, ואשר על־פיהם ישפכו את שיחם כל נערינו ונערותינו וכל בחורינו ובתולותינו בכל עת אשר יצר להם בנשמתם ובכל רגע אשר המון לבם יגבר עליהם ונפשם עליהם תתעטף מרוב תשוקה לדמעות אחדות... התזכרי? — ועוד תפלה אחת קצרה היתה לי בימים ההם: אלי, אלהי אורי ושמשי! וגם מעט בקורת אל־נא תשכח לתת להם בלבם. יהיה־נא להם מעט רוח בוחנת, מעט שכל זך ומעט טעם טוב, למען אשר יבררו ויצרפו ויבקרו את כל דבר אשר יושם לפניהם. יקומו־נא גם להם מבקרים־סופרים אחדים, אשר יורו אותם מעט ואשר יחנכו אותם מעט, ואשר יהיו להם לעמודי־אש ללכת לפניהם ולהנחותם במדבר הגדול והנורא הזה אשר

יקרא לו ספרות וכו׳ וכו׳. הוי לאותה הטעות שטעיתי אָז! תפלתי, כפי הנראה, היתה חטופה קצת יותר מדי, ולפיכך שכחתי בה את העיקר. שכחתי, למשל, להוסיף את הדבר הקטן הזה: כי אותם המשוררים הליריים ואותם המבקרים־הסופרים, שאליהם אני מתפלל בלב קרוע ומורתח כל־כך, יהיו דרך אגב גם אנשים בעלי כשרון, ולא יהיו רק מפטפטים ומהגים ומרבים להג. את הדבר הקטן הזה שכחתי. ולפיכך, כשכבר נעשו לנו כל אותם הנסים הרבים והגדולים, שאליהם התפללתי כל־כך, וכבר יש לנו, ברוך־השם, משוררים ומבקרים קצת יותר משערבתי את לבי לקוות אליהם אפילו בחלום, אל־נא תשתאי, יקירתי, אם תשמעיני מתפלל עתה תפלה להפך: רבונו של עולם, אפשר שיהיה רצון מלפניך לשמוע אל תחנתי החדשה: עשה־נא עמי ועם עמך האומלל ועם ספרותו האומללה נסים רק עוד הפעם האחת הזאת. הסר ממנו רק את הנגע הזה — את המון המשוררים והמבקרים האלה. רק אל־נא יהיו לנו משוררים ומבקרים רבים כל־כך! כי הנה שגיתי מאד, אדוני ורבוני, שגיתי בהיותי נחפז. שכחתי, כי כל אותם הפטפטנים, הנמצאים תמיד בקרב אומה הגונה במספר הגון וידוע ואשר היו לי לזרא ולגועל נורא כל־כך מעודי, הם הם בעצמם יהיו אלה אשר יקחו להם לתוך רשותם ואל תחת שלטונם את המלאכה החדשה הזאת, את עסקי הלב ואת עסקי המוח, והם הם ישירו לנו את מספר השירים ויכתבו לנו את מספר מאמרי הבקורת, הדרושים כל־כך לצרכי אומה הגונה. בני אותה המשפחה עצמה, שאבותיהם כתבו לנו פעם את שיריהם „על האָביב" ועל „היונה ההומיה" ועל „הצפור בכלוב" ועל „בת רומיניה השדודה", וכן אלה

שכתבו לנו פעם את פלפוליהם על הפסוק „או נשיש” ואשר במשך מאות שנים למדו את עצמם להתפלפל על־דבר „עובר ירך אמו” ועל כל קוץ וקוץ, הם הם בעצמם או בניהם ויוצאי חלציהם יהיו לנו למספיקים, אשר יספיקו לנו את סכום השירים ואת סכום המאמרים ואת כל יתר הסחורה הדרושה לנו במקצוע זה במשך שנה, מראש השנה הזה ועד ראש השנה השני הבא עלינו לטובה.

לכאורה, לא היו ימים טובים לשירה העברית כימינו אלה. עשרות־עשרות משוררים חדשים קמו לנו. יום־יום ומשורר חדש, יום־יום וכוכב חדש. השירה נוזלת לעינינו בקלות נמרצה ממש כפלג מים. אבל ראה זה פלא: מוצא אתה, כי כמעט כולם יודעים קצת יותר מדי את סוד המלה וצירופה. כולם עושים הם כוני חן באופן ידוע, כולם חולמים הם בנוסח ידוע, כולם באים הם בהשתפכות נפש בסגנון ידוע, אצל כולם מוצא אתה אותם הדמדומים הידועים ואותם חצאי הרגשות ואותם הגעגועים ואותם הזעזועים ואותם מצבי הנפש של תוגה ידועה, ואפילו אותה החבה הידועה, שחייב כל משורר הגון להרגיש ולהודיע על הטבע החי או המת, אתה מוצא אצלם מן המוכן, אלא שהאחד אוהב פתאום את „החולות הצהובים” והשני את „הסוס האָדום בערבות ערב”, כאילו לא היה לזה מעולם עסק אלא עם חולות ולזה לא היה מעולם משא־ומתן אתר אלא עם סוסים; ויש שחרוזיהם יפים באמת, ויש גם שמביאים אותך רגע אחד לידי אמונה, כי דבר לך פה עם משוררים אמתים — אבל דבר אחד קטן חסר לך אצלם: הנפש לא תמלא. תניח אותם רגע אחד מתוך ידך — והכל נשכח כרגע. והן זוכר אתה היטב, כי

כשנתגלה אלינו, למשל, ביאליק, או אפילו משורר אחר קטן ממנו, ואתה קראת את חרוזיו הראשונים, מיד תפש אותך בלבך, ולשכוח לא יכולת עוד בשום אופן לא אותו ולא את שירו. היה שם איזה דבר, שלחש לך באָזנך, כי עסק לך פה עם ענין אמתי, שאינו מזויף. ואפילו אם השיר לא היה מן המשובחים ביותר, ואפילו אם היו לך עליו אלפי טענות, — אבל באמתיותו לא יכולת בשום אופן להטיל ספק. מדוע אין הדבר כך אצל החדשים שלנו ואצל החדשים שבחדשים? — אפשר משום שאתה מרגיש בשעת הקריאה, כי עסק לך פה עם „נוסח". הן כולם, לצערנו, למדו את הנוסח בעל־פה, והם יודעים כיצד המלאכה נעשית, ובאים הם אליך עם המוגמר. ולא עוד, אלא שכולם ביחד יש להם סגנון אחד: תוכן אחד ושפה אחת ומלים דומות. ואם תקח את המשוררים הרבים, שקמו לנו בעת האחרונה בשני חצאי כדור העולם, תעמוד משתאה: אם קראת שירים אחדים מאתם בבת־אחת, את שירו של האחד ואת שירו של השני, או יותר טוב, אם יקרא אותם איש לפניך מעל הספר, ואתה לא תעיין באותו ספר גם אתה, אלא תשמע באזניך, ואתה לא ידעת כי פרי משוררים שונים הושם פה לפניך, אז תאמין, כי רק משורר אחד כתב את כולם יחדיו — עד למדה זו חסרים הם כל עצמיות. לרגעים תבוא לידי אמונה, כי כולם יחדיו כותבים הם מתוך קסת־דיו אחת ובעט אחד ועל־גבי גליון נייר אחד. אין כמעט שום הבדל ביניהם. ויש שתדמה, כי גם אותה הנערה, שעליה ישירו, היא רק נערה אחת משותפת לכולם. ויש שתדמה, כי אפילו אותה הדמעה, שהם שופכים, יוצאת ובאה מתוך מרזב אחד,

והיא משותפת לכולם — עד למדה זו דומים הם איש לאחיו בנוסחה שלהם ובסגנון שלהם. פתאום תאמר לנפשך: רק אין זה כי־אם חברים הם כולם יחדיו לאיזה טרייד־יוניון. הן היתה השירה גם היא רק לסניף מסניפי האינדוסטריה הרבים. כך וכך געגועים, כך וכך מכאוב, כך וכך דמדומים, כך וכך תאוה ואהבה לנערה — והנוסח יש. זוכר אני, שבנערותי, כשהיה בא אצלי מורה ללמדני את החכמה של כתיבת אותיות עבריות, היה מספר לי, כי סופרי ווילנה וחכמיה יש להם לכולם כתב־יד אחד הדומה אצל כולם. אבל כתב־יד הלא הוא רק כתב־יד, ואין האסון גדול כל־כך. גדול קצת יותר נעשה האסון, אם משוררים הם, והם כותבים כולם בנוסח אחד...

כי מה אני שואל מעם איש הבא אלינו בתור משורר? — אין אני שואל מעמו, כי יהיה דוקא גדול —: הגודל אינו יורד מן השמים, כמו גשם על ראש כל, ומי אשר אין לו מחסה־ממטר, על קדקדו ירד. אין אני שואל מעמו, שיהיה דוקא ומיד לאדם הבא אלינו עם מחשבות חדשות —: המחשבות החדשות אינן צומחות מן הארץ, כמו הכרפס על־פני השדה, ומי שיש לו יד, זה בא וקוטפן. אבל דבר אחד קטן אני שואל מעמו: שיהיו לו מאורעות חיים פנימיים, שכל רגע ורגע יהיה לו למאורע בחייו, אשר ירגיש אותו בנפשו בכל נימיה עד היסוד, שנפשו תהיה לו למועקה גדולה תמיד לרגלי כל תנודה ותנודה הבאה עליו, והוא לא יוכל למלט את המשא הנורא הזה מעל לבו, אלא אם כן ישחרר את עצמו ממנו על־ידי איזו מלה אמורה, באופן שהמלה האמורה הזאת תהיה לו לגאולה, לכל הפחות, לרגע אחד. זהו המשורר לפי הבנתי. כי למה זה

נשלה את נפשנו? הן לא מעט הכתיבה, שאדם בא וכותב, הוא העיקר, ולוא גם תהא כתיבה זו יפה עד להפליא, ולוא גם יהיו הדברים אמורים באופן שאין כלל למעלה ממנו. הן כל זה סוף־סוף אינו אלא איזה הזיון־לואי, שאנו מוצאים אצל אותו אדם, שאנו קוראים לו סופר או חוזה או משורר. הן העיקר סוף־סוף הוא האדם בעצמו, והשאר, אותו מעט הכתיבה, אינו אלא הטפל, מין „פירוש הקונטרס" לאותה העצמיות המיוחדה של אותו בן־אדם.

עוד נער צעיר מאד הייתי, כשקראתי את „קין" של בירון בפעם הראשונה. עד כמה הבינותי או עד כמה לא הבינותי אז את הספר הזה — דבר זה אינו עתה מן הענין. אבל אחת אני יכול להבטיח: את היום ההוא ואת הלילה הבא אחריו לא אשכח עד עולם. וראה זה פלא: לא הספר „קין" העסיק, אחרי שכליתי את הקריאה, את הרהורי, ולא השירה הנשגבה הזאת כשהיא לעצמה, אלא דבר אחר לגמרי: רק אותו בירון בעצמו. אדם זה לכשעצמו בלבל את מוחי ואת לבי ואת כל רגשותי ואת כל הרהורי, ולא יכולתי להסיח ממנו את דעתי אפילו לרגע. רבונו של עולם, מה מוכרח היה אדם לשאת ולסבול בקרבו, איזה תפתה היה מוכרח להיות ערוך בלבו, איזו מצוקות ואיזו נדנודי נפש ואיזו שביבי תקוה ואיזו יאושים היו מוכרחים לחלוף אותו, אם בא אדם וכתב מה שכתוב בזה! הרגשתי פתאום, כי אותם מאורעות החיים הפנימיים, שאירעו ונתהוו ועברו בתוך הנשמה של אותו בירון, הם מאלה שבאים רק על אחד מרבבות אדם. כן, אדם כזה הוא משורר. את זה אני מבין.

ועוד פעם אחת קרה לי מקרה כזה. גם אז הייתי רק נער עוד, ולרגלי איזה מקרה משונה נזדמן לי לתוך ידי איזה ספר קטן, ששמו היה — „פויסט". ואת אשר נעשה עמי אז — איך זה אוכל לציירו? מובן מאליו: מעצם דברי הספר הבינותי אז רק את המועט מן המועט, אבל לא ההבנה היא פה העיקר. העיקר הוא, כי הרגיש לבו של הנער באיזו הרגשה עמומה ולא ברורה את כל הנוראות והנשגבות שבמעט העלים האלה — ודבר זה לא הניח עוד לו לישון. ועוד הפעם: — לא „פויסט" העסיק אז את הרהורי, לא אותו פויסט בתור ספר גדול כשהוא לעצמו, אלא אותו האדם, שיכול היה לכתוב ספר שכזה. הוי, אלי, פחד אבי ואמי, אלהי אורי ולילותי, מה מוכרח היה לעבור על בן־אדם ילוד־אשה, אם בא זה וכתב את אשר כזה! וגם זה פלא: מחשבה קְטנה באה אז בלבו של הנער, כי בעצם אין „פויסט" זה אלא מין ספר זכרון, פנקס יומן, שכתב לו אותו גיטה, כגון, למשל, אותו פנקס היומן, שכותב לי גם אני יום־יום, אלא באותו ההבדל, שהוא יש לו תמיד איזה דבר מיוחד ונפלא לרשום אותו בתוך אותו הפנקס, ואני הנני עני ממעש ומהרהור וממאורע גדול פנימי. גיטה זה הי הרבה, כלומר, הרבה־הרבה עבר בכל רגע ורגע עליו ועל מורשי לבו ועל נימי נפשו, והרשמים האלה נשארו אחריו פה בספר הזה לדורות לאלפי בני־אדם. ככה, כשאנו רואים צוקי סלעים איומים וחגוי הרים פראים ואשדות מים נוראים וצורות גיאולוגיות משונות, אין אלה אלא מעידים לפנינו על המהפכות העצומות, שנתהוו פעם במקומות האלה בתהומות האדמה העמוקות, וגם כשאנו רואים לפנינו „פויסט" כזה או „מנפרד" כזה, אין אלה אלא מספרים לדור את אשר

נעשה פעם בתוך אותן התהומות העמוקות וההשכות הקרואות גיטה או בירון. הספרים לכשעצמם אינם אלא פורמאציות נפלאות. אבל נשוב לענינגו: אותו הרעיון, ש„פויסט" אינו אלא פנקס היומן של גיטה, מוחזק בעיני למין אמת עד היום הזה, כי רק על־ידי זה אני מבאר לי עד עתה הרבה־הרבה פרשיות סתומות בחייו ובספרו ההוא של אותו האדם הנפלא. פנקס יומן הוא לי, כמו שנחשבו לי לפנקס יומן גם „ווילהעלם מייסטער" ו„דיכטונג אונד וואהרהייט" ויתר ספריו ממין זה. הנה כן הבינותי היטב אחר־כך גם את מלתו הידועה של גיטה, כי אין הוא כותב אלא „געלעגענהייטס־געדיכטע", מאחרי שבאמת כל מה שכתב לא נחשב לו אלא למין שיר לרגלי איזו הזדמנות — לרגלי איזה מאורע מן החוץ, שנעשה לו, כמובן, למאורע פנימי בקרב לבו. כן, אדם כזה הוא משורר. את זה אני מבין. אדם כזה רשאי לעשות לו את הלוקסוס הזר והנפלא להיות למשורר. אם עשה אלהים את האדם לאומלל עד למדה זו, שיהא רואה וסוקר וחש ומרגיש את כל זעזוע וזעזוע של חֵי העולם, כמו שהיה סוקר וחש אותם איש כגיטה או כבירון, זה ילך וישיר לנו. אבל כשבאים אנשים מן השוק, עם רגשות לב מן השוק ועם מאורעות פנימיים ששוים בשוק פרוטה, והם הומים באזנינו את המון שיריהם, ואפילו אם יפים הם עד שיפליאו אותי רגע אחד, הלא סוף־סוף יעשה לי הדבר למשא, אם יהיה זה נעשה לאורך ימים. אותם האנשים עם הצעצועים והשעשועים, הזעזועים והגעגועים, הגעגועים והבעבועים הקטנים שבלבם הקטן אינם יכולים להעסיק אותי ואת חיי הפנימיים הרבה. נעשה לי הכל לנוסח יבש, לפורמה ריקה, ולפיכך הוא נעשה לי לזרא. הן

כולם מבשלים הם על־גבי אש אחת, ויש להם כולם קדרה אחת דבי שותפי: טון אחד וזעזוע נשמה אחד ומין אחד של ליריסמוס ומין אחד של דמעה או של אנחה. ולא עוד, אלא שאצל רבים, אם לא אצל הרוב שבהם, יש לחשוד גם משום זיוף פשוט...

סובב־סובב הולך הרוח — אבל מן המקום, שעליו עמדנו, לא באנו הלאה אפילו פסיעה אחת. היתה לנו פעם ספרות של ספרי יראים וספרי מוסר וספרי התעוררות, שעסקו בהם זקנינו ואבות אבותינו ומלאו בהם את חייהם הרוחניים. באו אנשים חדשים, עדה של נלבבים, שהכירו בריקניותם של הראשונים, מרדו, קשרו קשר, עשו מהפכה, הביאו לעולם את הספרות החדשה, ואחינו ואחיותינו ובנינו וזרענו עוסקים בספרות החדשה הזאת כל היום, כמו שעסקו זקנינו בספרי המוסר שלהם. אבל האם באנו על־ידי כך בעצם הדבר אפילו פסיעה אחת הלאה? ואם לא באה ריקניות חדשה לעולם תחת הריקניות הישנה? ואם לא יבוא אחרינו דור, שיכיר פתאום בריקניות החדשה הזאת וילעג לנו, כמו שלעגנו אנחנו לזקנינו, וינסה את כחו במרידה חדשה ובמהפכה חדשה, כדי להעביר את זו מן העולם, וימליך על זרעו איזה מלך חדש, שיהיה בימים ההם, וירים על הכסא שוב איזה מלכות חדשה? — מה נותן לנו בעין אותו הליריסמוס, שאליו התפללנו כל־כך, ושהוא ממלא עתה אצלנו את מקומם של ספרי היראים, שהשפיקו בהם אבותינו? מה נותנים לנו במזומנים אותם הצעצועים היפים עם אותם הזיופים הנפשיים והכזבים האסתיטיים והעמדת הפנים כאלו מקיימים הם עולם מלא? האין בזה בלוי זמן לריק? האין בזה הליכה לבטלה וחיים של אנשים בעולם שאינו שלהם?

האם לא בטלנות חדשה היא או גם צביעות חדשה? ואם לא יתברר לנו סוף־סוף, ברור ומפורש, כי בעצם מי שאינו אומלל באמת עד כדי שהוא מוכרח למלט לפנינו את משא לבו, זה אינו אלא עוסק באחיזת עינים, אם עוסק הוא בשירה, ואינו אלא משחית עתו לחנם מתוך רפיון רוח ושפלות ידים ומתוך נטיה לאיזו מלאכה הבאה לו בקלות ומתוך רוחה ידועה? —

ואם כך הוא במקצוע הליריסמוס המודרני שלנו, במקצוע הבקורת המודרנית שבספרותנו הדברים יגעים ואבלים שבעים ושבע פעמים יותר. ירושה זו, להיות מפטפטים באזנינו יום ולילה, ירושה ישנה היא אצלנו, ובאו עתה אנשים מן השוק וזכו בה מן ההפקר. ואולם בעצם אין אלה על־פי רוב אלא יוצאי ירכם של אותם הזקנים, שלפני איזו עשיריות שנים היה עסקם כל היום באותו המין, שהיו קוראים לו „מאמר". אבל גם אותם בעלי־המלאכה של המאמר הן לא היו מקוריים וראשונים עוד במקצוע זה. גם הם כבר היו נינים ונכדים לאותם מזקניהם, שהיו עוסקים פעם בפלפול. כל אחד מרמ״ח אבריהם ושס״ה גידיהם היה מין פלפול לכשעצמו. כל מחשבה וכל רגש היה — פלפול. לא יכלו לעמוד, לא יכלו לישב, לא יכלו לישון בלי איזו עקמומיות ובלי איזו הבאת ראיה, שהיו מחזקים אותה על־ידי תנועה של בוהן־היד העב, ובלי — פלפול. מכיון שבאה שעתו של אותו הפלפול לפטור מן העולם, בא ה„מאמר" במקומו. הרוח השולט באותו המאמר היה הפלפול או הנטיה העזה להתעקש ולהיות מדיינים זה עם זה ולהיות מוכיחים זה לזה איזה הבל שבהבלים ולחזק את כל זה על־ידי ראיה הבאה מתוך תנועה של בוהן־היד העב, אלא שהצורה היתה עתה

צורה נוחה קצת יותר. אבל גם המאמר באה שעתו ונפטר מן העולם. כמובן, לא נפטר לגמרי, אלא פשט את צורתו זו ולבש מיד צורה חדשה. בא ונגלה לעולם בתור דרשות כתובות על־דבר הרעיון הקדוש, על־דבר הציוניות, על־דבר האומה ועתידותיה וכו׳. ואולם גם מודה זו עברה מעט־מעט ובטלה מן העולם. אז באה תקופה חדשה, אותה התקופה, שאנו חיים בה, הגדיים נעשו תיישים, אלה שכתבו את המאמר הישן כותבים עתה מין חדש, והנה לפנינו המאמר בצורתו היותר חדשה: בצורת בקורת. אפשר שהוא הזיוף היותר גדול שראיתי מימי באיזו ספרות. כותבים עתה אותו המאמר בצורה נוחה, שהולכת ונבלעת ממש בתוך האברים, הכל נעשה באופן מודרני מאד, אם שהמאמר לובש צורה של אסי או צורה של פטפוט קל או צורה של מדעיות, כביכול, אבל כשתעיין קצת יותר בדבר, יזדעזעו כל אבריך בך, פניך ילהטו מכלימה ולבך ידלוף בך מתוגה גדולה על השערורה הנוראה הנעשה פה לעיניך בעצם היום לנוכח השמש. על־פי רוב יוצא כך: אדם צעיר, שאין לו מה להגיד ואין לו רגש בלב ורעיון במוח וטעם בחיך ואין שום אלהים בכל מזמותיו, ואשר עם כל זה הביא אותו איזה מקרה לידי כך להיות נעשה סופר דוקא, זה בא ופונה לו אל המלאכה הכבדה ביותר, שלו היא הקלה מן הקלות — אל בקורת הספרים. אתמול עוד הורית אותו, איך עליו לכתוב את „נח״ שלו בלי ז׳ השגיאות הידועות, והיום כבר נתבגר וכבר הוא מחוה לך את דעתו ברחבות וכבר הוא מורה לעולם כולו. והכל בבטיחות עצמית גדולה כל־כך, והכל כדן דין מתוך איזה שלחן־ערוך ועל־פי סעיפים איתנים וקבועים, שאין כלל להרהר

אחריהם. אין לו לאיש כזה אותה יראת הרוממות, שיש לו לכל אדם מתואר מפני מחשבות באמת ומפני דעות באמת ומפני הדבר היפה באמת. אין איש כזה מוכשר כלל להיות מעריץ באמת, ולוא רק בחדרי־חדרים שבלבו, איזה דבר גדול או יפה. אין לו לעולם אותה הנאה, שיש לו לאדם מתואר באמת, לרגלי הדבר הטוב והגדול והיפה, וכן להפך, אין הוא סובל וכואב לעולם ואין לו שום צער על־ידי המגונה והקטן והמכוער. ואיך יכול אדם למצוא מגרעות, אם אינו יכול להתענג על היפה, ואיך יכול הוא לראות טוב, אם אין ביכלתו להתמרמר עד היסוד בו על המכוער? — ואולם בן־אדם זה בא ועושה את מלאכתו, מלאכה ממש, כאדם המשמש במוח מת או בלב מת, גונב פסוק מזה ופסוק מזה, מגבב ציורי דבורים של אחרים וקובע אותם שלא במקומם ולא בשעתם, ותמיד הוא מוצא המון מלים בלי קץ לרעיונות נפוחים או ריקים לגמרי, וכן הוא מזייף מחשבות ומזייף רגשות ומזייף דעות ומזייף פסוקים, והקורא מן השוק קורא ומאמין בתומו, שיש לפניו איזה דבר — ובאמת אין לפניו כלום. זקניו, בדור של הלומדים, היו כותבים ספרי שו״ת והיו מציינים על כל פסיעה ופסיעה איזה „עיין״: עיין מהר״ם שיף, עיין מוהר״ם מרוטנבורג, עיין מהר״ם מלובלין; אבותיו, בדור של ההשכלה והמליצה, היו מביאים בכתביהם איזה פסוק מן התנ״ך והיו משתמשים במליצות ובפסוקים ובשברי פסוקים; והוא, בדור של הבקורת, משתמש במין פסוקים אחרים ומודרנים, בפסוקים ובשברי פסוקים מתוך הספרות העולמית ובציורי דבור קבועים ושגורים — אבל בעצם אין כל המשפחה הזאת אלא אחת. מכיר אתה בר־נש כזה על נקלה, שחסר לו אותו

הטמפראמנט הלוהט, הבא תמיד לרגל איזה רעיון חם ורגש חם הממלאים באמת את הלב. אצלו, להפך, הכל מסודר, הכל יפה, הכל בנעימה מיוחדה, ורק — שהכל עשוי על־פי דוגמה ועל־פי נוסח. דומה, שהכל אצלו מעשה מכונה, המפטפטת מאליה על־ידי לחיצה על־גבי איזה כפתור ספרותי אלקטרי.

יודע אתה, למשל, איזה סופר, שמדי קראך את ספריו יאחז אותך כמין עוית — אבל אין דבר, יכול אתה להיות בטוח, כי כבר יבוא איזה מבקר, שימצא באותו ספר דוקא פלאי־פלאות ונסי־נסים מיוחדים, והוא כבר יורך, כי את חרוזיו של זה עליך לקרוא לאור הלבנה דוקא, או בין־השמשות דוקא, ודוקא בין כתלים המשוחים בצבע ירוק־תכלת, ובשעה שהפסנתר ינגן לפניך את נגינות גריג וכו׳ וכו׳. הקורא התמים, שאינו בקי עדיין במעשי־להטים אלה ולאיזו תכלית הם באים, מאמין, כי מדבר אליו פה איש בעל איזה טעם עליון או בעל איזו חכמה עליונה, ולא יבין לעולם, כי רק פטפטן, ולפעמים גם רמאי, עושה פה לעיניו „מלאכה". או: בא לידך איזה ספר, שאתה בולע אותו בכל פה ומתענג עליו. חכית לאותו ספר ויחלת אליו בכל לב זה שנים, ולבסוף בא. חכית, למשל, לאיזה תרגום של שקספיר, ולבסוף הנה הוא לפניך, והוא עשוי מעשה ידי אמן — אך אז תוכל להיות מובטח, כי כבר ימצא זה את המבקר שלו, וכבר יבוא אותו המבקר ויפלפל לפניך כיד אלפי המלות הידועות לו באותה שעה, וכבר יורה אותך על־פי החכמה העליונה שלו, כי, לכאורה, הסגנון הוא סגנון טוב, אבל בעצם אינו טוב כלל וכלל, אדרבה, רע הוא. שקספיר הוא כך וכך וסגנונו הוא כך וכך, ולעומת זה סגנונו של דנטי

הוא כך וכך; סגנונו של זה הוא סגנון „בן־חורין" ושל זה הוא סגנון „כפות", של זה הוא סגנון „מסורבל" ושל זה הוא סגנון „טרוז"; רוחו של הבריטי הוא כך וכך ורוחו של העברי הוא כך וכך; כך וכך היא אטמוספירה אנגלית וכך וכך הוא הרחוב היהודי — ואת אלה אינו אומר לך איזה פרופיסור אנגלי, היודע כל־כך את תורת הסגנון, ולא איזה שומר של בית־סוהר, היודע כל־כך מה זה בן־חורין ומה זה כפות, ולא איזה מיטיאורולוג, היודע כל־כך בטיב האטמוספירות, אלא אומר לך כך איזה סופר עברי מתחיל, שבעצם אין לו מה לאמר לך, ולפיכך הוא בא בלהטים, אפשר שיאחז בזה את עיני האחד או השני. או: קורא אתה את המאמר העשירי או את מאמר העשרים, שמבקר כזה כותב לך על־דבר איזה משורר גדול, שיש לנו, ואין אתה יודע על מה עליך להתרגז יותר, אם על אותם המים הרבים, שבהם הוא מטביע איזה חלק של איזה דבר, הנראה כמעט כמו איזה רעיון, ואם על אותה הבערות, שהוא מורה לך באצבע על היותר רע ויותר מגונה וצועק באזניך, כי זהו דוקא הטוב והנאה ביותר. אם מבקר כזה יביא לך, למשל, ציונים מתוך אחד מן השירים, בכדי להראותך את יפיו של הסגנון של המשורר, אז יכול אתה להיות מובטח, כי יציין לך דוקא את זה, שהמשורר בעצמו, אילו היו מעירים את אזנו בעוד מועד, היה מוחקו מתוך ספרו, או יבוא ויראה לך על ציורי טבע נהדרים במקום שאינם כלל, או ימצא השקפות־עולם עמוקות באותם המקומות, ששם דוקא אינן. בקצור: זיוף! זיוף! זיוף! הכל אינו אלא מלאכה מבחוץ, הכל רק נוסח, הכל רק על־פי דוגמה. הרמאים

האלה מזייפים סגנונים, מזייפים נוסחאות, מזייפים מלים, מזייפים ועושים כמין רעיונות עמוקים, ועל־ידי כך באה לעולם צביעות חדשה. ממיתים הם את השארית האחרונה של איזה רוח קדוש המתעורר עוד לפעמים באיזו נשמה.

סובב־סובב הולך הרוח — אבל מן המקום, שעמדנו עליו לפני דורות, לא זזנו אפילו כמלוא הפסיעה. הכל עוד כמו שהיה. היתה לנו פעם ספרות של שו״ת ושל פלפול ושל פוסקים, ובאנו והעברנו אותם מגבולינו — אבל האם לא נתנו תחתיהם לבנינו שו״ת חדש ופלפול חדש ופוסקים חדשים? ואם יש מאלה מזון בשביל הנשמה הרעבה יותר משהיה מזון בשבילה מן הקודמים? — הצורה נשתנתה, אמת היא, אבל עצם הדבר הן לא נשתנה. טבע האדם לא נשתנה. הכל עוד כמו שהיה. ואם לא יבוא אחרינו דור אשר יבער אחרי „החדשות" שלנו גם הוא כאשר יבער את הגלל? — ולפיכך, אל־נא תשתאי לי, ידידתי, אם את, ששמעת את תפלתי הראשונה, תשמעיני עתה גם בעמדי בתפלה חדשה, בשעה שאני מתפלל לאמר: אם אהבתני מעט אלהי ורבוני, אז עשה־נא עמי נס. הן אודך מאד על החסד שעשית עמי ועם ספרותי, את חסדך זה, כמובן, לא אשכח לעולם, אבל עתה, אם מצאתי מעט חן בעיניך, עשה־נא לי הפעם גם את זאת: בער־נא מתוך ספרותנו, לפחות לאיזה זמן מצער, את המון שיריה המרובים, ומחה נא מספרותנו את הבקורת. אדם רפה וחלש אנכי, ולא אוכל שאת. אפשר שתתפתח ספרותנו ותלך מחיל אל חיל וייטב לה גם מבלעדי שני הדברים האלה...

או אפשר תאמר לעשות נס ולברוא לנו אנשים גדולים גם במקצוע הליריקה וגם במקצוע הבקורת?

מ כ ת ב ש נ י

ידידתי,

מעשה מצוין מאד ספר לי פעם אחת מנדלי מוכר־ספרים: — שני יהודים היו בעיר מגוריו בנערותו, שלא היתה להם פרנסה. יום אחד, כשקמו אנשי העיר בבוקר, ראו אותם, והנה הם נצבים בראש הרחוב העולה אל השוק וחבל בידם, זה מעבר מזה ואוחז בקצה · האחד של החבל וזה מעבר מזה ואוחז בקצהו השני, וכל מי שבא להכנס אל השוק, היה מוכרח לתת להם תחילה קופיקה אחת מס של גבול, כדי שיתנו לו לעבור. והפלא היותר גדול הוא: בני העיר נתנו. נתנו שנים על שנים כסדר. לא עלה על לב איש אפילו פעם אחת לשאול: מי הם? מה הם? בשביל מה מגיע להם כך ולמה בני־אדם שומעים להם? בודאי יש איזו גזירה מגבוה, ושני היהודים הללו הם הממונים עליה. נתבעים — ונותנים. וצריכה היית, ידידתי, לראות רק את עיניו של מנדלי ואת העוית חטמו ואת תנועות־הלואי שלו, בשעה שדבר וספר את המעשה הנחמד הזה.

במעשה הזה אני נזכר תמיד, כשאני מסתכל במין החדש של הסופרים, שקם לנו בזמן האהרון: מין הריצנזנטים־האסתיטיקיים, המנצחים על המלאכה בכל חוברת וחוברת של הירחונים והקבצים

הרבים והחדשים שלנו. מיד כשבא איזה מחבר, ואפילו הישן שבישנים עם צורתו הקבועה שלו ועם שבושיו ומעלותיו הקבועים והידועים גם יחד, ואין צריך לומר כשבא איזה חדש, מיד סובבים אותו הזאנדארמים הספרותיים האלה, מזה ומזה ומקדם ומאחור, ומתחילה פרשת הגבול. בודקים את הפאספורטים הספרותיים, משמיעים „מבינות", מגידים „דעות", מחליטים באיזה טון מוחלט ושקול: „זה טוב וזה רע, זה מוצא חן בעיני וזה אינו מוצא חן בעיני", ולבסוף חולקים לכל סופר וסופר ציונים, כאותם שנוהגים המורים לתת לתלמידיהם, לאחד א' ולשני ב' ולשלישי ב' עם פלוס או עם מינוס וכו', ואין בנו איש אשר ישאל: מי היא העדה הזאת בעצם? בכחו של מי ומה הם באים? איזו נפקא־מינה יש לנו סוף־כל־סוף, אם בעיני פלוני מוצא דבר זה חן או אינו מוצא? ופלוני זה הן אין לו עדיין לפי שעה שום קוואליפיקאציה, להיות דן על איזה דבר בשקול דעה נכונה? אי לי הבטיחות, שממחרת היום, כשיקלוט זה מן האויר איזו מלה חדשה או איזה דבור מפוצץ אחר מן המתהלכים בשוק, לא ישמיעני שוב את ההפך?

ברור לי: הגדיים האלה הם בני־בניהם של אותם התישים עושי המאמרים, שהיו לנו לפני שנות דור אחד בימי ההשכלה, זכרונה לברכה. ואולם שלשלת היחוס שלהם הולכת ונמשכת עד לימים קדומים עוד הרבה יותר. אבות־אבות־אבותיהם, בשעה שהכתבנות דחקה את בשרם והם חפצו בכל אופן שהוא להיות סופרים דוקא, ורק שהיתה להם תמיד אותה הדאגה הארורה והגדולה, דאגת „מה לכתוב", נס נעשה להם, שהיה איזה ספר

כו

בעולם, ששמו תנ"ך, ואז קמו וכתבו יום ולילה ביאורים על כתבי־הקודש וחברו בפעם האלף ואחת פירושים על איוב וחבקוק ושיר־השירים ומלאו בהם את ה"מאספים" שבימיהם. זקניהם, שהדאגה על־דבר התימה הציקה להם תמיד, מצאו סוף־סוף גם הם כר נרחב להם וכתבו יום ולילה את השירים שלהם על מוצאי בוקר ועל מוצאי ערב ועל האביב וחברו בפעם האלף ואחת את המאמרים שלהם על החנוך ועל ההשכלה ועל הבימה באמצע ההיכל ומלאו בהם את "בכורי העתים" ואת ה"מגידים". אבותיהם היתה להם תמיד תימה מן המוכן, שדשו בה תמיד: כתבו על החבה ועל הרעיון הקדוש מלאו בזה את ה"מליצים". והם, אלו שבימינו, דאגת "מה לכתוב" אין להם כלל, כי מצאו להם מלאכה קלה מאד, הנותנת להם תמיד את האפשרות לכתוב את המאמר שלהם: הם כותבים ריצנזיות. אחרים מתפללים, והם עונים "ברוך־הוא וברוך שמו". אחרים אומרים "עלינו" והם יורקים. אחרים עובדים וכותבים ועמלים ונותנים, והם אומרים "מבינות". חיים הם על חשבונם של הסופרים ונעשים לאנשי ספרות בחסד עליון של הסופרים. באופן זה קם ענף חדש בספרות. באים אנשים אל המוכן, והם מנענעים בראשם אחרי כל מלה ומלה היוצאת מפי הסופר, פעם הם מנענעים לארכו של גופם ופעם לרחבו, פעם פירושו של נענוע זה הוא "הן" ופעם "לא", פעם "אני מסכים" ופעם "איני רוצה" — ואין לך נער, שלבש את מכנסיו הראשונים, שלא יהיה בכחו לנצח על נענוע כזה. מעט המלים הדרושות למלאכה זו — "פרובלימה", "פלאסטיות", "קו", "צבע", "פרספקטיבה" — משוטטות באויר ונמצאות לכל אחד מאליהן.

בכלל הן הנטיה להשמעת „מבינות" היא הצרעת הנושנה, שדבקה בנו — ולא רק בנוגע לספרות לבד. מי שהוא יהודי אמתי, מוכרח להשמיע את ה„מבינות" שלו בכל פנה שהוא פונה. עובר הוא במקרה בפעם הראשונה בימי חייו על אוסם של תבואה — מספר לנו מנדלי — אבל מדי עברו הוא חופן בידו דרך־אגב גם מן החטים ומסתכל ומעיין בהן, שיהא לו פתחון פה לאחר זמן לאמר: בחטים בקי אני, ברוך־השם! הרבה חטים ראיתי בעולמי וכו׳. אלא שעד עכשיו היה משמיע אותה ה„מבינות" בינו ולבין חברו ודי, ועתה הוא הולך ומדפיס אותה גם כן. מחלה נושנה היא. אכן נפלא הוא: בשעה שיושבת חבורה של אנשים ונושא דבריהם הוא איזה ענין שבמתימטיקה או שבכימיה, אז יושב לו אותו היהודי כאלם ולא יפתח את פיו. בכדי להתערב בשיחה זו צריך הוא לדעת לכל־הפחות את הפורמולה, ואותה, על־פי רוב, אינו יודע. אין לו, פשוט, המפתח להכנס אפילו לתוך פרוזדורם של אותם הדברים, והוא יושב ומפהק ומחריש. אבל מיד כשמתחילים בענין שאין בו משום מדע אקסקטי, תיכף קופץ הוא בראש ונוטל את הענין לתוך ידו ולתוך פיו. מושל הוא בכיפה במקצוע הפוליטיקה והסטראטיגיקה. אומר הוא, והכל בדרך ההחלטה הגמורה, כי על הינדנבורג היה לעשות כך ולא כך, וברוסילוב היה צריך לעשות לא כך דוקא, אלא כך. נעשה הוא בקלות נפלאה לבר־סמכא במקצוע המדעים הסוציאליים־האיקונומיים ובתורות הסוציאליסמוס ובעניני הריבולוציות. שם אינה דרושה לו שום פורמולה קודמת. יודע הוא את כל זאת על־פי השכל כשהוא לעצמו ועל־פי קצת חריפות. פוליטיקה,

סטראטיגיקה, סוציאליסמוס, ריבולוציוניסמוס — מהיכא־תיתי: אל המלאכות האלה יכול אדם לגשת, כמו שהוא נגש אל מלאכת המלמדות אז הסרסרות או השדכנות. כל הרוצה ליטול אותן לתוך רשותו, בא ונוטל. ועוד אחת יש, שכרטיס הכניסה לתוכה אין מחירו כלום: הספרות. גם המדע הספרותי אינו בנוי על פורמולות מוחלטות ומדויקות, ולפיכך כל אחד נעשה קרוב לספרות מאליו, כל אחד מולך שם מעצמו. במטותא מכם: סברה אסתיטית — מי אינו יכול להגידה? ולא הטמפראמנט ולא הכשרון ולא מי שיש לו שמוש במקצוע זה מגידה, אלא דוקא זה שרגיל יותר אצל מלמדות וכו'.

ולא על החוצפה אני קובל. אדרבה, את החוצפה הייתי מעריץ מעודי. סוף־סוף לא הענוה עשתה למשפחת האדם אלים ובני־אלים ועזי־נפש שהיו לעומדים בראשה, וגבורים שהיו למחוללי תנועות גדולות, ומנהיגים שהיו ליוצרי מהפכות עולם וריבולוציות של רוח, אלא מעט החוצפה — אותה החמדה הגנוזה, שנתן לנו האל הטוב בטובו. הן אפילו אלהי הענוה בכבודו ובעצמו לא בא לידי אלהותו הענותנית הזאת, אלא על־ידי חוצפה. אבל המחוצפים הגדולים הן היו סוף־סוף, דרך אגב, גם אנשים גדולים. ואולם אנשינו הקטנים הם קטנים מאד, קטנים באמת. החוצפה שלהם אינה כלל חוצפה, אלא חצפנות. אין היא באה מתוך אותו הסגנון הגדול, הלוקח כל־כך את לבנו, אין לה אותה היד הרחבה והגדולה, התוקפת בנו תמיד באותו כח של איתנים, אין לה אותו הטמפראמנט השוטף, המתלהב ומלהיב אחרים עמו, אלא שורצת ורומשת וזוחלת, במסתרים היא פולטת את ארסה ובגלוי היא מדברת במתיקות, ובאה היא

תמיד מתוך קוטן־נשמה נמאס, ולפעמים מתוך נטיה למלמדות, ועל פי רוב מתוך טפשות ועם־הארצות. תנו לי עשרה מחוצפים אמתים עם נשמות אמתיות, ואני אברא לכם את כל מה שתחפצו: אברא לכם ספרות, אברא לכם מדינות, אברא לכם עולם שלם. לא, לא על החוצפה אני קובל. באמת לא. אבל קובל אני, ולא רק קובל, אלא צועק ומרעיש ומצטער ודואג, על הבטלנות החדשה והמאוסה, עַל הבטלנות בצורה החדשה, שמכניסים לתוך עולמנו אותם הסופרים, שהמציאו להם את הפרנסה החדשה במקצוע הכתבנות. נער בן חמש־עשרה שנה הייתי, ואותה הבטלנות שמסביב לי אכלה את שארי מעלי יומם והרגיזה את מנוחתי לילה, ועתה, כשעברתי כבר את רוב שנותי, עוד תעב אתעבנה בכל נשמתי בי, תהיה באיזו צורה שתהיה. לא אוכל לכלכל אותה אורגנית. למה אכחד? — כשאני עובר על „בקורת" כזו וכשאני קורא נוסח כזה וכשאני שומע דברי „מבינות" כאלה, מיד רואה אני לפני את היהודי, הנגש אל חברו הלבוש קפוטה חדשה, והוא ממשמש תיכף בארג ובכפתורים ומשמיע תיכף בנשימה אחת את ה„מבינות" שלו על דבר צבעו וטיבו ושויו של הבגד ויודע תיכף לכוון בדיוק נפלא ולהגיד כמה שלם זה בעד הארשין של סחורה זו.

כי מה אני שואל מעם המבקר או מעם הריצנזנטן? — שואל אני מעמו רק איזה ט ו ן אמתי, אותו הטון הבא לו לאדם רק מתוך השתתפות נשמה בעסקי הנשמה של חברו — וזה לא יזויף לעולם, ואותו לא יחקה שום איש לשוא, וסגולה לו שנכיר את אמתיותו כרגע. יכול אתה לזלזל בי, יכול אתה לקלס אותי — אבל א א מ י ן לך. אאמין לך כי התענגת,

ל

אאמין לך כי הצטערת. אין אני שואל כלל מעמך, כי תהיה צדיק במשפטך, אלא שתהיה נאמן במשפטך, נאמן לך וממילא גם לי. אין אני שואל כלל מעמך שתראה לי את רוב ידיעותיך וחכמותיך ותלמדני, אלא שתספר לי חלק קטן מחייך ומן הנעשה בקרב לבך ברגע אחד ידוע. שואל אני מעם המבקר רק את הדבר הקטן האחד: שירגיש בנימי נשמתו חדוה אמתית, בשעה שהוא קורא איזה דבר טוב, וכן ירגיש בנימי נשמתו גועל אמתי, בשעה שהוא קורא איזה דבר רע, ואת זה יגיד לי — אם נתן אלהים את הכח בלבו להגיד. ורק באותם הניבים, אותם הניבים הקבועים, העומדים מוכנים ונגמרים מששת ימי בראשית, לא ישתמש, כי אדם, שיש לו איזה חוש שמיעה אמתי, יכול להשתגע בשמעו אותם. ובאמת: האם נפקא־מינה גדולה היא, אם המשכיל הישן כשהיה כותב, היה משתמש בפסוקים מן התנ״ך ובאותן המלים הבודדות התנ״כיות מעין „זרזיף״, „פרשז״. „מחוספס״ ו„פענח״, ואם הסופר המודרני, כשהוא כותב, משתמש בפסוקים מן הספרות העולמית ובאותן המלים הערפליות העולמיות מעין „פרספקטיבה״, „קו״, „פלאסטיות״ ו„צבע״? — בטלנות שם ובטלנות פה! נותן אני לכם את הכל, את הפסוקים העומדים ואת ה„מלים הפורחות״, את הבנים היחידים של התנ״ך ואת הבנים היחידים של הספרות העולמית, בעד מלה אחת חיה...

לפני שבועות אחדים היה הדבר. קבלתי ספר חדש, את „הרמן ודורותיאה״ של גיטה בתרגום עברי. לפני חמשים שנה נסה אותו לתרגם תרגום חפשי אחד מן המשכילים הראשונים, מרדכי בן מרדכי רוטנברג, ויקראהו בשם „נוה הצדק״, ועתה

תרגם אותו תרגום שלם ונאמן ש. בן־ציון. למה אכחד את הדבר תחת לשוני? — היום ההוא היה לי יום חג. סוף־סוף זכיתי, שאראה בעיני בתרגום עברי מודרני ומצוין את אחד מן הספרים היותר מצוינים שבספרות הקלאסית. הדבר הזה אינו דבר קטן כלל. הלא אל זה התפללתי ימים רבים כל־כך. ולא עוד, אלא שהמתרגם אינו איזה מתחיל מן השוק, אלא אחד מן המעולים שבבעלי הסגנון שלנו. ברור היה לי: באותו יום התקדמה ספרותנו מהלך תת״ק פרסה. בלי כונה עלתה בזכרוני פתאום אותה הקריאה המצוינה, שהתמלטה מפי סמולנסקין באותה שעה, שזכה לראות בעיניו את התרגום העברי הראשון, שנעשה מתוך שקספיר, את „איתיאל הכושי״, והוא כמו שכור משמחה קרא: „נצחון, נצחון! נקמה נעשתה היום בבריטנים! הם לקחו את כתבי־הקודש שלנו ויפיצום לרבבות בגויים, ואנחנו נקח את שקספיר שלהם!״ והדבר פשוט: סמולנסקין היה אותו האיש, שהיה ביכלתו להרגיש חדוה אמתית בגלל איזה ספר טוב — לא שיתעסק באיזו דקדוקי בקרנות, אלא ש י ר ג י ש ח ד ו ה, כמו שהיה ביכלתו להרגיש גם צער אמתי בגלל איזה ספר רע — לא שימנה אחד לאחד שבושים של לשון או שבושים אחרים, אלא ש י ר ג י ש צ ע ר. בלי כונה עלתה בזכרוני גם אותה הקריאה השנית שלו, בשעה שבא לפניו תרגומו העברי של „השודדים״ לשילר, שנעשה על־ידי שולבוים, והוא לא בקר ולא חפש מומים ולא דקדק דקדוקים, אלא קרא, פשוט, מתוך צער: „הנה שודדים באו על לשוננו היפה להשחית לי את כל יפיה!״ — מה לי לחפש מומים ולבוא עם כללי מלאכת החרוזים מתוך איזו לב

פואיטיקה יבשה ביום שבא איש והביא לי את „הרמן ודו־רותיאה"? בודאי ובודאי: אם ארכיב על עיני זכוכית מגדלת ואחפש באותו תרגום בכל חור וסדק ביחוד, בודאי שאמצא שם על מה להעיר. אבל אם ארכיב על עיני זכוכית מגדלת ואחפש היטב בתרגום המהולל של שקספיר הנעשה על־ידי שלגל, הן אמצא גם שם על מה להעיר; ואם משקפים חזקים אשים על עיני ואחפש בתרגומיו של סטיפן צווייג הנעשים מתוך ווירהארן, הן אמצא גם שם על מה להעיר! ואם אחפש היטב בזכוכית מגדלת בתרגומו האנגלי המפורסם של באיארד טילור הנעשה על־פי „פויסט", הן אמצא סוף־סוף גם שם על מה להעיר! אבל מי יוָאֶל לעשות כזאת? רב לי אם בדרך כלל אני יודע — וכזאת עלי להכיר ולהשמיע בחדוה ובתודה — כי לפני הפעם אחד המתרגמים היותר מצוינים ואחד התרגומים היותר מצוינים. יתן־נא לנו ש. בן־ציון זה עשרה תרגומים כאלה, ויתנו לנו גם שנים־שלשה אחרים, אנשים ומתרגמים כערכו, איש־איש עשרה תרגומים כאלה, ואני מובטח כי תהיה לנו ספרות חדשה. אבל לא כן ידמה האדון ש. ש. — בא הוא בירחון „מעברות", כרך ראשון, חוברת א׳, ויש לו טענות...

הוי אלי! יש להם לאנשים האלה תמיד גל של מלים מוכן באוצרם, שעליהם להקיא אותן בכל עת מצוא. יש להם תמיד הלכות פסוקות וחדושי תורות וידיעות רבות בלי עין־הרע, שעלהם להורות אותם לנו דוקא. ישמרני אלהים רק מן היודעים האלה, מאלה שאינם יודעים אשמור עלי בעצמי. הריצנזנטן ש. ש. יודע הרבה, בלי עין־הרע. יודע הוא לדבר

על „משקל החרוזים הכבול והמשועבד" (משקל כבול ! ?), יודע הוא כי „חסר בתרגום היחס הבלתי כפות והבלתי משתעבד רק אל עצמו, יחס המשורר בן החורין השולט בצורה ואין הצורה שולטת בו". „הסופר ש. בן־ציון הריהו טפוס מהופך מזה" (טפוס מהופך ? !). „יש בתרגום חרוזים בודדים המכניסים אותנו לתוך אטמוספירה של ברנדשטטר ושל צווייפל" (ברנדשטטר וצווייפל ? בקש ומצא דוקא !). „איה האטמוספירה הגרמנית ?". התרגום העברי „נתיהד יותר משנתעכל" (התרגום נתעכל ? !). „יותר משנבלע בנו" (נבלע בנו ? !). ואחר־כך באה, כמובן, חקירה בדבר גיתה עצמו : „גושפנקא שלו היתה כבר בולטת אף בנסיונותיו הראשונים". „זה היה שליחה הכי חפשי, שקם לה לקלסיות מעולם". „אולם האין שום כובד ביצירתו של גיתה ? יש ויש". „האם אין יש בסגנונו של גתה חגיגיות׳ עוז ורוממות הלשון ? כן" (תהלה לאל ולמבקר תודה !). „מבפנים נובטת לנגדנו רוח האיתנים החוגגה והעליזה" (אבן כבדה הוסרה מעל לבי !) „פרידריך שילר היה" וכו׳. „מתוך ההמולה הפטטית (הזו) היה בולט הצירוף הלשוני המהותך מחדש של גתה" (הצירוף הלשוני המהותך מחדש ? !). „הוא היה בכלל בן המלכים הראשון הבלתי כבול". „לשון הגרמני גלוי הלב מצטינת פה בתומתה, ועם זה אינה מאבדת אף טפה של קלסיות" (גלוי לב ? עם זה ? טפה ? קלסיות ?). „ובתרגום שלפנינו אם אמנם לשון החכמים והעלגים הכבדה והמליצית (חכמים ועלגים ? אינה מאבדת אף היא הרבה מקלסיותו של המקור, אולם היכן הן תומתו ופשטותו ?" —

הוי, כמה מלים! — כבול, משועבד, כפות, טפוס מהופך, אטמוספירה, נתיהר, נתעכל, נבלע, שליח חפשי, כובד, חגיגיות. מבפנים, רוח איתנים, המולה פטיטית, צירוף לשוני מהותך — ובפתפותי ביצים כאלה באים אלינו עוד עתה, אחרי דור שלם לתקופת „המליץ"? ובבטלנות חדשה כזאת של אותה התאוה הישנה, להראות ידיעות, באים אלינו עוד עתה? ואיש עם לשון עברית כזאת ועם סגנון כזה ועם טעם סופרים כזה ועם צרור מלים נפוחות כאלה מוצא אומץ בלבו לדבר על־דבר הסגנון דוקא ולכוון את הרוח השולט בין השורות? והאם בכלל רשאי אדם לבוא בפטפוטים כאלה, ביום שהוכנס לתוך ספרותנו תרגום משל ניתה והתרגום נעשה על־ידי אחד מן המעולים שבסופרים? — לכו, לכו בשכלכם זה ובטעמכם הטוב הזה ובהגיונכם הבריא הזה, אדוני! בודאי יודעים אתם את ה„כחות" הגדולים שלנו, שיש לנו במקצוע הכתיבה וביחוד במקצוע התרגום. בודאי יודעים אתם, כי יש לנו ששים רבוא מתרגמים בתוך הריזרווה שלנו, ואם רק תשרקו להם, ועלו ובאו ונתנו לנו תרגומים אחרים וטובים מאלה שנותנים לנו עתה, ולכן תוכלו להרשות לעצמכם את הלוקסוס לבעוט בתרגום שעשה לנו סופר מטפוסו של ש. בן־ציון. לכל היותר, אם תהיה עת צרה ולא יבואו קאנדידאטים מרובים ביותר לעלות לדוכן זה, אז הן נשאר לנו עוד סופר כותב עברית טובה וצחה מאד כמו ש. ש., והוא כבר יעשה לנו את תרגומינו, ויעשם לפי טעמו ולפי חוקי הקלאסיות ולפי צירוף הלשוני המהותך ולפי החגיגיות ולפי הסגנון שאינו כבול ולפי רוח האיתנים מבפנים, וביחוד — לפי המלון של בן־יהודה וגראזובסקי!

הרעה היא, כי האדונים האלה, בעלי המלים הרבות, אין להם בעצם שום מושג מן המלאכה לכשעצמה במקצוע התרגום, ואינם יודעים כלל את הנעשה בשדה זה בעולם הגדול מסביב — ולא רק אצלנו. אני יודע קצת את הענינים האלה. עוסק אני במקצוע ההוא זה עשיריות שנים, ולרגל המלאכה אשר לפני, היתה לי הזדמנות להתעמק קצת בחזיון זה ולבחון את טיבם של התרגומים השונים בלשונות שונות, בשעה שהיה לי לתרגם גם אני איזה ספר, שתרגמו אחרים ללשונותיהם. כל מי שיודע כיצד נעשו רובם של התרגומים במקצוע הספרות היפה אצל הגרמנים — ולא רק בנוגע לספרות הספורית, ולא רק בנוגע לספרים הנעשים בחפזון לצרכי הסיזון, אלא אפילו בנוגע לספרות הקלאסית — ; כל מי שיודע כיצד נעשו רובם של התרגומים אצל הבריטנים או רובם של התרגומים בספרות הצרפתית, ואפילו בין אלו המפורסמים לשבח, ואין צריך לומר התרגומים בספרות הרוסית והפולנית, — זה ישפיל קצת את קולו ואת תביעותיו בבואו לדבר על התרגומים הנעשים אצלנו אנו בספרותנו הדלה. ואולם ראו־נא: צמחו דוקא אצלנו פתאום מן הארץ מפונקים גדולים כל־כך עם חושים דקים ועם טעם מזוקק ומלוטש מאד, שאינם יכולים בשום אופן להסתפק בטוב, והם מבקשים את המובחר: התחילו לבקש אצלנו רוחות ואטמוספירות אפילו בין השורות. כל מי שיודע את הזיופים הרבים, שנעשים ברוב התרגומים בלשונות אחרות, ואת קלות הראש, שנוהגים רוב המתרגמים במלאכתם, ואת עם־הארצות הגדולה, שאנו מוצאים אצלם לפעמים בהבנת המלים והוראתן וגם בהבנת פסוקים שלמים, ימצא מעט נחמה לנפשו בשימו לו

אל לב, כי התרגומים שלנו נעשו לכל־הפחות באמונה ובלב תמים, אם כי לא תמיד באותה היכולת הדרושה. זוכר אני ערב אחד בליפסיה בחבורתו של ד״ר מנדלקרן לפני הרבה שנים, בשעה שישב עמנו במסבה זו גם ד״ר פילִף ריקלאם הצעיר, בנו של המוציא הידוע, וזה ספר לנו ארוכות וקצרות בבדיחות־דעת הרבה על־דבר הפאבריקאציה של התרגומים, הנעשים על־ידי חברה של בחורים צעירים, שאינם יודעים היטב לא את הלשון שממנה הם מתרגמים ולא את הלשון שאליה הם מתרגמים, אלא שקבלו על עצמם מין קבלנות לספק בשביל המוציא את צרכיו במקצוע זה של עסקיו, ועל־גבם עומד רק איזה סטיליזאטור („מְסַגְנֵן״), כדי לתקן להם את סגנונם.

ואפילו התרגומים הקלאסיים ברוב הלשונות הלועזיות כמה רחוקים עוד מן השלמות. שלמות? — לא, עוד קצת פחות מזה! בפה מלא ובלי שום פקפוק אני אומר את הדבר: כל מי שקרא את ביירון באיזה תרגום רוסי, ואינו יודע אותו ממקורו או לכל־הפחות מתוך איזה תרגום יותר משובח — זה לא קרא כלל את ביירון עוד. כל מי שקרא את טאגורי באיזה תרגום, למשל, בתרגום הפולני או הרוסי, ואפילו בתרגום האשכנזי המשובח מכולם, ואת הספר האנגלי לא קרא — זה לא קרא כלל את טאגורי עוד. כל מי שיודע את „סרתוסטרא״ רק מתוך איזה תרגום לועז, ואת ניצשה במקורו לא קרא — זה לא קרא כלל את „סרתוסטרא״ עוד. הן הזיופים וההשמטות ועם־הארצות בפסוקים, שלא הובנו היטב, מרובים בכל התרגומים האלה על המקומות המעטים, שתורגמו כהוגן. הן מרשים להם המתרגמים הסלאווים לפעמים דברים, ששום יום־כפורים אינו

מכפר עליהם: באותם המקומות, שאינם מבינים היטב את הפסוק או שקשה עליהם לתרגמו, הם כותבים את שלהם — ואצלנו באים המפונקים שלנו ושואלים דוקא רוחות בין השורות! ראו־נא, הנה יש לה לספרות הגרמנית כמה תרגומים של ה„אודיסיה" ושל ה„איליאדה", יש לה אותו התרגום המהולל של פוס ויש לה כמה וכמה תרגומים יפים אחרים, אשר אם אין בהם אותן המעלות של תרגומו של פוס, אין בהם גם חסרונותיו של זה, ויש בהם תחת זאת מעלות אחרות. ובאמת, מה שהניח את דעתם של הפילולוגים לא הניח את דעתם של המליצים, ומי שמלא ביחוד את משאלות לבם של בעלי הצחות לא מלא את משאלות לבם של החוקרים והמלומדים — אבל אין איש, שלא הכיר, כי כל תרגום ותרגום ביחוד, אם רק נעשה ביד אדם בעל צורה, הביא את הקולטורה הגרמנית כברת־ארץ גדולה הלאה מן המקום ששם עמדה לפנים. כמו־כן הנה יש לה לספרות הגרמנית עשרות־עשרות תרגומים משל חזיונות שקספיר. תרגם אותם בפרוזה לפני יותר ממאה שנים עשנבורג, תרגם אותם משורר מפורסם כווילאנד, תרגמו אותם אחריו שלגל ביחד עם טיעק ועם בתו של טיעק, וגם אחריהם, מאז ועד עתה, כבר קמו להם עשרה מתרגמים חדשים, ועוד רק זה לפני ירחים אחדים נגמר גם התרגום החדש של גונדולף. וגם הנה ספרות שלמה כבר נכתבה על־אדות התרגומים האלה, וביחוד על־אדות תרגומו של שלגל, והיו גם מערערים שחפצו להוכיח, כי אנס שלגל את שקספיר לרצונו ונתן בו את רוחו והטביע בו את החותם הגרמני, ולא השגיח כלל בסגנונו של שקספיר ובסגולות לשונו המיוחדות, שסגל לו לפי טעמם

של בני דורו ותקופתו — אבל אין איש, שלא ברר לעצמו את כל גדלו של המפעל הקולטורי, שעשה שלגל לעמו, וכי השפיע בתרגומו זה על כל הספרות ועל כל החיים שמסביב לו, עד שפסוקים רבים מפסוקי חרוזיו נעשו ל„מלים פורחות" בפי העם עד היום הזה. מי שיודע את כל זה, סוף־סוף לא ימצא אומץ בלבו לגשת אל אחד המתרגמים שלנו בקלות־דעת יתירה ולהגיש לו את החשבון שלו בדבר התביעות הנפלאות קצת, שחִקר לו מלבו. מי שיודע, למשל, כי גם איש כהיינה, שתרגם לגרמנית אקט אחד מתוך „מנפרד" של ביירון, לא נמלט משגיאות גסות בהבנת הפסוק כהוראתו (הוא תרגם, למשל, את החרוז: „Ask of us subjects, sovereignty, the power": „פערלאנגע געגענשטענדע, הערשאפט, וועלטמאכט", ולא התבונן, כי במקום הזה אין הוראתה של המלה „סובייקטס" — דברים, אלא — עבדים: „שאל־נא עבדים לך או ממשל או שלטון בארץ"); או מי שיודע, כי משורר כפרידריך בודנשטט, בשעה שתרגם את פושקין לגרמנית, אירע לו אסון קטן, שהחליף את מלת הקריאה "чай„ במלת "чай„ השניה, שפירושה „טה", ולרגל הטעות הקטנה הזאת היה מוכרח להוסיף על פושקין משלו ומדמיונו בית שלם בדבר איזו סעודה של טה — כל מי שיודע את כל זה, זה יגש אל תרגום עברי בבינה ישרה מעט יותר ובמעט אהבה אל עצם הדבר...

אבל לא! אצלנו באים מיד עם הצרורות הכבדים של „החכמות", וכל מלה עומדת ומזיעה לפנינו. באים מיד ומתפלפלים, באים מיד ומורים, באים מיד עם „אני יודע יותר

טוב ממך" ומשמיעים חדושי־תורה. מיד יש לו להמבקר להתחיל עמנו מבראשית וללמדנו, כי זהו סגנון כבול וזה טפוס מהופך וזה כובד וזו חגיגיות וזו קלסיות וזו המולה פטטית וכו' וכו' — הכל כמו שהיו משכילינו נשמתם־עדן כותבים לפני שני דורות. רבונו של עולם, עד כמה רקוב כל זה בהכרח, אם עוד עתה, בשנת תר"ף, באים בסגנון כזה ובחכמות כאלה! — הנטיה לפלפול ולהתפלפלות תמידית נסוכה, כפי הנראה, בקרבנו בכל רמ"ח אברינו ומזוגה עם דמנו. תודה לאלהים, כי לכל־הפחות לא הגיע המבקר בחדושי תורותיו עד המקום שהגיע אליו הרמ"א ז"ל, ביום מצאו את ט"ז טרפות הריאה החדשות שלו, והכל על הסמך „שמא הבריא ונתרפא". ואותו ש. ש. אינו יחיד ואינו חס־ושלום הגרוע מכולם. בירחון „האדמה", שנה א' חוברת א', אני קורא ריצנזיה מאת אחד החותם י. קופליביץ. הריצנזיה הזאת היא טפוסית כל־כך בשביל עניני, שהייתי משתמש בה פה בלי שום מעצור. ואולם צר לי רק על הדבר האחד, שאותו המאמר מתעסק במקרה גם בי ובמה שכתבתי, ובאופן זה יצא לי, שאהיה מוכרח קצת לדבר גם אני בי ובמה שכתבתי, וזה, כמדומני, אינו נאה ביותר. כך, לכל־הפחות, אומרים הבריות. אבל אין דבר. איש כמוני אינו בתולה בת י"ז שנים, שעליה להתאדם ולהוריד את עיניה, בשעה שמדברים בה. אם המאמר ההוא דרוש לי אל הענין שאני עוסק בו, אין אני משגיח בקטנות כאלה. וכי בשביל שאני הנושא, יפסיד מכתבי זה אילוסטראציה מצוינה כל־כך? לכל־היותר עלי לעשות את עצמי עניו. בקצת התאמצות אפשר שיעלה גם זה בידי.

קודם־כל עלי להביא פה פסוקים אחדים מדברי הכותב, כדי לתת דוגמה קטנה של לשונו וסגנונו. כותב הוא, מלה במלה ונקודה בנקודה, כך: „הרומן הנהו, למשל, תיאור מקיף, באמצעות פעולה, או, לפחות, בצרוף פעולה, של המציאות (או צד אחד של המציאות), כפי שהיא נתפסת על ידי ה א י נ ט ו א י צ י ה המרכיבה את נגודי־חלקיה של המציאות לאחדות סינתטית, ו ה ה פ ש י ת ממציאות זו עצמה למפרע. והדברים האלה אמורים גם ביחס לכשרון, שצורת בטויו היא ה נ ת ו ח, לאופן כתיבה אנליטי, המבקש לגלות, להיפך, את ה נ ג ו ד י ם שבגוף השלם והמוסכם. כי הלא אין האידיאה של הנתוח כֵּנָה, אלא אם קדמה לה אידיאה של „תבנית היכל", שיש ב ה שלמות, כדי ל ה ש ו ו ת עמה את המציאות ולנתחה מתוך הכרה שלא כך, כי אם אחרת צריך להיות. ואולם בלי ה כ ר ה ז ו ש ל ה א ח ד ו ה ר צ ו י אין גם אנליז של הנמצא והפגום!"

האם לשון זו וסגנון זה ויכולת־בטוי זו לא יזכירו לנו את העת הישנה והטובה של תקופת „תוהו ובוהו", בשעה שהיה לנו עסק עם מאמרי „המליץ" עליו־השלום וקראנו את המאמרים הארוכים על־דבר ה„דצנטרליזציה הדימגוגית" עם אותם המשפטים המטושטשים ועם אותן המלים הנפוחות ועם אותם המושגים הדקים הנראים כעיוניים, ואנחנו קמטנו את מצחנו, עד שלבסוף נוכחנו, כי באמת אין שם כלום? — וראו־נא: דוקא איש הכותב בסגנון כזה, אין לו מלאכה אחרת לעשותה אלא לבוא וללמדנו כיצד עלינו לכתוב!

ואולם הסופר הזה כותב גם שירים. הנה דוגמה קטנה:

„— אהובי! — לחשה — באת לאחרונה!
נא סלח למותי, כי יאפיל בך ודוה...
נדוד ומלוך על תבל ועל ששונה, —
היא לא כמוני טובה לך וענוה..."

הסער נח. ניחות האתרוגים
הדמיע אישון-לילה לח ועצוב."

באת לאחרונה? נא סלח? יאפיל בך ודוה? הניחות הדמיע אישון-לילה לח? — האם לא יזכירו לנו החרוזים האלה את מבחר הימים הראשונים, בשעה שמשוררי גליציה, ואלכסנדר הלוי לאנגבאנק ופביום מיזס בראשם, מלאו בשיריהם את גליונות „הנשר" ו„הכוכבים"? — ּוראו־נא: דוקא איש כזה, הכותב שירים כאלה ויש לו חוש שירה כזה ויש לו יכולת של שירה כזו, רואה את עצמו מחויב לבוא וללמדנו כיצד עלינו לכתוב שירים!

ובכלל אין המבקר הזה עושה דבר, אלא מלמד, מלמד, מלמד. אוי, כמה כבר קצה נפשי במלמדים! תכונה אחת טבועה בנשים ובמלמדי תינוקות. האשה, מכיון שיש לה עסק תמיד עם ילדיה והיא מרגילה את עצמה להיות מצוה ולדעת, כי הקטנים מחויבים תמיד לשמוע לה, כשהיא יוצאת אחר־כך מן החוג הזה ובאה לבין אנשים בוגרים, לא תוכל שוב למנוע עצמה מנטיתה זו גם אז והיא משמיעה תמיד הלכות פסוקות. וכך הוא הדין גם עם מלמדי תינוקות ועם — מורים שנעשו לסופרים. מאמינים הם, כי גם הבוגרים מחויבים לשמוע להם.

האדון י. קופליביץ עובר על ספור קטן, ששמו „נחש הנחושת" (במקרה אני הוא המחבר שלו — אבל זה לא יפריעני), והוא מלמד: זהו „טון פטטי־סקפטי" וזהו „קצב המרכב מ„עולה" של משחק ומ„יורד" של רצינות" (שומע אנכי, אדוני המורה!). מלמד: „אם מותר לקחת נושאים מן התורה בלי חשש של כלי שני, משום האלמנטריות שבהם („מחולות") — אסור, לכאורה, לקחת מהיינה, כמו שעשה וכו' בשבצו בתוך „נחש הנחושת" את האגדה של היינה על־דבר בני שבט עזרא" (סלושאיום!). מלמד: „מזיגה כזו של נחש הנחושת עם שבט עזרא יש בה דמיון ממציא, אך דמיון יוצר — כמו ב„מחולות" — אין בה" (יסלח לי, אדוני המורה, רק הפעם, לא אשוב עוד!). ולבסוף: „ובכל זאת יפה היא המעשיה" (ובכן: ג' עם מינוס!).

תהלה לאל, כי יצאתי, איך שיהיה, בשלום מן המבחן, ועתה אוכל שוב להשתובב קצת בחוץ. טוב כי נס נעשה לי והאדון המורה מצא רק את הקיסם ולא מצא גם את הקורה: מצא את המוטיב של עזרא ולא מצא גם את המוטיב השני של היינה, את „דיע וואללפאהרט נאך קעוולאַאר", שהוא הן העיקר כאן. ראו־נא, עד כמה לא הייתי זהיר: גנבתי את השעון העירוני שעל־גבי מגדל בית־המועצה והחבאתיו במקום נסתר ונחבא מאד, דהיינו על־גבי חודו של החטם שלי, ונואלתי להאמין, כי במקום נעלם ובטוח כזה לא יראהו ולא ימצאהו שום שוטר ושום מבקר — ולבסוף נתפשתי. אבל יסלח לי האדון י. קופליביץ אם אומר, כי לפי עניות דעתי לא השתמש כאן בחריפות שכלו עד היסוד בו. האדון י. קופליביץ

היה עסוק כל־כך בחפוש המלים הגבוהות שלו, בטון הפטטי־סקפטי ובקצב המרכב ובעולה ויורד ובאלמנטריות ובמזיגה ובדמיון וביתר החקירות העמוקות הדרושות כל־כך, עד שלא התבונן אל דבר קטן אחד. אנחנו הקטנים כבר יודעים את זאת: אם משתמש סופר במוטיבים ידועים ומפורסמים כל־כך, מוטיבים מתוך שירי היינה ודוקא מן היותר נלויים, שוב אין עוד החשד גדול כל־כך. אדם עושה כזאת בבטיחות גלויה, בודאי שהוא עושה כזאת בכוונה. מי יודע? אפשר שדבר כזה נכנס דוקא לתוך עיקרה של התכנית שלו לכתחלה. אפשר שבכונה קודם למעשה אמר להשתמש למטרה ידועה במוטיבים מפורסמים קצת יותר מדי, שנעשו ממש למוטיבים עממיים, אלא שרצה להראותם דוקא על־גבי יריעה אחרת ובסביבה אחרת ולתכלית אמנותית אחרת. הן סוף־סוף גם זאת היא קצת אמנות. אפשר גם כן, שאם רק לא היה מן הנמנע לכתוב הערות לספורים, היה הכותב בעצמו מעיר על תכנית זו, שבחר לו בכונה — אבל האדון י. קופליביץ עסוק קצת יותר מדי, הן מחויב הוא לכתוב בקורת מתוך הפרספקטיבה של העולמות העליונים שלו, ואיך נוכל לדרוש ממנו, שיהיה לו פנאי להבין גם כן את כונתו של המחבר? — ואולם גם בנוגע לעצם הדבר, לאותה ההשתמשות במוטיב עזרא של היינה, עוד יש לי מלים אחדות. אפשר שהאדון י. קופליביץ אינו יודע את זה, אבל אחרים יודעים: הן המוטיב הזה מעיקרו א י נ ו כלל של היינה. גם הוא השתמש רק במוטיב זר. עוד סטנדהאל בספרו „על האהבה" מזכיר את האגדה ומביא את המקור הערבי. קרפלס במאמרו „המקור של עזרא אצל היינה" מזכיר נוסחאות שונים. ולא עוד, אלא שיש דעה אחת, כי צונץ

מצא את האגדה היפה הזאת באיזה מדרש נעלם ומסר אותה לידיד נעוריו זה, להיינה. אכן נפלא הוא: היינה לא ירא כלל את הקופליביצים שבימיו, שמא יאמרו: אם מותר לקחת נושאים מן התורה, אסור, לכאורה, לקחת מסטנדהאל!

אך האדון י. קופליביץ כותב גם על־דבר ספור שני, על „עיר המקלט" (במקרה אני הוא גם מחברו של זה — אבל אין דבר). „גם לספור זה — הוא אומר — נלוה רושם של דבר זר ושאול". „התפתחות הדברים אינה נובעת ממהות הנושא, כי אם מותאמת היא אליו מבחוץ". „הפסיכיקה של אותה נערה, בת הטבע והמדבר מפתיעתנו קצת בנטיותיה „המודרניות". טפוס כזה יכול אמנם להיות מצוי בסביבה מעין ה„בור" של קופרין, אבל אינו עולה עם המושג של מדבר הקדומים". תודה לאדון המורה על הלקח הטוב! אבל קופרין? — „הבור" של קופרין? — לא, אדוני, עד למדרגה כזו לא ירדתי עוד. לא קראתי עוד מימי את קופרין ואיני יודע את ה„בורות" שלו. פעם אחת נתנו על ידי את „שולמית" של אותו סופר והחלותי לקרוא והשלכתיה באמצע, כי לפי טבעי יעשה לי לגועל אופן־כתיבה עשוי ומעושה כזה והעדר כשרון כזה וכתיבה גסה כזו ולא אוכל לכלכלם. ובנוגע לעיקרו של הדבר, לאותה הפסיכיקה של נערה טבעית ביחוסה למדבר קדומים, הן ימחול לי האדון י. קופליביץ, אם ארשה לעצמי, שתהיה לי קצת דעה אחרת בדבר. מי שהרשה לאיזו אלפי מאות סופרים שקדמוני (וביניהם גם איזה ביירון ואיזה גיתה), לראות מתוך שפופרת זו דוקא על האדם, ולוא גם יהיה במדבריות ולוא גם לפני אלפי שנים, זה ירשה איזה דבר דומה גם לאחד מצעירי תלמידיהם. האם לא אפשר כלל,

כי רצה הכותב להדגיש בזה ביחוד את השקפתו שלו, שאותם כחות הנפש ואותם החזיונות הנפשיים, שאנו חוקרים ודורשים עתה בזמננו, הם הם אותם הכחות ואותם החזיונות, שהיו מצויים כבר אצל אבות אבותינו במדבר, ואין כל מודרניות כלל בנוגע לנשמת האדם? — אבל האדון י. קופליביץ אין לו פנאי כלל לשים את לבו לדברים קטנים כאלה. האדון י. קופליביץ מוסיף וכותב בקורת דוקא. האדון י. קופליביץ משתמש בהזדמנות זו להוציא לעז קצת ולהשמיע רכילות כלאחר־יד. אלא שהוא עושה את זאת על־פי הנוסח של „ברגשי כבוד". כותב הוא כי יש מתלוננים על הסופר הלז, שהוא „מתיר לעצמו השפעות בלתי אמצעיות של מקורות זרים, ומרכיבן בפרטי־הנושא הפיוטיים שלו". השפעות בלתי אמצעיות? כמה רך וכמה נוח לבריותיו הוא האדון המבקר! אני, כידוע, גנבתי מעודי ועד היום תימות שלמות, וזה מדבר אלי רכות בלשון רכה כל־כך, כדי שלא לביישני, ואומר כי מושפע אני. ואת היהודים הלא אנכי יודע: צריך אדם רק להקיא מפיו מלה כזאת ולחזור עליה פעם ושתים — ולבסוף יחזרו עליה כל היהודים מדן ועד באר שבע. התנאי הראשון הוא: שערה אחת — ואולם מכיון שידים מגואלות של עדה שלמה של יהודים, בלי עין־הרע, תהיינה ממשמשות בשערה זו איזה זמן כסדר, לא יפלא כלל, אם תהפך לבסוף להיות למין קליקי של צמה עבה ומסובכה, שקורין קולטו"ן בלעז. אבל מובן מאליו, כי לא אגע פה בעצם הדבר; דבר זה, סוף־סוף, היה לי לגועל. ואולם בנוגע לאותו ענין, אם יש לסופר להשתמש באיזה חומר, שכבר השתמש בו אחר לפניו, הלא מותר לי, שתהיה לי דעה בפני עצמי בדבר זה. לפי חוקות

האסתיטיקה שלי יוצא לי, כי דבר כזה לא רק מותר, כי־אם גם נחוץ ומועיל. מוצא אני: אם כתב גיתה את „פויסט" שלו, עדיין מותר לגראבה וללינוי לכתוב גם את פויסט שלהם; אם כתב איוב את המבוא שלו על־אדות האלהים והשטן, עדיין מותר לגיתה להשתמש בחומר זה, ולפעמים גם מלה במלה; אם כתב אבריפידס את „איפיגיניה בטורים" שלו, עדיין מותר לגיתה גם הוא לכתוב את החזיון שלו בשם זה ולהשתמש באותו החומר עצמו, שנתן לו היוני; ואם כתב גיתה את „פויסט", אין זה מחייב את ביירון, שיהא אסור עליו לכתוב את „מנפרד"; ואם יש שיר לירי קטן אצל גיתה, שהחרוז החוזר שלו הוא „מיין ליעבכען, וואס וויללסט דו מעהר?", אין זה אוסר כלל על היינה לכתוב גם הוא שיר כזה, אף כי „ההשפעות הבלתי אמצעיות" נכרות בו מאד; ואם יש בספורו של ט. א. הופמאן „דער גאלדענע טאפף" מעשה בסטודנט, שרואה חזיונות בהקיץ על־פני קרקע הים, והוא אומר לקפוץ אל המים, והמלח אוחז בו בכנף מעילו וקורא אליו „איזט דער העררּ דעס טייפלס" — אין זה חטא כלל, אם לוקח אותו היינה גם הוא את החומר הזה בשביל שירו הנפלא „זעעגעשפענסט", ולא עוד, אלא שמסיים גם הוא באותן המלים: „דאָקטאָר, זינד זיע דעס טייפעלס?"; ואם יש באלאדה שוטלנדית ידועה, שבה נמצא את החרוזים: „מה יעשו איפוא אשתך וילדיך, אדוארד?" ואדוארד? עונה: „יחזרו נא על הפתחים!" — אין זו מניעה כלל למנוע את היינה זה מכתיבת הבאלאדה המצוינה שלו „הגרנאדירים". מוצא אני, כי כל זה נכון מאד ונעשה כמשפט. ולא עוד, אלא שיוצא לי כך: רואה סופר איזה מאורע בחיים, הרי אין הוא משגיח כלל

באותה הפילוסופיה העמוקה ובאותם הפלפולים הדקים, אם הוא ממציא ואם הוא יוצר, אלא נוטל מן החיים מה שהחיים נותנים לו ועושה מזה את המפעל האמנותי שלו, ממש גונב הוא מן החיים את התימה, בשעה שהיא דרושה לתכליתו; ואם רואה הוא מאורע, שלא החיים הדפיסוהו, אלא הדפיס אותו איזה אדם בספר, והוא מוצא כח בנפשו לעשות בחומר הזה מפעל אמנותי — מובן מעצמו: על־פי דרכו הוא ועל־פי מתכונתו הוא — האם לא יהיה סופר כזה נבל ובן־בליעל, אם לא ישתמש בחומר הזה, ואם לרגלי חששות ריקים ונבערים כאלה ימנע את עצמו מלברוא את מפעלו האמנותי? וגם זה: יש לפעמים, שאני מביט על איזו תימה, כמו שאני מביט על איזה מוטיב עממי או על אגדות עממיות, שבעיקרן ועצמיותן הן שוות אצל כל אחד ואחד החוזר לספרן לי, אלא שאצל כל אחד ואחד ביחוד הן יוצאות אוריגינאליות. זוהי האיסתיטיקה שלי. אבל לא זוהי האסתיטיקה של האדונים הכותבים פלפולים וחקירות ספרותיות עמוקות. הם יש להם מלים. יש להם איזו מלה „יוצר" ואיזו מלה „ממציא" — אלא שחושד אני בהם, שהם בעצמם אינם יודעים מה זאת. אתם רוצים דוגמה? הנה היא:

יש שיר ששמו „מפיסתופל" (במקרה אני הוא גם מחברו של זה). מובן מאליו, כי האדון י. קופליביק כותב עליו. מובן מאליו, כי האדון י. קופליביק מחויב לכתוב עליו: „השיר הארוך „מפיסתופל", אשר הכנוי שיר בפרוזה נראה לי כהולמו, זהו פיליטון". „גם אלי בא מפיסתופל — „גם" זה הוא המוריד את השיר היפה למדרגת פיליטון" (דרך אגב: גם אצל איזה

אדם, ששמו שילר, נמצא איזה שיר — פארדון: איזה פיליטון — המתחיל: „אויך איך בין אין אַרקאַדיען געבאָרען", והוא זכה לאיזה שם טוב. שמו הוא „ריזיגנציה"!). והאדון י. קופליביץ הולך וכותב, הולך ומלמד: היצירה, כמו כל פונקציות הנפש, אוהבת את הדברים הראשוניים, שעל צבעי כנפיהם, כנפי המעוף, אין עקבות אצבעות של מי שקנה אותם קודם בקנין של יוצר"... מה? עוד הפעם נתפשתי בגנבה? כן. לא פחות ולא יותר. „התמונות — אומר האדון י. קופליביץ — שבמסגרת זו מזכירות יותר מדי את ביאליק (את ב י א ל י ק? !) בקונצפציה, אם כי נכר, שנזהר המשורר מלהעלות את האַסוציאַציה הזאת גם ב ב ט ו י. ואף על פי כן מה לעשות! יש, יש בטויים שקנו להם שייכות וקמו לצמיתות ל א ח ד מהמשתמשים בהם, אף כי, לכאורה, הפקר הוא הרכוש הלשוני לכל דכפין! ושייכותם היא לאותו אחד שהשתמש בהם י ו ת ר ט ו ב מכל האחרים. וכמה שנגרם לקולא לא נוכל לקרא על דבר „תנו רבנן" ועל קרן אור שנפל על הגמרא — מבלי לזכר את ביאליק". ברוך המקום שפטרני הפעם בזול! רק „תנו רבנן" אחד, ועוד קרן־אור אחת קטנה על הגמרא גנבתי מאת ביאליק, וזהו איפוא כל הקונצפציה והאַסוציאַציה, והבטוי, וכל דכפין, והרכוש הלשוני, והשייכות, והיותר־טוב, והצמיתות וכל יתר גל המלים הרבות הצבורות כאן. ברוך המקום! אבל בתור איש ישר ונאמן — הן סוף־סוף הנני גנב רק „הונורים קויזא" — עלי להגיד להאדון י. קופליביץ, שלא חפש היטב, וכי לוא בדק עוד אחת מעט, כי אז מצא אצלי כמה וכמה פעמים גם את המלה „אשר" והמלה „כי" והמלה „עם", וביחוד את המלה „את", ואפילו את המלה „שלחן",

ועוד כמה וכמה קונצפציות ואסוציאציות ובטויים וכל דכפינים ורכושים ושייכותים וצמיתותים כאלה, שהשתמש בהם גם ביאליק. ביחוד עלי להתודות על המלה „את“. אבל גם זו לטובה! — רבונו של עולם, רק את מוחם, רק את מוחם של האנשים האלה הייתי רוצה לבדוק ולדעת את הנעשה שם, בשעה שהם קוראים ובשעה שהם מבקרים ובשעה שהם כותבים! לא את טוהר לבם ואת כונתם הטהורה אני מבקש, אלא את מוחם. את הכל, את הכל רואים אנשים כאלה, רואים „תנו רבנן“ גנוב, רואים כי השיר „מפיסטופל“ אינו אלא „בבואת הישן־מודע, חברו של פויסט, אך במדרגת ירוד“, רואים כי „מפיסטופל“ אינו „מחודש התוכן“, ורק דבר קטן אחד אין הם רואים — את עצם הענין שלפניהם. האדון י. קופליביק, כמדומה לי, לא הבין כלל את שירי — פארדון, את „פיליטוני“, חפצתי לאמר. ועוד דוגמה אחת קטנה. הן גם איזו תרגומים כתבתי בימי חיי, ומובן מאליו, כי האדון י. קופליביק מתעכב קצת עליהם ומלמדני איך עלי לעשות את המלאכה. אחרי שהוא מגלה את סודי, שסגנוני הוא „הרמוני־מעוגל“ (מעוגל? — כן, כך כתוב בפירוש!), הוא בא עד לידי תרגומי האחרונים ואומר: „אבל לא הצליח בכך בתרגום „איליאס“, הדורש פלסטיות מדויקת של שפה, כפלסטיות היונית של התוכן“. אבין, אבין! מאחרי שנזכרה פה המלה „יונית“, ומאחרי שהיונים, כידוע, הם עם הפלסטיקים אשר מעולם, הדין נותן, כי שום מבקר לא ישקוט ולא ינוח עד אם יזכיר כאן את המלה פלסטיות, אם דרושה היא אל הענין ואם לא דרושה. ואולם בדרך כלל הוא אומר: „סגנונו וכו׳, חסר הבליטה והקשיות, הבליע בהרבה את העיקר וכו׳

את האופי היוני, הבהיר ונקשה, המוסיקליות של יצירה גדולה וכו׳ מוסיקליות זו חסרה בתרגום וכו׳, לא די חזק הוא גם תרגום „ים הצפון" של היינה. שירים אלה וכו׳ יש בהם במקורם חריפות שהיא היא השירה שבהם, בעוד שהתרגום מוסר את היינה חסר־צבעים (חריפות?! חריפות וחוסר צבעים?!) וכו׳ תרגום השיר של גתה „פרומתוס" מתקרב לשיר בפרוזה וכו׳ אך בלי החריפות, הדרושה גם פה".

רבונו של עולם! לוא רק ידעתי ולוא רק הבינותי, מה הוא שואל מעם המתרגם! אדם חלש אני וראשי מתחיל עלי מיד ללכת סחור־סחור, ביום שמעי מלים רבות כאלה. ולבסוף אני עומד כמטושטש ואיני יודע מה רוצים מעמי. הרמוניה־מעוגלת, פלסטיות, בליטה, קשיות, בהירות, נקשיות, מוסיקליות, חריפות. אלהים הטוב יודע מה הן כל אלה ואיך עושים את כל זאת. אני בתומי חשבתי תמיד, כי אדם היודע ידיעה הגונה את הלשון שממנה הוא מתרגם ויודע כהוגן גם את הלשון שאליה הוא מתרגם, ויש לו חוש מזה חוש וטעם, ויש לו חוש מזה איזו שייכות ברוחו אל הדבר שהוא בא לתרגם — שהרי אלמלא זה לא היה לבו מושך אותו לעבודה זו — זה יכוון ממילא אל הסגנון שהוא צריך לו, ומתוך כך יצא, באיזה אופן שהוא׳ איזה תרגום שלא יהיה רע ביותר. אני בתומי חשבתי תמיד, כי כשפותח המתרגם את הומירוס שלו ומתחיל:

Μῆνιν ἄειδε, θεὰ, Πηληάδοω 'Αχιλῆος, etc.

והוא מתרגם:

„שִׁירִי, בַּת אֵלִים, חֲרוֹן אַף אֲכִילֵס בְּנוֹ שֶׁל־פֶּלֵיאוֹס" וכו׳ —

אז יצא ידי חובתו, שהרי כמעט אי־אפשר לו כלל לבחור כאן מלים אחרות, ומה גם כי עלתה בידו לתת לצורתו העברית גם איזה צלצול של שירה, ומה גם כי הצליח לחקות פה, איך שיהיה, גם איזה אופן של הקסאמטר (שבעצם אינו כלל במציאות אצל העברים לפי סגולות הלשון שלהם וטבעה). אבל לא. באים אנשים ושואלים פתאם איזו פלסטיות ואיזו בליטיות ואיזו נקשיות ואיזו חריפות ועוד ועוד. והאחד בא פתאם מבוהל ודחוף וצועק: חגיגיות, חגיגיות תן לו, למען־השם חגיגיות, בלי חגיגיות חייו אינם חיים. אילו רק ידעתי מה היא זאת. אני לא הייתי מעודי חגיגי ולא הייתי פלסטי ולא הייתי נקשי ולא הייתי בהירי, אין צריך לומר שלא הייתי מוסיקליי וחריפי. בלי ספק האדון י. קופליביץ הוא הוא אותו הבליטי והבהירי והפלסטי וכו'. ארבה־נא מהיום והלאה לקרוא את מאמריו, כדי לסגל לי לשון יפה וסגנון בהיר ובליטי ונקשי, ואחר־כך ארבה לקרוא את שיריו, כדי לסגל לי אותה הפלאסטיות הארורה. איך הוא מזמר לנו? — „אהובי! באת לאחרונה, נא סלח למותי, כי יאפיל בך ודוה וכו' ניחוח האתרוגים הדמיע אישון לילה לח ועצוב". האם — רק את זאת האחת, למען־השם, הגידו לי, אתם דייני־מומחי, — האם בשעה שאתרגם את הומירוס ואת גיתה ואת היינה בלשון כזו ובמלים כאלה ובסגנון כזה, יהיה אז תרגומי פלאסטי למדי ובליטי למדי ונקשי למדי, ואצא ידי חובתי?

אבל כל זה נעשה לי לגועל סוף־סוף! האם זה אשר לפנינו פה הוא חוצפה? האם עם־הארצות? טפשות? להטים וקומידיות של שרלטניות? נסיון של כתבן להרבות במלים מופלאות

ולהראות מין קוואזי־חקירה וקוואזי־ידיעה וקוואזי־למודיות וקוואזי־פסיכולוגיה? או האם צביעות היא, צביעות פשוטה?
אולם יהיה איך שיהיה: חזרה אלינו הבטלנות הישנה בכל מוראה המגוֹאָל. בטלנות, בטלנות, בטלנות. ולא עוד, אלא שהיא עתה בצורה יותר נאותה — ולכן מסוכנה יותר. באו אנשים ועשו להם מתוך בטלנות איזו עבודה־זרה חדשה, מין אסתיטיסמוס ריק, מין אמנות נפוחה, וכשם שבימי ההשכלה הטובה היו יושבים ודורשים יום ולילה על־אדות הפסוק „או נשיש" והיו מרבים להעלות חקירות יבשות על־דבר שוא־נע ושוא־נח ועל־דבר מלעיל ומלרע, והיו מחפשים תמיד חטאים אצל אחרים, כך ידיהם מלוכלכות עתה בדיו הדשה והם דורשים וכותבים יום ולילה על־אדות איזו פלאסטיות ואיזו בליטה ואיזו חגיגיות ואיזו מוסיקליות ואיזו חריפות, בשעה שאין כלל מקום למושגים הדקים והמופשטים האלה במקום שאין המלים האלה אומרות לנו כלום, והם מחפשים תמיד חטאים אצל אחרים. בליטות, נקשיות, חגיגיות, אטמוספירה, פלאסטיות — הן הן השוא־הנע והשוא־הנח והמלעיל והמלרע החדשים. אני יודע איך להטים נעשים. אנשים שאינם יודעים מה זה שיר ואיך דבר כזה נוצר בלבו של אדם ואיך דבר כזה נכתב — והם מורים לאחרים, איך עליהם לעשות; עקרים מטבעם — והם דוקא פותחים קורסים ללמד על־פי הדקדוק המודרני איך ולדות נוצרים ומובאים לאויר העולם. אין הם יודעים לכתוב אפילו שורה אחת כהוגן — והם דוקא מלמדים לאחרים איך לכתוב שורה הגונה. אין הם יודעים לבטא כהוגן אפילו את הרעיון היותר פשוט, מבלי שיבואו לידי פסוק כמו: „צירוף פעולה של המציאות או צד

אחד של המציאות כפי שהיא נתפסת על ידי האינטואיציה המרכיבה את נגודי חלקיה של המציאות לאחדות סינתטית והחפשית ממציאות זו עצמה למפרע" — והם דוקא אומרים „מבינות" על סגנון. אין הם יודעים מה זה ספור, ואם קוראים הם אותו, ואם מבקרים הם אותו, אין הם יודעים את אשר לפניהם ואין הם מבינים בו אפילו את הכונה היותר גלויה — והם באים ומפטפטים על־דבר פסיכולוגיה ועל־דבר פסיכולוגיה מורכבת ועל המון מושגים מופשטים, הזרים בעצם ל ר ו ח ם. בטלנות, בטלנות בצורה חדשה, בטלנות מאוסה וריקה באָה שוב לעולמנו. במטאטא השמד עלינו לקום ולבער אחריה. כבער אחרי הגלל המאוס עלינו לבער אחריה. יום ולילה עלינו לדבר עוד הפעם. מחול־המכשפות החדש הזה והשעשוע במלים ריקות מן המוּכרח הוא שיחדל. לשון־גנבים זו, לשון ה„חכמות" המזויפה וזיוף המושגים המופשטים שלא לצורך, אלא כדי להראות כי „ברוך־השם יודע אני", מן המוכרח הוא שיחדלו. בזיעת אַפים עובדת עדת עמלים קטנה, אפשר שיעלה בידה ליצור איזה דבר, יום ולילה הם עובדים בכח לא־אדם, אפשר שיצליחו להניח לכל־הפחות את אבן־הפנה — ומרדפי בטלה אלה יתלבטו בכל רגע ורגע בין רגלי העובדים המעטים, ואנחנו נתן להם להפריע בלהגם הרב את אלה מעבודתם?

„אין הוא מבין עוד את בני הנעורים" — ידעתי גם את הלהטים האלה. כשהייתי נער וכתבתי את „תוהו ובוהו", היו אומרים: „נער הוא", ועתה, כשאָקום לכתוב „תוהו ובוהו" חדש, יקדימו תירוץ למכה ויאמרו: הזקן האיש, אין הוא מבין עוד את רוחו של הדור החדש. הוי, איך ידעתים ואיך אני יודע את כל הלהטים האלה!

ואולם בחרות וזקנה — הן גם אלה אינן אלא מלים, שהבטלנות זכתה בהן ושהיא אוהבת כל־כך להקיא אותן על ימין ועל שמאל בכל עת שיבוא איש לדבר את דברו על הספרות. מעודי ועד כה ובכל הזדמנות שבאה לידי נלחמתי גם אל אלה. הנה הדרך נכונה לפני: עיני תהיינה פקוחות עתה על כל תנועה ותנועה, שתעשה הבטלנות החדשה שלנו בצורתה החדשה.

מ כ ת ב ש ל י ש י

ידידתי,

בלי ספק הגיעה כבר גם עד לפנתך הבודדה השמועה הרועשת על־דבר החזיון „חלום יעקב״, אותו החזיון, הנפלא והמפליא, אשר חברו משורר יהודי צעיר בווינה, ריכרד בר־הופמן שמו, ואשר מעלים אותו עתה בלי הפסק בברלין על במת „התיאטרון האשכנזי״ של ריינהרדט ועל הבמות בווינה ובערים גדולות אחרות, ואשר החריד את כל המבקרים מרבצם לקרוא אחריו תהלות ותשבחות, שכמוהן לא נשמעו זה ימים ושנים, ואשר הביא את כל הקהל הגדול לידי התלהבות עד שלא חדל מדבר בו עד עתה, ואשר ואשר ואשר — עד בלי די.

ספר החזיון הזה מונח לפני זה שבועות וחדשים ואני קורא בו וחוזר וקורא. האם הלשון היפה והמצלצלת, לשון שירה שלא כתבו כמוה באשכנז זה עדן ועדנים, היא שלקחה את הלבבות? האם הלהטים הרבים והמפתיעים, שבכחו של „התיאטרון האשכנזי״ להראותם לעיני הקהל שלו בשעה שהוא רוצה, הם שתפשו את הרואים בלבם? האם האבן המדברת, המעין המדבר, המלאכים העולים והיורדים ויתר הנסים והנפלאות, שרק האמנות של ריינהרדט יש ביכלתה לממש אותם לעין הרואים התלויים בהם, הם שעשו את כל החיל הזה? האם

הרעיונות החדשים — או הנראים כחדשים — המובעים בחרוזים צחים ויפים ובלשון מצלצלת וערבה, וההשקפות העמוקות — או הנראות כעמוקות — היוצאות מתוך מליצות לוקחות לב ונותנות כעין פתרונים לשאלות המנקרות • בלב כל יהודי, ואפילו בלב כל מי שאינו יהודי בבואו לחקר את שאלת היהודים, הם הם שעזרו לכל ההצלחה הגדולה הזאת? האם אותה האנחה הגדולה על צרת היהודים ואותה האפולוגיה הנמרצה על אומה שלמה של אומללים, העושות תמיד רושם מיוחד בשעה שהן נשמעות מעל־גבי הבמה במלים חיות מפיו של אמן מצוין היודע את חכמת הדבור, הן הן שעשו לחזיון הזה את כל הנפש הזאת? למה נכחד? הדרמה העברית היא עתה המודה האחרונה בשוק הספרים באשכנז ועל־גבי הבמה. הלא ידעתם: גם העולם הספרותי יש לו המודות שלו. רואים אנו לפעמים בעולם זה מראות נפלאים קצת, שדרכם דרך מחלות מתהלכות, כמו אסכרה וטיפוס וכולירה ודומיהם. היו ימים — ואנחנו לא נדע אי מזה בא הרוח ולאן היה שואף — וסופרי אשכנז וחוזיה הכותבים בשביל הבמה התחילו פתאום בבוקר יום אחד לכתוב חזיונות למחוזותיהם ולמקומותיהם השונים ולפי הדיאלקט המדובר שם וקראו לזה „אמנות פרובינציאלית" — וכל הבמות באשכנז שרצו את הצפרדעים האלה. היו ימים וכתיבת דרמות מחיי היהודים היתה פתאום לקפריסה מתהלכת והאריכה כמה וכמה סיזונים ועונות של משחק, וכל החוזים באשכנז ילדו רק עקודים ונקודים. ושוב היו ימים והנה מודה חדשה באה: המוטיב הביבלי היה למין מחלה מתדבקת, העוברת מסופר לסופר זה כשתי שנים. יותר משלש מאות חזיונות כאלה

נכתבו בעת האחרונה, ויש מהם שנכתבו היום ומחר נשכחו, ויש מהם שנועדו רק לקריאה, ויש מהם שהועלו גם על הבמות פעם ושתים. מן החומר הרב הזה, אשר תקצר ידי למנותו אחד לאחד ולרשמו כסדר, רב לי אם אזכיר פה את הבולטים ביותר: ירמיהו מאת סטפן צווייג, חוה מאת לודוויג נודלינג, המלך דוד מאת וולדימיר פון חרטליב, אדם מאת ארנו נאדל, אדם ולילית מאת מקס ב. וויינשטיין, אסתר המלכה מאת מקס ברוד, מלאכות סמאל מאת ארנולד צווייג וגם — חלום יעקב, פתח־חזיון מאת ריכרד בר־הופמן *). ועלי להגידה פה מיד: החזיון הזה עולה על כולם ובולט מתוך כולם וחשוב מכולם. הפעם הזאת דובר אלינו משורר אמתי.

וגם את זה עלי להגיד מיד: בתור דרמה יהודית לא הניחה דרמה זו את דעתי ביותר, למרות כל הכתרים שקשרו לה המבקרים האשכנזים דוקא מצד זה. חושד אני לפעמים במבקרים האשכנזים, וביחוד באלו משלנו, שאין הם מבינים את הדבר כהוגן בשעה שהם מגיעים לידי חומר עברי, מאחרי שהם בבחינת תינוק שנשבה לבין ישראל, ומיד ברגע הראשון כשהם שומעים איזה פסוק מישעיהו או רואים איזו מלה מגוהצה, שבמקורה היא נכתבת מימין לשמאל, או איזו מליצה בטעמם של השמיים, תזוח עליהם דעתם והם מתחילים למצמץ בעיניהם כאילו נגלה להם סוד העולם ומיד הם מקמטים את מצחם וקוראים: עושה מעשה בראשית — ואין אני מאמין להם

*) יאאקאבס טרוים. איין פארשפיעל פאן ריכארד בער־האפמאנן. ס. פישער־פערלאג. בערלין 1919.

הרבה. אם כותבים הם: „כמעט כל מה שנראה על הבמה זה שנים על שנים אינו לעומת השירה הזאת אלא ספרות גרידא" — אני מאמין להם. אם אומרים הם: „בר־הופמן" בדרמה הלירית העליונה הוא כיום הזה, בלי שום צל של ספק, הראשון" — יכול אני, אם אני רוצה ואם אני שוכח לאיזו רגעים את „חנהלי" של גרהרט הויפטמן, להאמין גם בזה. אבל אם מחליטים הם: „החוזה הזה חולם ברוח הציוניות", או „מרטין בובר והציוניים שלנו ימצאו את קורת־רוחם בו", או „רק קונגרס ציוני הוא קהל השומעים היותר טוב בשביל חזיון כזה", או „אשריך ישראל, הנה סוף־סוף יש לך השירה הלאומית שלך" — אז אין אני מאמין להם ואין אני יכול להאמין. ולא רק אם המבקרים יאמרו לי כך, אלא אפילו אם המחבר בעצמו יחתום על זה בחתימת ידו. ציוניות? — לא, אדוני! גם מעט הרבה מציוניות לא נמצא בזה. אלהים הוא היודע מה הם מבינים שם עם המלה ציוניות ואפילו עם המלה יהדות. תהום גדולה יותר מדי רובצת ביניהם, בין אלה היהודים החדשים שבאו אלינו מאתמול, ובינינו, אנו היהודים שביהודים, יהודים מימי ילדותנו ומבתי אבותינו וזקנינו, שיהדותנו חתומה בבשרנו ובנשמתנו ובכל קמט מקמטי מחשבותינו ומבינים אנו את היהדות ואת שאלותיה וגם את חלומותיה באופן אחר קצת. סוף־סוף אין האנשים הטובים האלה בשבילנו אלא מין גרי אריות. לפעמים מתעוררת בלבנו עליהם כעין חמלה בשמענו אותם. סוף־סוף, כשהם פותחים את פיהם לאמר אל"ף ובי"ת וגימ"ל, יוצא כל זה מפיהם באופן משונה קצת והם מזיעים על אותה „היהדות" קצת יותר

ם

מדי, עד שסוף־סוף אנו מוכרחים לפנות הצדה ולשחרר את עצמנו בחשאי מן הצחוק אשר יחנק לנו בגרוננו. גם הטוב שבהם, מיד כשהוא פותח את פיו, מזכיר לנו יותר מדי את המטיף האשכנזי בשעה שהוא משמש בכהונה גדולה בבית תפלת המקהלה ודורש לפנינו על „איזראעל" ועל תעודתו בלאומים. וצר לי! הן יש לנו סוף־סוף עסק פה עם משורר מצוין מאד, עם כשרון חזק, שמצד כשרונו המסוים היה ראוי לכתוב לנו את השירה הלאומית שלנו באמת — אילו היה משלנו ולא רק יהודי.

ונזכר אני באותו המעשה הנפלא, שהיו מספרים על־אדות יוהנס מילר, אותו הפיזיולוג והאנטום הגדול, שהיה מפורסם כל־כך בדורו, והיה דרך־אגב גם קתולי אדוק ומאמין גדול. כשחפרו מן האדמה את עצמותיו של אחד קדוש מקדושי הכנסיה, וכל העם מקצה החל לעלות ברגל לדרומה של אשכנז לבוא אל מקומו של אותו הקבר להשתחוות אל העצמות הקדושות, היה בין המאמינים העולים ברגל גם יוהנס מילר. מכיון שהגיע אל המקום הקדוש וראה את אשר לפניו ובחן את אשר ראה, קם ואמר: בתור אנטום מוכרח אני להעיד, כי העצמות האלה הן עצמותיו של פגר סוס, ואולם בתור מאמין אין לי אלא לכרוע על ברכי ולנשק את העפר הקדוש הזה. גם אני, כשאני עומד על־גבי ספר נפלא כספרו של בר־הופמן, מוצא את עצמי מחויב להגיד: בתור יהודי, היודע קצת את היהדות ואת רוחה העיקרי והאמתי, יכול אני להשבע בנקיטת חפץ, כי אין זה אלא הפזמון הישן בדבר ה„מיסיה" הידועה של היהודים בעולם הזה, להיות לאור גויים ולהתהלך ביניהם

לעולמי־עולמים, כדי ללמדם את דרכי הרוח, וזוהי תעודתם מאז ומעולם ועד נצח נצחים, ואולם בתור אדם, אשר לבו ילך שבי אחרי כל יפה וכל נאצל, יכול אני להעיד, כי משורר גדול לפנינו. קורא אני וחוזר וקורא את הספר הקטן הזה, ואזני לא תמלא משמוע אל קולותיו. שפת מוסיקה כזו שומעת האוזן רק לעתים רחוקות, רחוקות מאד. חדוה גדולה לובשת פתאום את הלב לשמע הצלילים הנאצלים, האדירים והרחבים, הרכים והענוגים האלה...

ואת כונתו האמתית בחזיונו זה הן המשורר אינו מעלים ממנו כלל. מיד בפתח הספר אנו מוצאים בתור מוטו את פסוקי ישעיהו מ״ט, וביחוד את הפסוק ו׳: נקל מהיותך לי עבד, להקים את שבטי יעקב ונצורי ישראל להשיב, ונתתיך לאור גוים להיות ישועתי עד קצה הארץ״ — ומתוך התרגום בלשונו של לוטר יוצא, כי דבר קל הוא להיות רק עבד לאלהים על־מנת להקים את שבטי יעקב לבדו ולהשיבם אליו, אלא תעודתו היא להיות לאור לכל הגויים, להתהלך עד קצה הארץ מעתה ועד עולם ולהיות לישועה ולעזר לאלהים, להטיף את רעיונו באזני כל עד אחרית הימים...

ואולם משורר מצוין מדבר אלינו. אמת, כשלקחתי את הספר לתוך ידי, נפלאו בעיני איזו זרות חיצוניות, שעל־פי רוב אין הן הולכות יד ביד עם מי שכשרון אמתי בלבבו. המחבר אוהב לנהוג סלסול בעצמו ולעשות כוני־חן ידועים, כדי להיות מופלא קצת מן הצבור. אינו כותב „יאקאב״, כפי המקובל, אלא „יאַאקאב״, בשני אלפי״ן דוקא, כדי לשנות מעט מן הצורה הרגילה; אינו כותב „עשו״, באופן שכל קורא ידע

תיכף ומיד אל מי הוא מכוון, אלא כותב „אדום" דוקא, וגם זהו מין קוקטריה קטנה; אינו כותב „דרמה" או „חזיון", אלא כותב „פארשפיעל", וכן אין הוא מחלק את חזיונו לאקטים, אלא כותב פרק א׳ ופרק ב׳, וגם אלו הם רק מעשי עלמה מתיפה; וגם נותן הוא סימני מספר לחרוזיו, אחת לחמש שורות, כמו שהיו המדפיסים נוהגים לעשות עם הקלסיים הקדמונים. ואולם חי אני, כי החזיון הזה יפה כל־כך, עד שלא היה להמחבר שום צורך בכל אותם האמצעים הקטנים והמשונים, כדי להתחבב ולהתגעגע קצת על הקורא. יעשו נא כזאת אלו שאין בלבם פנימה כלום, ולפיכך הם צריכים לסימנים משונים מן החוץ. ובכל זאת גם מעשי ילדות אלה נאים לו למשורר זה ואינם גורעים מיפיו כלום. הן סוף־סוף נעשות לי לגועל רק אותן הבתולות הבלות והמכוערות, כשהן עושות כונים לנוי כדי לתפוש אותנו בלבנו, ואולם אם נערה יפה באמת מתיצבת קצת לפני הראי, אין בכך כלום. סוף־סוף דובר אלינו הפעם משורר אמתי . . .

היריעה עולה — וקודם עוד שיעברו חמשה רגעים ואנחנו כבר מרגישים כי נפשנו צרורה בתוך ערפלים של ימי קדם רחוקים, רחוקים מאד, והאויר אשר נשאף אל קרבנו הוא אויר של איזה מזרח רחוק ועתיק וזר עד למאד. סביבה זרה ונפלאה, אנשים זרים ונפלאים, מלים זרות ונפלאות. בָשְׂמַת ואהליבמה, שתי נשות אדום (= עשו), רובצות על יצועיהן על מוסד החומה לבושות עורות, ובשמת מדברת עם העבד הבבלי שַמַרתו ושואלת אותו, אם כבר שלח ציר אל עשו בשדה להגיד לו את הנעשה פה פתאום, כי בא יעקב בעצת רבקה אמו במרמה אל יצחק

העור לפני מותו לקחת ממנו את הברכה אשר הועיד לבכורו לעשו, וכי על עשו למהר לבוא לבעבור הרוג את אחיו. בשמת היא הנפש הפועלת ואהליבמה הנפש הנפעלת. אהליבמה משחקת מתוך עצלות ומנסה לנחם את בשמת ולהגיד לה, כי ברכה הנתונה בטעות היא ברכה לבטלה, שאין לה שום ערך, מאחרי שהכונה באמת היתה לעשו. ובשמת רועדת מכעש ועונה:

נַפְּי, אָהֳלִיבָמָה,
מִנְעִי אֶת בְּשָׂרֵךְ מֵאֱדוֹם לַיְלָה אַחֲרֵי לַיְלָה,
וְאַחַר בְּגִבּוֹר בּוֹ הַתַּאֲוָה עִם־תְּשׁוּקָה וּמְרִי עַד־לִהְיוֹת
לְלַהַב אֵשׁ אוֹכְלָה הָעֹרֶג רַק אֵלַיִךְ,
אוֹ־אָז וְתָשִׂימִי בַּלַּיְלָה — וְהוּא בַּחֲשֵׁכָה לֹא יִרְאֶה —
שִׁפְחָתֵךְ לוֹ בְּחֵיקוֹ, וְשָׁכַב עִמָּהּ תַּחְתַּיִךְ:
וְהִזְרִיעָה וְהָרְתָה וְיָלְדָה לוֹ יֶלֶד הַשִּׁפְחָה הַזֹּאת,
אֲשֶׁר בְּשְׁרִירֵי דָמוֹ תִתְלַקַּח כָּל־תַּאֲוַת אֱדוֹם
וּמֶרְיוֹ וְכָל־תְּשׁוּקָתוֹ אֲשֶׁר רַק לָךְ נָכוֹנוּ —
אוֹ־אָז וְשָׂחַקְתְּ, אָהֳלִיבָמָה, וְעָנִית וְאָמַרְתְּ אֶל־הַיֶּלֶד:
„לֹא נֶחְשָׁב אַתָּה לְיֶלֶד — הֵן לִי נָכוֹנוּ כָּל־אֵלֶּה!"

ואהליבמה מתהפכת על משכבה ומביטה השמימה ורואה את כסיל הכוכב השולח את זהרו לארץ, והיא אומרת: „הנה כסיל עוד עומד ברקיע", ואולם שמרתו מדבר אל לבו בקול מלחשים ואומר:

כֵּן, כְּסִיל!
כְּסִיל! וְהוּא גַם־הוּא הֵן הָיָה צַיָּד כֶּאֱדוֹם,

הָיָה כָמוֹהוּ גִּבּוֹר, וּבְכָל־זֶה צָדוּהוּ בְּמִרְמָה!
וְעַתָּה הוּא נֶאֱנָח בִּמְרוֹמִים, קָשׁוּר בְּעֶצֶם מוֹשְׁכוֹתָיו
אֶל־קֶשֶׁת רְקִיעַ שָׁמַיִם בַּחֲבָלִים עַד־עוֹלָם — זֶה כְּסִיל!

כאלה וכאלה יהיו הדברים וציורי הדברים אשר עליהם אמרתי, כי מובילים הם אותנו אל תוך עולם זר ורחוק ואוחזים אותנו בחבלי קסם עתיק אשר לא נדע עוד מה הוא. את יצחק אין אנו רואים. ואולם את דמות תמונתו תשים בשמת לפנינו, ועל־פיה אנו יודעים, כי איש עובר ובטל הוא אשר לא ידע עוד את אשר לפניו, ובכל זה די כי תזכיר בשמת את המלה ברכה אשר יצאה מפיו, והנה נופלת עליה פתאום האימה החשכה הבאה על האדם הקדמוני בהיותו עומד לפני כח איתנים אשר לא יבינהו:

אִישׁ כִּי־יִשְׁכַּב תַּחְתָּיו חֳדָשִׁים, חֳדָשִׁים תְּמִימִים,
לֹא יִמְשׁוֹל כִּמְעַט בְּחוּשָׁיו, שָׁב וְנֶהְפַּךְ לְזְוָעָה
וְהָיָה לְיֶלֶד זָקֵן הַמְנַמְנֵם בִּשְׂפָתָיו הַכְּחוּלוֹת,
וְעַד־עוֹרֵר גּוֹעַל בְּנֶפֶשׁ יֵדַע רַק אָכֹל וְשָׁתֹה,
וּמֵצִיק לוֹ לְתוֹעֵבָה רַק עוֹד זֶה־צֵאתוֹ חוּץ...
אִם זֶה — אִם יָצוּר כָּמוֹהוּ מִתְעוֹרֵר לְפֶתַע פִּתְאוֹם
מֵרִבְצוֹ וְלוּחַ לִבּוֹ מִתְנַשֵּׂא, זָקוּף כְּמֶלֶךְ,
וְרֹאשׁוֹ מוּרָם מוּל־עָרְפּוֹ, נֵא כָאֵל הַמְיַסְּרֵהוּ,
וְהוּא גַם־עִוֵּר עוֹד אֵינוֹ — וְרַק עוֹד יֹאחֲזוּהוּ סַנְוֵרִים
לְמַרְאֵה הֶחָזוֹן הַנִּגְלֶה לְעֵינָיו פִּתְאוֹם, וְאַחַר — —
שַׁמַּרְתּוּ! הֵן אַתָּה לֹא שְׁמַעְתָּה — מִקִּרְבּוֹ תִּתְפָּרֵץ הַבְּרָכָה,
בְּרָכָה בְּאֵין אַחֲרִית וּגְבוּל, בְּרָכָה בְּאֵין חוֹף וְשָׂפָה;

וְקוֹלוֹ יְהִי כְמוֹ־זָר וּמֵרֶגַע לְרֶגַע יִשְׁנֶה,
וְהָיָה כְּמוֹ מִמַּעֲמַקִּים יִשְׁטְפוּ פִּתְאוֹם מַעְיָנוֹת,
שֶׁהָיוּ סְכוּרִים עַד־עַתָּה, וְעַתָּה־זֶה פָּרְצוּ אֶל תּוֹכוֹ —
וְהוּא רַק מְבָרֵךְ, מְבָרֵךְ . . . וְעַל־בִּרְכָּיו הַכּוֹשְׁלוֹת יִרְבַּץ
יַעֲקֹב אֶל־מוּל רֹאשׁ הַמִּטָּה וּפָנָיו חִוְּרִים כְּמֵת
וּבְחָפְנָיו, חָפְנֵי יַד גַּנָּב, יֶאֱרֹב לִמְלוֹא כָל־הַבְּרָכָה
הַיְעוּדָה לֶאֱדוֹם מִקֶּדֶם מֵאָז וּמֵרֵאשִׁית הַיָּמִים,
וְשָׁתָה לִרְוָיָה גָּאוֹן וּגְבוּרָה מִבִּרְכַּת אֱדוֹם . . .

וגם אדום זה הנה בא, שואף לרצח — ויש אשר נדמה רגע, כי ריח שדה ויער עולה פתאם באפנו, הנה תלי וכלי ציד וכלבי ציד רעבים ורעש שלשלאות וריח דם מסביב. עשו בעצם אינו איש רע, אלא איש, שאותו התום עם הפואיזיה ועם החלומות, המצויים רק אצל המועט היושב באהלים, לא נפלו לו בחלקו. בעצם הוא ההגשמה של רוב בני העולם הזה, הטפוס של הגויים שמסביב. — מה אומרת אליו רבקה אמו? הלא כה דבריה אליו בהזכירה לו את יצחק:

זִקְנָתוֹ בְּאֶפֶס אוֹנִים אֲהֶבֶת אוֹתְךָ, הֶחָזָק.
יַעֲקֹב דִּבֵּר — וְיִצְחָק שְׁמָעוֹ וְלֹא יָכֹל הַאֲמִין!
יַעֲקֹב דִּבֵּר . . .

הלא זאת היא תעודתו מעולם ועד נצח להיות רק מדבר תמיד ומטיף תמיד לגוים, תחת אשר הגויים ההם תעודתם היא להיות חזקים, אשר כל זקנה מוכרחה להיות נשענת עליהם. ידענו, ידענו את הנוסח הזה. הוי איך ידענוהו! — והיא מוסיפה ואומרת לעשו:

מַה־לָּךְ הַבְּרָכָה וְלָמָּה? — הִתְעַנֵּג וּשְׂמַח עַל־הָאָרֶץ!
קַח אַתָּה לְךָ אֶת־מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ מִסָּבִיב לְנַחֲלָה!

ולמה יעקב הוא הנבחר? ולמה עשו הנדח? — רבקה מנסה לבאר לעשו את החזיון הזה והיא אומרת על יעקב:

יַעַן יִתְהַלֵּךְ תָּמִיד קֹדֵר בִּשְׁאֵלוֹת סְתוּמוֹת,
וְאַתָּה שָׂמֵחַ כֻּלְּךָ, שְׂבַע חֶדְוָה וְעָלֵז לָבֶטַח!
יַעַן מַאֲוַיֵּי אֲבוֹתָיו וַחֲלוֹמָם וְכָל־תְּשׁוּקוֹתֵיהֶם —
אֲשֶׁר לֹא יֶחְדְּלוּ נֶצַח — יֶהֱמוּ בְּקִרְבּוֹ תָּמִיד;
יַעַן אֶת־אֵלּוּ לֹא טָמַן בְּקִבְרוֹת שָׁמַיִם רְחוֹקִים,
זוּלָתִי יוֹם־יוֹם יֵאָבֵק עִמּוֹ וְאֵלָיו יָשׁוּר —
וְיַעַן אַתָּה יוֹדֵעַ רַק הַקְּרִיב וְצוּד וְרָצֹחַ!
וְהוּא עִם־מַכְאוֹב כָּל־יָצוּר יִכְאַב וְיִנָּגַע גַּם הוּא,
וּבְאָזְנֵי כֹל יְדַבֵּר וְהַכֹּל מְדַבְּרִים אֵלָיו...
וְלָכֵן יִשָּׂא הַבְּרָכָה — וְגַם אֶת־כָּל סֵבֶל הַבְּרָכָה!
הֵן סָבִיב לְרֹאשׁוֹ יֶהֱמֶה כַּהֲמוֹת קוֹל מֵשַׁק כְּנָפַיִם
וִישׁוֹקֵק תָּמִיד תָּמִיד כְּמַשַּׁק קוֹל כַּנְפֵי מַלְאָכִים,
אֲשֶׁר עֵין אָדָם לֹא תִרְאֵם — וַאֲשֶׁר לֹא תִרְאֶה אַתָּה —
וַאֲשֶׁר רַק עָלָיו הִיא שׁוּמָה לִרְאוֹתָם תָּמִיד תָּמִיד,
וּבַיּוֹם וּבַלַּיְלָה לוֹ יִהְיוּ לְמַעְיְנוֹת חִזָּיוֹן וּמַרְאוֹת!
כִּי־הִנֵּה כָּל־בְּאֵר מִסָּבִיב תְּפַכֶּה לוֹ מַיִם קְדוֹשִׁים
וְהָיָה לוֹ יַעַר וְיַעַר לְחֹרֶשׁת מִזְבְּחוֹת קֹדֶשׁ!

אך האם לא יעלה כלל על לב המשורר, כי יש לנו עתה גם „אנשים חדשים", אשר כבר נלאו קצת מהיות ברוכים

ומבורכים כל היום ולחלום תמיד חלומות טל שמים, והם כבר רוצים להיות גם הם „מקוללים" קצת, מקוללים כאותם בני בניו של עשו, וליהנות קצת גם הם משמני הארץ? האם לא ירגיש כלל, כי כל ההשקפה הזאת על עיקרה של היהדות כבר ישנה ומיושנה קצת יותר מדי וכי כל החזיון הזה כבר היה קצת למעמסה וכי היהודי החדש ירגיש אחרת לגמרי? אכן פלא הוא, עד כמה לא יבינו עוד באשכנז גם הנבחרים שבנבחרים את אשר לפניהם, עד שאפילו המבקרים היותר טובים, שברובם הם משלנו, ראו בחזיון הזה את הציוניות דוקא, ולא הרגישו, כי כל מלה ומלה היא ההפך הגמור והמוחלט של כל ציוניות שתהיה! מכל נפשות החזיון עושה עלינו דמות צורתה של רבקה רושם משונה קצת. לפי התוים שנתן לה המשורר לא אוכל לציירה לי בשום אופן בתור אשה יהודית, ואפילו לא אשה יהודית בטעמם של הדורות הראשונים בקדמות ימות עולם, אלא מתיצבת ונראית היא לפני כמו איזו צוענית שזופת פנים עם עינים גדולות ושחורות ועם שנים לבנות ומבהיקות ועם עגילי נזמים גדולים בשתי אזניה ועם פניני זכוכית גדולות על צואריה. כחה הוא כח גבר, כל מלה ומלה היוצאת מפיה יוצאת מפי הגבורה שלה, ולפעמים היא יודעת להשתמש גם בכח אגרופיה. בשעה שהיא אוחזת בעורף בשמת ואהליבמה ומפילה אותן לארץ ומכריחה אותן לכרוע לפניה, ועיניה יוקדות ושערותיה פרועות, רואות עינינו לפנינו תמונת צוענית זקנה וגבורה באמת היודעת את כחה.

אבל כל אלה סוף־סוף אינן אלא הקדמות. העיקר מתחיל עם הפרק השני — עם יעקב בשעה שהוא מכין את רבצו על־

פני הגבעה בבית־אל לישון שם הלילה על אחת האבנים, ואין עמו אלא עבדו הנאמן עַדְנִיבַעַל, וכן גם טלה רך, שהוא נושא בחיקו ודואג לו ומשקהו חלב ומרביצו על רבצו בלילה (המוטיב הזה הוא מוטיב נוצרי קצת יותר מדי!). חוץ מתמונתו של יעקב יש לנו בחזיון הזה רק עוד תמונתו של עדניבעל הלזה, שהיא עשויה ומחוטבה עד להפליא: — עבד בן חורים שנשבה בילדותו ונמכר לעבד ליצחק, וכל ימיו הוא חולם ומתגעגע על ארצו ועל מולדתו ועל בית אביו ועל אמו, ודמעותיו באות לו בשעה שהוא מזכיר את מולדתו. כל התמונה המסוימה הזאת לא נבראה, כפי הנראה, אלא כדי להראות לנו איש מתגעגע אל חופשתו ואל ארצו — זכר ליהודי בגלות. בכלל הן הצד הרפה שבחזיון זה הוא, שהמשורר מרבה כל־כך ברמיזות ובגזירות שוות ובהיקשים של דמיון, ללמד מפרט על פרט, ודורש סמוכין בכל מקום ומקום, באופן שחוץ מן הפשט הפשוט עלינו לבקש תמיד גם איזה רמז, עד שמלאכה זו תעיב לרגעים את הזהב הטהור של השירה האמתית. אבל אין דבר: תמונתו של עדניבעל היא אחת מן התמונות היותר מצוינות, שיש לנו באוצר השירה בכלל. יעקב — משורר צעיר וגדול החולם תמיד וחולם גם בהקיץ (והרי גם „חלום יעקב" אינו אלא רמז!) — עומד על ראש הגבעה ושולח אצבע אל מול הככר אשר לפניו לשאול לנתיבות הדרכים. מה פה? מה שם? ולאן עולה דרך זה או רחוב זה? ועדניבעל עומד על־ידו ועונה, ומזכיר לו את ימי ילדותו בהיותו דובר עם אביו המושל את כל הככר הזאת לארכה ולרחבה, מנגב ומצפון ועד קצה המזרח ועד אפסי מערב. מה הצללים האלה הרחוקים העולים

מנגד מתוך הערפל? — ועדניבעל אומר: צללי החומות הבצורות הם אשר לעַיָת, אשר שם ישבו לפנים מלכים והם הקריבו קרבנות לאלהי נכר. דרך־אגב, יאלף אותו גם כן, איך קמו ראשית הגויים ואיך התנחלו איש איש את נחלתו בקדמות הימים ואיך היתה והתפתחה חלוקת הארץ. כל מלה ומלה היא זהב טהור. מי הגיד לך את כל אלה? — אבי הגידם או אמי לי ספרָתַם! — והוא מספר לו גם את ראשית הארץ אשר באחריתה נקראה — ארץ ישראל. „בהיותנו נוסעים מגֻבָל לעומת ההרים לקחת משם עצים בעבור אניותינו, היתה דרכנו תמיד בצאתנו דרך מעבר עית ובשובנו שבנו דרך אורו־שלים (ירושלים)". רעדה קלה תוקפת את יעקב. „האם לא זה הוא המקום אשר שם כהן מלכי־צדק הכהן לאל עליון?" — ועדניבעל עונה: כל הגויים הקדמונים האלה כבר ספו ואין עוד זכר ושארית להם. „מן החיים ומקרב המתים נמחה שמם ולא נשאר להם זכר: לא השורש למטה ולא הפרי מלמעלה. מכה טריה אוכלת אכלה את פני בניהם ונינהם ואת כל אשר דמה אליהם בדמותם". עתה הנה מושלים שם אבותיו, כי היתה הארץ ההיא ירושה לבני היבוסי. גם האלים הגדולים דואגים אל פאת הארץ הזאת ולא יעזבוה ביד מרעים: לא יתנו למפירי ברית ומפירי אמונים אשר חללו את שבועתם להיות לשומרים לתהום הנפלאת הזאת, המסתירה בחובה את גורל כל העולם...

לְעֵת אֲשֶׁר „תַּחַת" וּ„מַעַל" לֹא הָיוּ עוֹד לְעוֹלָמִים,
עוֹד יָם וּמְצוּלוֹת הִתְאַבְּכוּ בְגַלְגַּלֵּי תֹהוּ וָבֹהוּ,

וְכָל אֲשֶׁר מִסָּבִיב מִתְהַפֵּךְ וְסוֹעֵר בְּסִבְכֵי הַנֵּצַח — —
אָז עָלוּ אֵלִים רַעֲנַנִּים מִשְּׁמָּה, צְעִירִים וּבְהִירִים,
וְהֵמָּה בִזְדוֹנָם הַקָּדוֹשׁ הִכְנִיעוּ בְחֹזֶק יָדַיִם
אֶת־עָצְמַת הַתְּהוֹם הַנּוֹרָאָה אֲשֶׁר מִקִּרְבָּהּ יָצָאוּ.
אָז בָּרְאוּ הַיּוֹם וְהַלַּיְלָה וְאֶת־אֹהֶל שְׁמֵי הָרָקִיעַ,
וְאֶת כּוֹכְבֵי הַמָּרוֹם אָסְרוּ בִשְׁבוּעוֹת אֱלֵי־מְסִלּוֹתָם.
וְאוּלָם אֶת־צוּק הַסֶּלַע מִתַּחַת לְאוּרוּ־שָׁלֵים
בִּקְעוּ בִבְרָקָם לִנְקִיק, וּפֶה לוֹ פָּתוּחַ וּפָעוּר
עַד־טַבּוּר תְּהוֹם הָאֲדָמָה, וְשָׁמָּה שָׁמָּה הִשְׁלִיכוּ
אֶת כָּל אֲשֶׁר זָב עוֹד מִדָּמוֹ וְכָל־אֲשֶׁר הָרוּס וּמָאוּס —
וְשָׁם הִנֵּה רֹבְצִים כָּל־אֵלֶּה! וּלְבִלְתִּי הֱיוֹת לָהֶם מָנוֹס
מִשָּׁמָּה, עָפָה בִסְעָרָה בְּלַיְלָה בְּרוּךְ אֱלֹהִים
אֶבֶן מִמְּרוֹם הַשָּׁמַיִם, פְּלֵיטַת כּוֹכָב שַׁלְהֶבֶת,
וַתִּרְבַּק כְּחוֹתָם לְהֵט לִסְגּוֹר אֶת־פִּי הַסָּלַע!

ומה שם נקיק הסלע הזה? — „מוריה“!

יעקב שומע וכל עצמותיו תרעדנה מחרדת גיל. הן שם על הסלע הזה, על־פני אש ועצים ערוכים, שכב אביו יצחק בהיותו נער, והוא עקוד על־פני העצים ממעל והמאכלת שלוחה אליו להיות תקועה בצוארו. את אשר ראו ברגע הזה עיני הילד, והן רחבו וגדלו מרוב חרדה — את זה לא ישכח אדם עד עולם. היד, יד אב, אשר ברחמי אהבה ובבושת פנים החליקה תמיד על לחיי הנער הקודחות, הזרוע הזאת אשר התרפקה תמיד עליו ותלחצהו אל לבו, כאילו „הקרוב לא היה עוד קרוב למדי“, העין הזאת אשר האירה תמיד מרוב געגועים

ודאגה וברכה, הפנים האלה אשר אליהם יתמלט עוד לפעמים זכרון הזקן העיף מתקוות לא־באו כהתמלט אל אי עדנים — וכל אלה, היד והזרוע והעין והפנים, נהפכו פתאום ל ר צ ח. למה היתה כזאת? — וההרהורים האלה מזכירים לנו את הרהורי קין אשר לבירון. האלהים חפץ לנסות אותו. תמיד יש רק תשובה אחת: — האלהים. אבל איזה אלהים הוא זה אשר שומה עוד עליו מעת אל עת לשאול? — אומרים: יש שכר לאמונה כזאת אשר יאמין איש באלהים. אבל הן אמונה לא ת ד ר ו ש שכר. אמונה היא דבר אשר היא בעצמה היא השכר. ועדניבעל אומר, כי תחת כל זה „נשבע אלהים לאביך לתת לו את כל הארץ אשר מגבול נהרות בבל ועד הנהר הגדול נהר מצרים״, ואולם יעקב מעביר צחוק מר על פתחי פיו ואומר:

הַבֵּט וּרְאֵה, עַדְנִיבַעַל!
הָאָרֶץ הַזֹּאת בְּאֵלוֹנֵי מַמְרֵא עִם־יַעֲרַת שְׁכֶם
הַקְּדוֹשָׁה נִשְׁבַּע אֱלֹהִים בָּ רִ א שׁ וֹ נָ ה לְתִתָּהּ לָנוּ —
וְשֵׁנִית נִשְׁבַּע לָנוּ בְּעַיָּת — הֲלֹא הִיא שָׁמָּה!
וְעוֹד לוֹ גַם שְׁלִישִׁיָּה: בְּכָרְתוֹ עִמָּנוּ אֶת בְּרִיתוֹ,
בְּרִית אֱלֹהִים בְּחֶבְרוֹן בֵּינוֹ וּבֵין זַרְעֵנוּ —
וְ חִ זְ קָ ה עִם גִּבְעַת מוֹרִיָּה — וְעַתָּה, רְאֵה־נָא הָאָרֶץ —
הִנֵּה הִיא פֹּה מִתַּחַת — הֲיִצְחָק יִקָּרֵא שֵׁם מוֹשְׁלָהּ?

מובן מאליו: טענה זו עם כל מרירותה לא טענתו של יעקב הקדמוני היא, כי־אם טענתו של בר־הופמן החי ע ת ה ורואה את כל אשר הגיע אל עמו האומלל. סוף־סוף ניעור בו

הרגש היותר טוב שבו לטעון גם הוא את הטענה הגדולה, וכל תחבולות בעלי היעוד שמסביב לו לא הועילו לישן בו את החששות ואת הספקות המרים, המתעוררים בלבו של משורר בשעה שהוא מתיחד רגע עם נשמתו.

ויעקב מוסיף בבוז:

רְאֵה־נָא הִנֵּה הַחִתִּי, הַפְּרִיזִי וְגַם־הַקַּדְמוֹנִי
מִתְעַשְּׂקִים אִישׁ עִם־אָחִיו עַל־אֹדוֹת בְּאֵר וּמִרְעֶה;
אֶת־מוֹצָא חוֹפֵי הַיָּם תָּפַשׂ הַכְּנַעֲנִי בְחָזְקָה,
וְהַקֵּינִי בַּסֶּלַע שָׂם קִנּוֹ וְשָׁמָּה אֵיתָן מוֹשָׁבוֹ —
וְזֹאת גַּם־זֹאת רַק תְּאֻרַךְ כְּכָל־אֲשֶׁר שְׁלֹשֶׁת הַגְּדוֹלִים —
מִצְרַיִם וּבָבֶל וַאֲדוֹנֵי אַרְצוֹת הַיָּם מִסָּבִיב —
יִסְבְּלוּ אֶת־רִיב הַיְלָדִים הַלָּז וְאֶת שַׁחֲקָם לִפְנֵיהֶם!
אַךְ אַיֵּה פֹּה מִמְשַׁל תֶּרַח וְזַרְעוֹ וּמִשְׁפְּחוֹת נָחוֹר?
לְזֶרַע שֵׁבֶט אַבְרָהָם יִקָּרֵא אֱדוֹם וְיַעֲקֹב —
מִי יֵדַע: אוּלַי אֱדוֹם יִמְשׁוֹל בִּמְהֵרָה לְבַדּוֹ!

הרומז המשורר על מעשים ומאורעות בימינו? האם הטורקי נצב לנגד עיניו? או האם הוסיף ללכת גם מזה והלאה, וגם לכל הנעשה פה בימים היותר אחרונים אין הוא קורא אלא ריב ילדים, ששלשת הגדולים, אדוני כל העולם באמת, יכולים לשום לו קץ בכל רגע שיחפצו?...

עדניבעל מנסה לנחם את יעקב ולהגיד לו, כי כל האנשים מסביב אומרים, אשר אלהים גדול עמו, עם השבט הזה, ויעקב קורא במרירות:

גָּדוֹל הוּא — אֱלֹהִים זֶה — וְעִמָּנוּ הוּא, עִמָּנוּ!
רַב מִדַּי עִמָּנוּ — עַדְנִיבַּעַל — רַב מִדָּי!

והוא סוגר את עיניו ורעדה חולפת את כל עצמותיו:

קָרוֹב מִדַּי יְסֻבֵּנוּ הָאֱלֹהִים הַלָּזֶה — מַה־יַּחְפּוֹץ!
מֶה חָפֵץ הוּא — כִּי כָכָה יָגֹד אֶת עִקְבֵינוּ?

ועדניבעל אומר לו, כי האלהים בחר בם מכל העמים, ויעקב צועק:

עַל־מַה־זֶּה בָּחַר בָּנוּ — וְלֹא יִשְׁאַל אִם־חָפַצְנוּ?

במרירות לב ובפקפוקים משונים הוא מתעתד להכין לו את רבצו ללילה ואת עדניבעל יצוה ללקט לו אזוב וכמון וטרפי מנתא ולרפד את יצועו על האבן אשר מראשותיו, ואחר כן יקטוף עלים אחדים מן העשב אשר בין האבנים ומדבר אל לבו בדממה:

מַה־לָּהֵט אַתָּה הַנֶּחְמָד, אַתָּה צִיץ שָׂדֶה, הַכַּמּוֹן!
זֶה־רֵיחֲךָ חָזָק מֵחָזָק — מַה־יַּגִּיד לִי אֵפֹא הָרֵיחַ?
הֲיַגִּיד: „אוֹי לִי, כִּי אֶבּוֹל!“ אוֹ הַאִם כָּכָה לִי יַגִּיד:
„עוֹד חַי אָנֹכִי וְלֹהֵט בַּשֶּׁמֶשׁ בְּטֶרֶם בּוֹא לַיְלָה“?
אִם אֶזְרַע גַּם אוֹתְךָ, אַתָּה הַדַּל, עַל־רֶבֶץ מִשְׁכָּבִי,
וְנָתַן־אֶת רֵיחוֹ עַל־סְבִיבָיו בַּלַּיְלָה, לְהַזְכִּיר אֶת־שָׁכְבִי
בַּלֵּילוֹת בְּחֶדֶר הוֹרָתִי, בִּמְקוֹם־שָׁם הִצְפִּינָה הוֹרָתִי
אֶת פִּשְׁתֵּי בַד־כָּתְנוֹתֶיהָ לְיוֹם חֲתֻנָּתָהּ וּמוֹתָהּ!

עד

עדניבעל נותן לו יין בספל, למען ישתה טרם ישכב ואת הספל ישים על־פני האדמה, ומבקש אותו לשום לב לבלתי הדוף בכף רגלו את הספל בלילה בשנתו ולא ישפוך היין ארצה, ולא מאשר יקר היין ככה, כי־אם:

רַק כַּאֲשֶׁר מָעוֹן לְאֵלִים, לֹא נִבְצְרָה מִן־הָאֲדָמָה
לִשְׁתּוֹת יַיִן אוֹ דָם — וּבִלְעֲדֵי אֵלֶּה וְצָוְּתָה
אֲשֶׁר־לֹא תִשְׁתֶּה מֵהֵמָּה. וְהָיָה כִּי־תִשְׁפּוֹךְ לָאָרֶץ
יַיִן בְּמָקוֹם לֹא־קָדוֹשׁ — וְהִשְׁתַּכְּרָה בוֹ הָאֲדָמָה,
וְהֵנִים הַיַּיִן מִמֶּנָּה אֶת־שְׁנָתָהּ, אֶת־שְׁנַת הַמְּנוּחָה,
וְחָלְמָה חֲלוֹמוֹת וְשִׁלְּחָה הַחוּצָה אֶת־רֹב חֲלוֹמוֹתֶיהָ
אֶל חֶשְׁכַּת הַלַּיְלָה...

ומראות ותמונות יחלפו על פנינו, אשר רק משורר אמתי יכול להגותם מלבו. אחת מן הסצינות היפות ביותר היא הסצינה אשר בה ישחרר יעקב את העבד מעבדותו וקורא לו דרור ועושה בו ככל החוקה הנהוגה בשעת מעשה כזה. את לבוש העבדות יגזור עליו במאכלת מול ערפו וילבישהו ממעלה ראשו את שמלת החופש אשר הכינה לו רבקה אמו ליום צאתו לחפשי. ואולם עדניבעל לא ישמח ביחוד על החופש אשר ינתן לו: כבר שכח את טעמו של החופש. „מר יטעם לחיך לחם העבדות, וכל דבש לא יוכל להמתיקו". החופשה הזאת

אַחֲרָה פְּעָמֶיהָ מְעַט. כָּל־אֲשֶׁר „מוֹלֶדֶת" לוֹ נִקְרָא —
חֲפָצִים וַאֲנָשִׁים וְאֵלִים — כָּל־זֶה זֶה־רַבּוֹת שָׁנִים
חָדַל מִדַּעַת אוֹתִי — וַאֲנִי גַּם אוֹתוֹ לֹא אֵדָע;

הָאֱרִיךְ הָעֹל לָנוּחַ עַל־עָרְפִּי! — „אֶת־זֹאת לִי תַעֲשֶׂה!"
„וְאֶת־זֹאת!" — וַאֲנִי זֹאת אָבִינָה. וְאוּלָם — כִּי אֶ חְ פּ וֹ ץ דָּבָר,
כִּי אֶחְפּוֹץ מִלִּבִּי אָנֹכִי — אֶת־זֹאת לֹא אוּכַל עוֹד עָתָּה!
מִי־יָשׁוּב לְרַפֵּא אֶת־זֶה? מִי יָכוֹל לְרַפְּאוֹ? הוֹי מִי?

האם שב המשורר לרמוז גם בזה אל השפלות הגדולה האוכלת את הנפש בכל גלות? האם עלה על לבו זכר השעבוד אשר אבד מלב היהודים אפילו את ה י כ ו ל ת לקום לתחיה ולחפוץ? — ואולם יעקב לא ירפה ממנו, והוא מכין ומעודד אותו לקראת הגאולה הבאה. כל מלה ומלה היא של משורר גדול. בלשון נאמנים יוכיח לו, כי האל הגדול עדני־בעל, בעל העדנים והזמנים הנצחיים, הוא הוא אשר יעודדהו וירפאהו. העת כל יכולה. והוא מצייר לפני עיני רוחו ציורים, כל ציור יפה מחברו, לעת אשר ישוב וישב על נחלתו ועל ירושתו, ואשה אהובה תחדש את נעוריו ובנים נחמדים מסביב לו. מין פנינה של אידיליה נפלאה תברא בפי המשורר הזה — בפי יעקב. העבד מחל לבכות, ופתאום הוא מתעורר ומדבר ושפתו מגמגמת בפיו:

מִי־אַתָּה — מִי? כִּי־כָכָה יָדַעְתָּ לְדַבֵּר!
נוֹלַדְתָּ אָדוֹן — וְאֵיכָה יָדַעְתָּ אֶת־נֶפֶשׁ הָעֶבֶד?
אֶת־אַרְצִי עֵדֶן לֹא רָאִיתָ — וְאֵיךְ־זֶה יָדַעְתָּ לְהַגִּידָהּ?
וּבְצָרַת הַחַיָּה מַה־צַּר לָךְ!... רְאֵה, לֹא כָאַבְתָּ מֵעוֹדְךָ
וּמַכְאוֹב כָּל־אָדָם יָדַעְתָּ... הוֹי אַתָּה, הַנַּעַר, מִ י ־ זֶ ה
הִגִּיד לְךָ מַה־זִּקְנָה וְהַזִּקִין מֶה הוּא? — מִי־נָתַן
הַכֹּחַ לְךָ כִּי תִתְפּוֹשׂ אוֹתִי בְּחַדְרֵי קִרְבִּי?

מִפִּיךָ יֵצֵא דָבָר, וְהוּא יְעִירֵנִי לִבְכּוֹת,
אִם־כָּכָה חָפַצְתָּ אַתָּה, וְהוּא גַּם יְעִירֵנִי לִשְׂמוֹחַ!
מְצָאתִיךָ מִבֶּטֶן אֶסְבְּךָ — וְעַתָּה רַק זֶה־יְדַעְתִּיךָ!
וְעַתָּה גַּם־עַתָּה עוֹד טֶרֶם אַכִּירְךָ... מַה־קֹּרֵא מִקִּרְבְּךָ?
מִי־אַתָּה, הַנַּעַר, הַגִּידָה — מִי־אַתָּה — מָה־אַתָּה?

ויעקב אומר:
רַק נַעַר,
רַק־נַעַר אָנֹכִי, שֶׁהוּא — יָרֵאתִי — לֹא יִלְמַד עַד עוֹלָם
לִהְיוֹת אַחֵר! —

היום הולך ונוטה, הולך ויורד. על־פני הגבעה רובצים הדמדומים. עדניבעל יורד ללון בעמק ויעקב נשאר לבדו. הוא עומד והטלה בין זרועותיו. הצללים הולכים ורבים. ברגע הזה יראה עשו (אדום), בטפסו בין הסלעים ועולה עם מעלות ההר, הוא וכלביו הרעבים השואפים לדם, וקשתו על שכמו. יעקב לא יירא לנפשו, כי־אם ידאג לשיו (המוטיב הוא מוטיב נוצרי קצת יותר מדי!). הכלבים — הוא אומר — עזי נפש הם והם יכולים להחריד את הטלה משנתו, ולכן יבקש כי יאסור עשו את כלביו אל גזע עץ. עשו ילעג לו: — לא ידאג ברגע נורא כזה לחייו, כי־אם לחיי שה. אחרי חליפות דברים מעטים ועזים ידרוך את הקשת ויכונן חץ על היתר וימשוך — והחץ מעופף בקול המולה. השה מומת בזרועות יעקב, ויעקב עומד קוממיות. רמז: כל כלי יוצר עליו לא יצלח, ה„גוי" לא יוכל לו עד עולם. וברגע הזה חושב יעקב בלבו: לא רצה אלהים אותי לקרבן, ויבחר לו עוד הפעם שה לעולה תחתי, כאשר עשה

לאבי. ואולם עשו שובר את קשתו על־פני ברכו לשבבים ושולף את מאכלת הציד אשר לו מחגורתו ועולה בקפיצה אחת על ראש הגבעה ומשתער על יעקב. יד לעומת יד הוא חפץ להֵאָבק עמו. יעקב מדבר אליו בנחת ומבקש להוכיח לו, כי ברכת אביו היא השומרת עליו. עשו מתרגז עוד יותר ושואל: למה גנבת את ברכתי? — ואולם יעקב עונה: התאמין, כי בגלל הדגן והתירוש ומשמני הארץ וטל השמים עשיתיה? — עשו מאיץ בו לקחת שכין בידו גם הוא ולהלחם עמו, ויעקב לא ינוע ממקומו. עשו אומר להתנפל עליו, אך ברגע הזה נדמה לו כאילו הוא שומע קול המון כקול כנפים משיקות מסביב לקדקוד ראש יעקב, והוא מתחלחל רגע ונסוג אחור. „האם לא לבדך אתה?" — „לבדי אני. רק ערפלי הערב עולים מן הבקעה והם מרחפים עלינו". אבל עשו צועק: „לא עבים, לא —" והוא משליך את השכין מידו וחפץ להתגושש עם אחיו יד ביד — אם להפיל אל התהום העמוקה אשר מתחת ואם לנפול בה. יעקב איננו נע ואיננו זע. „מה ירעש פה ומה יהמה פה על סביביך?" עשו רועד בכל בשרו. ויעקב אומר: „רק הרוח הומה בין זלזלי הזית". — „האם אותו ראית?" — „לא". „האם דבר אליך?" — „לא עוד..." ומעט מעט מוצא יעקב מסילות אל לב אחיו ושם לפניו את פרשת עצם הברכה אשר ברך אותו אלהים, וכי לא יבוא לגעת בחלק אביו על־פני האדמה, כי־אם רק נחלת אלהים תהיה לו מן השמים. „הן כה היה דבר אלהים בהר המוריה אל אברהם: והתברכו בזרעך כל גויי הארץ. ובכן הלא ברור: הברכה לא תהיה לו לבדו, כי־אם על־ידי זרעו יהיה לברכה לכל הגויים.

ויעקב מוכיח לו ומראה אותו מעט מעט את רוב כל האושר אשר יפול לנחלה גם ל„גוי" כמוהו, וכי סוף־סוף יכולים הם לדור בכפיפה אחת, החמרי והרוחני גם יחד — זה על־פני האדמה וזה בשמים. בקיצור: גם החיים הגשמיים אינם עסק רע כל־כך, והוא, יעקב, מה יש לו? סוף־סוף אינו אלא נבחר. ונבחר מה הוא?

אָכֵן זֶה מִשְׁפַּט „הַנִּבְחָר": שֵׁנָה לֹא יֵדַע בְּאֵין חֲלוֹמוֹת.
חֶזְיוֹנוֹת יְבַעֲתוּהוּ בְּלַיְלָה — וְקוֹלוֹת מִסָּבִיב יוֹמָם!
הַאָמְנָם נִבְחָר אָנֹכִי? הֲלָזֶה נִבְחַרְתִּי כִּי אָדָם
בְּרֶגַע הֶעָשׁוֹת לוֹ רָעָה לִי יִקְרָא, לִי יִדְרוֹשׁ, לִי יִזְעַק?
וַאֲשֶׁר גַּם חַיָּה כִּי תוּמַת, וְאַלְמָה הִיא, וְרַק עֵינָהּ
תִּשְׁאַל מֵעִמִּי „מַדּוּעַ"? — הַאָמְנָם לֹא יָצוּר גַּם אָנִי?
וְאֵיךְ אֵפוֹא יִשְׁאַל זֶה־עֶלְיוֹן כִּי־אֶעֱנֶה אָנֹכִי עַל־שְׁאֵלוֹת
כְּאִלּוּ הָיִיתִי — הוּא, הוּא הַיּוֹצְרֵנִי וְאֶת כֻּלָּם?
אֵיכָה זֶה אוּכַל כָּזֹאת? — הַאִם רַק לָזֹאת בִּי בָחַרְתָּ,
אַתָּה הַיּוֹשְׁבִי בִּמְרוֹמִים? כִּי עַתָּה בֹּא־נָא וְהַגִּידָה
בְּאָזְנַי אֶת־דְּבָרְךָ וְאֵדַע אֵת אֲשֶׁר־לִי לַעֲנוֹת וּמֶה;
אָנֹכִי, יְצוּרְךָ, וּפָעָלְךָ, אַצְדִּיקְךָ, אוֹתְךָ הָאֵל!
הוֹי דַבֵּר, דַּבֵּר, אַתָּה אֱלֹהִים הַנּוֹרָא בְדַבְּרוֹ,
וְנוֹרָא שִׁבְעִים וְשֶׁבַע לְעֵת־אֲשֶׁר יֶחֱשֶׁה מְדַבֵּר!

ועשו שומע וכל קרביו בו יכמרו, והוא מתעורר לחמלה על אחיו האומלל. כל קצפו נדף כעשן, והוא מתרפק על יעקב וקורא:

הוֹי יַעֲקֹב —
בְּרַח מֵאֱלֹהִים זֶה וָבֹא! הוֹי עִמִּי בֹא — הָעֲדָרִים
אֲשֶׁר־פֹּה תַּחַת יָדֶיךָ, נַהֲגֵם עַד־מִרְעֶה שְׂדוֹת עֵיפָת
וְשָׁמָּה חַכֵּה לִקְרָאתִי, חַכֵּה־לִי יָמִים אוֹ־חֹדֶשׁ,
וְאָנֹכִי אָבֹא אַחֲרֶיךָ בַּעֲדָרַי וְנָשַׁי וַעֲבָדַי
וְעִם־כָּל הָרְכוּשׁ אֲשֶׁר־לָנוּ הָאָגוּר בְּתוֹךְ הַמַּמְגּוּרוֹת.
אָז נִסַּע שְׁנֵינוּ גַם־יַחַד מִשָּׁם וְעַד־אֶרֶץ נָכְרִיָּה,
אֲשֶׁר אֵין שָׁמָּה שִׁלְטוֹן וְכֹחַ לָאֵל הַלָּזֶה,
וַאֲשֶׁר שָׁם אֵלֵי נֵכָר גְּדוֹלִים וְאִלְּמִים בְּאֵין־נוֹעַ
עוֹמְדִים בְּהֵיכְלֵי זָהָב — וְכֹהֲנִים קְדוֹשִׁים נוֹשְׂאִים
עִמָּהֶם אֶת־מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ לִהְיוֹת לִמְלִיצִים בֵּינֵינוּ! —
לֹא אֶחְפּוֹץ בֵּאלֹהִים הַלָּזֶה, אֲשֶׁר קָרוֹב הוּא תָּמִיד!
בֹּא יַעֲקֹב, בֹּא וַעֲזָב־לוֹ הָאָרֶץ הַזֹּאת, אֲשֶׁר שָׁמָּה
יֹאכַל יוֹמָם הַחוֹם וְלַיְלָה נִתְעַלֵּף מִקֶּרַח!
עֲזָב־לוֹ הָאָרֶץ הַזֹּאת וַעֲזָב־לוֹ גַּם אֶת הַבְּרָכָה!
עִמִּי בֹּא, יַעֲקֹב, בֹּא! בְּרַח לְךָ מִפְּנֵי אֱלֹהִים זֶה...

ובכן: נסיון קטן ל„שמד". מובן מאליו, כי היהודי חרש גם לפרופוזיציות טובות כאלה — הן כל הנסיונות אשר נעשו בהמשך הזמנים לפתותו ל„שמד", לאיזה שיהיה, לא הועילו מעולם. יעקב כורת ברית עם עשו — וגם הסצינה הזאת, הסצינה של כריתת הברית, היא מצוינה. מאז ומעולם הן מנסה הוא מעת אל עת לכרות את הברית עם הגויים מסביב ומבקש לשבת עמם בשלוה, ובלבד שהם יתנו לו מנוח — ה„גוי", קודם שהולך, נותן עוד את אצבעו על פי המכה

ושואל: „האם לא תחשוב בכל זאת בלבבך פנימה, כי רע אנכי ממך?" — יעקב מחליק בידו על שערת ראש אחיו ואומר בפה מלא: „לא". ואולם עשו ברוחו הכבד אינו מניח את הטימה הזאת מידו והוא חוזר ובודק, חוזר ושואל, עד שתהיה לו ברורה מכל צד: „וגם — האם לא אמת היא? — וגם נקלה ממך אין לי להיות בעיני — כי, ראה נא — הן שונה אנכי ככה ממך?..." ויעקב עונה:

הֲבָא בְּאַפְּךָ, הַגִּידָה,
הָרֵיחַ הַלָּז הָעֹלֶה וְשׁוֹטֵף מֵעַל־יְצוּעִי?
לֹא עֵשֶׂב בַּדֵּד יִתְּנֵהוּ, לִהְיוֹת כֹּה מָתוֹק וְכַבִּיר,
וְרַק כִּי מְרֻבִּים וְשׁוֹנִים יֵצֵא וְהִתְחַבֵּר הָרֵיחַ.
כָּל־עֵשֶׂב יָפִיחַ אַחֵר — גַּם־צִיץ וְעָלֶה יַחְדָּו
בְּחוֹטֶר אֶחָד וְרֵיחָם מַה־שֹּׁנֶה! הַאָמְנָם תַּחְשׁוֹב
כִּי נִקְלֶה הָאֶחָד בְּעֵינָיו וְנוֹפֵל מִן־הַשֵּׁנִי?
— — — — — — — — — — — —
לֹא! כָּכָה חֲפָצַנִי אֱלֹהִים — וְאוֹתְךָ חָפֵץ אַחֵר.
רַק בַּאֲשֶׁר אֱדוֹם אַתָּה — יָכֹלְתִּי לִהְיוֹת לְיַעֲקֹב!

ועשו הולך ויעקב נשאר לבדו.

אמנם סוף־סוף גם כל הדברים האלה אינם בלתי אם עוד הקדמה. העיקר הוא החלום, חלום יעקב, הבא עתה, והוא הוא נפלא באמת. התפלה אשר יעקב מתפלל לפני שנתו היא יצירה אמנותית קטנה, אף כי בסגנונה ובהטעמתה היא מזכירה קצת יותר מדי את בירון. לבסוף רובץ יעקב על משכבו ונרדם — ופה מתחיל עצם החזיון. יעקב מתנודד מתוך שנתו ומדבר בשנתו אל לבו:

מַה־קֹּרֵא אֵלַי מִן־הַחֲשֵׁכָה? מַה־זֶּה אוֹ מִי־זֶה הַמְדַבֵּר?
הַאִם לֹא לְבַדִּי אָנֹכִי?

והמעין המפכה הרועש מן הדממה דובר, והדברים רכים כל־כך ומתוקים כמים גנובים — דברי מעין מפכה וחולם — והדברים ברכותם נוגעים עד הנפש ולוקחים את הלב. פתאום מתחילה אבן לדבר, והדברים קשים כל־כך — דברי אבן קשה וקרה — והיא קוראת: „אל תשמע לו, אל המעין, ואל קול געגועיו ותשוקותיו הרכים, כי־אם אלי תשמע! אל נא תרע עינך בי ותאמר: קשה את, אל נא תרע עינך בי ותאמר: קרה את — שלהבת ולהט בוער בחום ואור הייתי גם אני — — כוכב הייתי — ואני נפלתי! מדוע? אמר־נא לי אתה את זה, יעקב, אמר לי... ידע נא אחד, ידע נא אחד לכל־הפחות את כאבי"... ופתאום ירדו שני מלאכים. האחד אומר: „חלם־נא, יעקב, חלם־לך", והשני אומר: „רק עוד הלילה הזה", והנה זה מלאך שלישי בא ואומר: „מלאך אנכי שלוח מעמו" ... יעקב לא ינסה להביט אל האור הרב, כי האור מכה אותו בסנורים, והמלאך השלישי אומר: „שם באשר אחרים יהיו לעורים, עליך לראות"... וגם גבריאל הנה זה יורד ובא: „אנכי גבריאל — גבורת האל". הדברים אשר ידבר מזכירים קצת בסגנונם ובהטעמתם את „פויסט". הוא מורה אותו את האלהים במדותיו:

לֹא קָרוֹב הוּא — לֹא רָחוֹק הוּא,
לֹא הָיָה אָז — וְאֵינֶנּוּ הַיּוֹם:
לֹא כָל־אֲשֶׁר יִגְדֹּר עוֹלָמוֹת וְאוֹתָנוּ וְאֶת־הַכּוֹכָבִים...
לֹא מָקוֹם יְחוֹגֵנוּ — לֹא עֵת תַּגְבִּילֶנּוּ.

ורפאל בא ומוסיף:

וּבְכָל־זֶה יוֹדֵעַ הוּא אוֹתְךָ וְיָחוּשׁ אֶת־חוּשְׁךָ עִמְּךָ,
כְּאִלּוּ הָיָה — אַתָּה...

וגם אוריאל הנה זה בא וגם מיכאל הנה זה בא. כבוד אלהים מלא את כל המקום מסביב. יעקב אומר: „הן מעודי קויתי לכל זה כי בוא יבוא אל נכון — ועתה כי בא, יפול לבי עלי". ואולם גם סמאל בא בין הבאים. סמאל מזכיר קצת יותר מדי את לוציפר של בירון. „הלילה, ליל קדמות עולם, ישאני". ויעקב עונה: „מעולם לא ראיתיך, ובכל זה — עיניך אלה — לבי לי יגיד, כי יודע אנכי אותן זה כמה". וסמאל אומר: „לא ראיתני, לא ידעתני וזה אשר יצא אליך מתוך עיני — זה הוא — המכאוב". ויעקב מוסיף: „לא מהם ומהמונם אתה! על שפתיך — מה יפות הן — לא תלין חדוה, כי־אם תוגה. לא אראה את כנפיך"... וכל המלאכים מסביב יהמו ויגעשו, כי בא זה למסוך את רעלו לתוך חיי הנער הזה. רק מורד הוא, מתפרק, לועג ומחרף. סמאל לא יתן אותם לכלות את דבריהם. לא, לא מחרף הוא. הוא רק לא יכול להלל ולשבח ולזמר כל היום גם הוא כמוהם, כי קול זעקת השבר הגדולה העולה מן האדמה יגדל פי שבעה מקול תהלותיהם עם צלצליהם והצוצרותיהם.

הַאָמְנָם רַק עוֹנֶשׁ כָּל־רָע? הַגִּידוּ: מֶה עָוְתָה זֹה חַיָּה
כִּי־תָמוּת וְתִכְלֶה בַּדֶּרֶךְ נֶאֱלָמָה וְכִבְדַת מַכְאוֹבִים?
הוֹי אַתֶּם הַבְּרוּכִים נֵצַח! קִרְאוּ בַשֵּׁם לִי הֶעָוֹן,
שֶׁלְּמַעֲנוֹ שִׁלַּח אֱלוֹהַּ עוֹלָל לִתְהוֹמוֹת הַחַיִּים

וּטְעָנוֹ כֻּלּוֹ חַבּוּרוֹת וּמַכּוֹת טְרִיּוֹת נֶאֱמָנוֹת ?
הַלְלוּהוּ אַתֶּם עַל־טוּבוֹ, הַלְלוּהוּ אַתֶּם עַל־כֹּחוֹ,
וְאוֹתִי — חִיל יִתְקְפֵנִי ! לֹא אוּכַל כַּלְכְּלוֹ ! הַאָמְנָם
לֹא יָכֹל לַעֲשׂוֹת אַחֶרֶת ? לֹא חָפֵץ לַעֲשׂוֹת אַחֶרֶת ?
וְאִם לֹא בַלָּהָה תֹאחֲזֵהוּ לִרְאוֹת לְפָנָיו אֶת־פָּעֳלוֹ ?
הַאִם רַק לְמִשְׂחָק לוֹ בָרָא הַכַּדּוּר הַזֶּה ? וְעַתָּה
יִתְגַּלְגֵּל וְיָחוּג וְיָעוּף — כִּי נִשְׁמַט מִתַּחַת יָדָיו —
וְיָעוּף בְּמֶרְחַב הָעֵת — אַךְ אֶשְׁאַל : אֵי־זֶה הַתַּכְלִית ?
אָכֵן מְשָׁרְתִים נֶאֱמָנִים, זַמְּרוּ לְכַדּוּר הַמִּשְׂחָק
כִּי בְרָאוֹ — וּבְרָאוֹ לָרָע — כִּי כֹחַ לֹא הָיָה לוֹ דַיּוֹ . . .

ומיכאל עונה : לא ברא — כי־אם בורא, בורא עוד ולא חדל, ואת כולנו קרא לברוא עמו... וכולנו, כולנו אנחנו בוראים עמו : הברק המתפרץ מתוך עבים חשכים, מצולת־המים הבולעת והסערה והרוחות הרבים — את כל אלה קרא להיות לו לעוזרים במפעליו. וגם את העשת האומר לפרוח בבטן האדמה, וגם הציץ המתפרץ במשובת־כחו ממעבה האדמה לקראת האור, וגם השחוק וגם הדמעה, כולם הם משרתים לפעלו — והם לא ידעו ! וגם הרצון החזק והסתום אשר לחיות אלמות, וגם זמרת שיר תהלותינו, וגם הקנאה אשר לסמאל, כל אלה בוראים עמו יחדיו את עולמו...
והמלאכים מהסים מעט את סמאל ואת טענותיו ומתחילים למנות לפני יעקב את כל הברכה הגדולה אשר אמר אלהים להביא עליו ; ארץ יתן לו אשר גבולותיה ימשכו מן הצפון ועד הדרום וממבוא השמש ועד מוצאו ואשר מטר השמים ישקה את

שדותיה ואשר תתן לו האדמה את יבולה מאה שערים, ואשר מעינות יפרצו בה ונחלים ובארות עמוקות, ודגן ודבש ויין וזית ותאנה ורמון ינובו בה — ויעקב מחריש ולא יענה דבר. האם לא מצאו כל הדברים הטובים האלה חן בעיניו? לא! משמני הארץ וטל השמים ודגן ותירוש — כל אלה הם ברכת אב, ואולם הוא —

אַחֶרֶת חָפַצְתִּי מִיֶּדְכֶם,
וּמַה הִיא לֹא יָדַעְתִּי — וְאוּלָם אַחֶרֶת חָפָצְתִּי!

והוא מוסיף: קראו לכם את עשו! תנו לעשו את אשר לאוש-יחשב בעיני עשו ואולם לא בעיני יעקב! — אבל גבריאל לא יחשוך ממנו ומדבר על לבו: ראה, הנה שבט עמים יצא מחלציך, והוא: אם יאמר לעבור — יבקע הים לפניו, ובמדבר במקום אין דרך ילך ועמוד אש יסע לפניו, להנחותו עד הארץ אשר לו היא ואשר שם יהיו לו לנחלה כל החצרות והערים והמצודות אשר היבוסי יושב בהן עתה, ומן הסלע אשר באורו־שלים יצאו כסאות למלכים, ומיעקב — מלכים מדמו יצאו! — בין כה וכה וסמאל יפטיר לו בשפה חרש: גם שלטון יש לו אחרית — וגם עמים הולכים ואובדים ונמחים מעל־פני האדמה... ואולם יעקב לא ישאל דבר. האם בקרי ילך עם אלהים? לא! במר רוחו מתפרצות דמעותיו והוא בוכה וקורא: לא אשאל דבר ולא אבקש מכם דבר עוד, ואולם אם יש בידכם לעשות למעני דבר, אז עשו נא לי רק זאת: הורו לנשמתי דרך לשוב אל ביתה — אל חברון חפצה היא — חפצה היא אל ביתה, אל מתיה...

האם עוד הפעם רמז? האם היו לנגד עיני המשורר אותן התמונות של היהודים מן הדור האחרון, שראש תאות לבם היה לעלות אל ארץ אבותיהם להקבר שם בעפר האדמה הקדושה?

ואלם יעקב בגאונו אשר חולל קורא חמס על אלהיו:

הֲיִבְחַר אִישׁ רַק לָתֵת מַתָּן לוֹ וּמַשְׂאֵת?
כִּי רְכוּשׁ וָעֹז וְתִפְאֶרֶת יִשְׂבַּע לוֹ לְתִתָּם?
הֲלְדָבָר לֹא יִסְכּוֹן דָּמִי זוּלָתִי לְהוֹלִיד מְלָכִים?
לֹא אֶחְפּוֹץ בְּשִׁלְטוֹן וּמִמְשָׁל! הֲטֶרֶם יָדַע כָּל־אֵלֶּה?
הִנֵּה מִצְרַיִם וּבָבֶל וּמַלְכֵי כָּל־אַרְצוֹת הַיָּם —
הֶחָשׁוֹב יַחְשֹׁב כִּי־אָמְנָם קִנֵּאתִי בָאֵלֶּה מֵעוֹדִי?
לֹא אֲקַנֵּא בְדָבָר וּבְאִישׁ — וְגַם לֹא בְאָשְׁרְכֶם אַתֶּם.
הֲתוּכְלוּ הֱיוֹת מְאֻשָּׁרִים וְהַכֹּל מִסָּבִיב כֹּאֵב?
רְאוּ כָּל־הַקָּרֵב יוֹמָם אֵלַי וּבִשְׁעִפִּים בַּלַּיְלָה,
אָדָם וְחַיָּה וְאֶבֶן וְעֵשֶׂב אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה,
נֶאֱנָחִים וְדוֹרְשִׁים מַעֲנֶה, בְּעֵינַיִם מַחֲרִישׁוֹת יִדְרְשׁוּ,
וְאוֹתִי יִשְׁאֲלוּ — וּמַעֲנֶה, כָּל־מַעֲנֶה הֲלֹא הִיא רַק עִמּוֹ!

— — — — — — — — — — — — — —

וְהוּא בִּמְרוֹמֵי שָׁמָיו, בְּחֶבְיוֹן שְׁחָקָיו מִמַּעַל
נוֹרָא וְאָיוֹם כֻּלּוֹ הִתְמַלֵּט לָבֶטַח מֵרָחוֹק . . .
וְאוֹתִי בָּחַר וְאֶת־דָּמִי לִהְיוֹת לְנֵצֶר גַּאוּתוֹ,
לִפְרוֹחַ לְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים וּלְבִלְתִּי נָבֹל לָנֶצַח —
לְבַעֲבוּר מִפִּי אָנֹכִי — יוֹם־יוֹם וְשָׁנָה עַל־שָׁנָה —

יִתְפָּרֵק דְּבַר רְצוֹנוֹ לָנֶצַח וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים!
וּבֵינִי וּבֵין־הַצִּיץ הַפּוֹרֵחַ רַעֲנָן וְתָמִים
הֲרֹס כָּל־גֶּשֶׁר וְנָתִיב, לְבַעֲבוּר אֲשֶׁר אָנֹכִי
אֶתְהַלֵּךְ פֹּה עַל־אֲדָמוֹת לָנֶצַח בְּצַעֲדֵי אָדָם
וְאֶעֱבוֹר אַחֲרָיו לְאִטִּי בְּאָרְחוֹת־אֱלֹהִים הָרְחוֹקִים,
וַאֲנִי — בְּחַבְּשֵׁי מַכְאוֹבִים בְּמַאֲמַר פִּיו — אֶהֱיֶה
לְפֶה לוֹ פֹּה עַל־אֲדָמוֹת וּלְמֵלִיץ יָשְׁרוֹ עַד־עוֹלָם...

המלאכים יגעשו וירעשו. אוריאל מצעק: הוא משתולל! הנה רמו עיניו! ואולם יעקב עונה:

יָדַעְתִּי, כֵּן, יָדַעְתִּי — כִּי־תִגְּעוּ בִי — וְאֵרֵד
כְּרֶגַע אֶל־הָאָרֶץ, שֶׁמֶּנָּה אֵין עוֹד לָשׁוּב —
תָּפִיחוּ בִי — וְאֶכְרַע וְאֶהֱיֶה בֵין־הַמֵּתִים!
תּוֹלַעַת אֲנִי! וּבְכָל־זֶה אָשִׁיב אֶתְכֶם אָחוֹר
עַד־חֻקּוֹת גְּבוּל כְּהֻנַּתְכֶם. — בֵּינוֹ שָׁם וּבֵינִי —
וּבֵינִי פֹּה וּבֵינוֹ — רַק צִירִים אַתֶּם — צִירִים! —
רַק קִיר לְהַבְדִּיל אַתֶּם בֵּינִי וּבֵין־אֱלוֹהַּ!
בְּעַדְכֶם זַעֲקָתִי תָבוֹא וְתַחְדּוֹר וְתִגַּע אֵלָיו!

אוריאל קורא: עבד! ויעקב עונה: לא עבד! אלהים בהר בי — ואלהים חפץ כי אהיה חפשי!
ואל אלהים יקרא:

פֹּה אָנֹכִי עוֹמֵד! אֱלֹהִים! אִם־רָשַׁעְתִּי — עֲנוֹשׁ!
אֶת אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתַי — שׁוּב וְקָחֵהוּ מֵעִמִּי!

נַקֵּה אֲנַקְּךָ כֻּלְּךָ, אֱלֹהִים אֱלֹהַי, מִשְּׁבוּעָתְךָ!
אַתָּה הַיּוֹשֵׁב בְּרְעָמִים! שְׁלַח־נָא אֶת־קוֹל חֲזִיזֶיךָ
וּפְגַע פֹּה — בְּקָדְקֹד רֹאשִׁי! תָּמוּת־נָא פֹה נִשְׁמָתִי,
עֵקֶב אֲשֶׁר תִּזְעַק בִּמְשׁוּבָה אֶל אֱלֹהֶיהָ!

קולות וחזיזים ורעמים יורדים ואש נופלת מן השמים. המלאכים עומדים וערפם נטוי מעט — ואולם יעקב עומד הכן ועל קדקוד ראשו אור עולם ותפארת אלהים. ורפאל אומר: „ראה נא, אוריאל! לא היתה בו יד האש!" וגבריאל קורא: „אור נגה על מצחו!" וסמאל מוסיף חרש: „מה קודרים אתם, אם אשוכם אל אורו!" — אז יגש מיכאל ויאמר: „שמע! זה הדבר אשר שם אלהים בפי: כל אשר תבחר — לא ימנע אלהים ממך; מלכים גדולים אשר בארצות הים — יסופו; מצרים — תחלוף; בבל — מוט תתמוטט ותפול; ואתה — לעם־עולם תהיה — לנצח נצחים תתהלך — פלא עולמים תהיה לעולמי אשר לנצח!"

ובכן: התעודה? התעודה הידועה?

וסמאל עומד מן הצד ומזהיר: „אל תקח את הברכה הזאת, יעקב, אל תקח זאת מידו! גם עמים אחרים לא יחלפו, ורק את שמותיהם יחליפו; הדם הישן מתערב בדם העמים הצעירים, ויש להם רשות וזכות לשכוח את גורלם, תחת אשר אתה לבדך שומה עליך לדעת את נפשך לנצח ולזכור... הם רשאים לזכור, ואתה מוכרח — אתה העם אשר אין לו הזכות לשכוח — אתה מוכרח; האלהים יסחבך עמו בתוך מרחבי כל הזמנים. האם ירא אלהים? האם מרגיש הוא את עצמו

פה

בודד? אל תקח ממנו זאת! נראית היא כברכה, והיא הן קללה״... ואולם סמאל לא יועיל בדבריו. יעקב מחליט. „יהי נא זה גורלי!״ הוא אומר. ואוריאל קורא בעליצות:
אשרי יעקב, אשריהו!
אז ידבר מיכאל:

אַתָּה שֶׁאֵלוֹ בּוֹ בָּחַר
לִהְיוֹת לְעֵד לְנִפְלְאוֹתָיו — לְסַפֵּר אוֹתָן לַדּוֹר,
וְשָׁמְעוּ אֲרָצוֹת וְאִיִּים וְאַפְסֵי אֶרֶץ רְחוֹקִים,
עַד־תִּכְרַע מִסָּבִיב כָּל־בֶּרֶךְ לֵאלֹהִים אֱלֹהֵינוּ לְבַדּוֹ
וְלוֹ כָּל־לָשׁוֹן תִּשָּׁבַע, רַק לוֹ וְאֵין־עוֹד זוּלָתוֹ!
אַתָּה כִּי־תִקְרָא בַּצָּרָה — מִמַּעֲמַקִּים — אֶל־אֵל אֱלֹהִים,
וְהָיָה זֶה פִּיךָ לְמֵלִיץ לְכָל־מַכְאוֹב אִלֵּם בָּאָרֶץ:
דָּבָר מִפִּיךָ וְהָפַךְ צְנִיפִים — לַעֲטָרוֹת קְדוֹשׁוֹת,
לִהְיוֹת לָעַמִּים לָעֹז — וּלְתוֹדָה — וּלְמִצְהֲלוֹת רִנָּה;
אֶת־עֶרֶשׂ הַיֶּלֶד יְבָרֵךְ וּלְקֹדֶשׁ יָשִׂים כָּל־קֶבֶר,
יִגְמוֹל וְיֵעָנוּשׁ וִינַחֵם — יִפְדֶּה וְיוֹרִיד לַשָּׁחַת...
וְשָׂמְךָ אֱלֹהִים לְלַפִּיד שַׁלְהֶבֶת בּוֹעֲרָה לָנֶצַח,
וְהָיִיתָ לְאוֹר לָעַמִּים לְהָאִיר עַל־דַּרְכָּם כֻּלָּהֶם!
וּנְתָנְךָ אֱלֹהִים קָשֶׁה אֲשֶׁר גִּיד־בַּרְזֶל עָרְפֶּךָ,
וּבְשִׂימוֹ עָלֶיךָ אֶת־סִבְלוֹ וּנְתָנְךָ גַּם־כֹּחַ לְשֵׂאתוֹ —
וְהָיִיתָ לְאוֹר לַגּוֹיִם! לִפְקוֹחַ עֵינַיִם עִוְּרוֹת,
לְהוֹצִיא אַסִּיר מִמַּסְגֵּר וְיוֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ מִכֶּלֶא,
וְלָהַט אוֹתְךָ אֱלֹהֶיךָ וּפָעַלְךָ לְגוֹי אֲשֶׁר־קָדוֹשׁ,
וְהִצִּיגְךָ לָעַד קוֹמְמִיּוּת — וּסְבִיבֶיךָ מִשְׁבְּרֵי עִתִּים,

וְאַתָּה תִגְבַּהּ — וְהָיִיתָ לְאוֹת וּלְמִדָּה לְעוֹלָם
לָמֹר בְּךָ כָּל־חוֹסֶן אֱמוּנִים וְתִקְוָה — וּפְגָעִים!
וְהָיִיתָ . . .

אך סמאל לא יתנהו לכלות את דבריו, והוא מראה לו גם את הצד השני של המטבע:

„וְהָיִיתָ!" — שְׁמַע־לִי וְאַגֶּדְךָ אֵת אֲשֶׁר תִּהְיֶה!
לֹא כִזְבוּ לְךָ כָּל־אֵלֶּה; הֵן־אָמְנָם יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ,
וְאוּלָם אֶת־פִּיךָ יִמְחֲצוּ עַד־זוֹב דָּם אַחֲרֵי דַבֶּרְךָ!
הֵן־אָמְנָם תִּתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ! וְאוּלָם מָנוֹחַ? מוֹלֶדֶת?
בְּפִיךָ יִהְיוּ לְמִלָּה — וְאַתָּה רַק תֶּהְגֶּה בָהּ תָּמִיד.
וְהָיִיתָ לְעָם אֲשֶׁר תִּקַּח יַד־כֹּל מֵעִמְּךָ אֶת־שְׁלָלָהּ —
וּמִי לֹא יֶחֱטָא אֵלֶיךָ? וּמִי לֹא יִצְדַּק עֵת יֶחֱטָא?
וְהָיְתָה הָאָרֶץ לְבַרְזֶל מִתַּחַת לְכַפּוֹת רַגְלֶיךָ
וּנְחֹשֶׁת יִהְיוּ שָׁמֶיךָ הַפְּרוּשִׂים עַל־קָדְקֹד רֹאשֶׁךָ . . .
אַתָּה שֶׁעָרְפְּךָ קָשֶׁה מִבִּלְתִּי בְּעוֹט בֵּאלֹהֶיךָ,
אַתָּה הַגּוֹי בְּאֵין־אֶרֶץ — מִפָּנֶיךָ יִסְגְּרוּ דֶלֶת,
וְאֶבְיוֹן מְצֹרָע בַּפֶּתַח יִגְדַּל מִמְּךָ וְיִתְגָּאֶה
כִּי־אֵינוֹ בֵן לַשֵּׁבֶט אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ יָצָאתָ!
הוֹי אַתָּה הַנִּבְחָר — אַתָּה הַבְּרָכָה לְכָל־הַגּוֹיִם —
אֵי־אֵיפֹה עוֹד חֶרְפָּה בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא הֶעֱטוּ עָלֶיךָ?
גַּם־נַפְשְׁךָ גַּם־בְּשָׂרְךָ יִהְיוּ לְשִׁקּוּץ וּלְגוֹעַל לַכֹּל —
וְיָרְקוּ רוֹק אֶל־פָּנֶיךָ . . .

— — — — — — — — — — — — —

כָּל־עָם אֲשֶׁר עָלָיו תִּתְרַפֵּק
יַבְעִיר אַחֲרֶיךָ בָּאֵשׁ כְּהַבְעִיר חַבּוּרָה טְרִיָּה . . .
אַתָּה, אֲהוּב אֱלֹהִים, וְלִשְׂנוּא כָּל־הָאָרֶץ תִּהְיֶה,
כַּדֶּבֶר, כְּעֵשֶׂב הָרוֹשׁ, כְּחַיָּה מֻכַּת שִׁגָּעוֹן!
מוֹלִידְךָ וְזֹה יַלְדָּתְךָ יִשָּׂרְפוּ בְּאֵשׁ לִגְחָלִים,
וְאִשְׁתְּךָ שְׁסוּעָה בְדָמָהּ תָּמוּת לְעֵינֶיךָ בְּחֶרְפָּה,
עַד־הַשְׁמִיד אוֹתְךָ כָּלִיל! וּבִקְּעוּ שִׁלְיָתָהּ מִבִּטְנָהּ,
וְנִפְלָהּ בְּטֶרֶם יִוָּלֵד וּרְמָסוּהוּ בְּעוֹדוֹ בַּבֶּטֶן . . .
כָּכָה — יְבָרֵךְ הוּא!

וסמאל יתחנן אל יעקב: „הרף ממנו!" ואולם יעקב עומד קוממיות: „לא אוכל להרפות ממנו!" ואז ידבר יעקב אל סמאל:

אַתָּה, נְשָׂא הַמַּכְאוֹבִים, אִם־אַתָּה תִּרְפֶּה מִמֶּנּוּ?
קְרוֹבָה עוֹמֶדֶת שִׂנְאָתְךָ אֶל־כִּסֵּא כְבוֹדוֹ לְפָנָיו
מִכָּל הָאַהֲבָה הָרַבָּה אֲשֶׁר לִקְהַל עֲדַת כְּרוּבָיו!
הֲהַזְהִיר תַּזְהִיר אוֹתִי? וַאֲנִי רַק אוּכַל שָׁמוֹעַ
בַּקּוֹל הַקּוֹרֵא מִקִּרְבִּי — זֶה דָמִי וְדַם אֲבוֹתַי . . .
אֲהַבְתִּיו כְּכָל־אֲשֶׁר הוּא — אַכְזָר וְרַחוּם גַּם־יַחַד,
אוֹר טָהוֹר וְזַךְ וּמֵאִיר — וַחֲשֵׁכָה אֲפֵלָה וַעֲמֻקָּה.
לֹא אַרְפֶּה מִמֶּנּוּ: יָדַעְתִּי כִּי־לוֹ אָנֹכִי לָנֶצַח!

אור נוגה גדול, רב וגדול מכל האורים מסביב, בוקע ושוטף פתאום על יעקב, ומן האור ישמע קול — ותמונה לא תראה. ענן כבד מסביב מכסה את המלאכים ואת כל אשר מסביב ולא

יראה בלתי אם יעקב לבדו. האלהים המדבר אל יעקב מן האור מזכיר את האלהים המדבר אל איוב מן הסערה בקצורו הנמרץ:

כִּי־יִכְרְעוּ אֲחֵרִים עַל־בֶּרֶךְ וְהִתְחַנְּנוּ לְאֵל הָרַחֲמִים,
וְשַׂמְתִּי אֶת־רַחֲמַי לָהֶם — כְּאָדוֹן עַל־עַבְדּוֹ יְרַחֵם!
אַךְ אַתָּה — הָכֵן הִתְיַצֵּב לִפְנֵי אֲדוֹנֶי אָבִיךָ.
רַחֲמִים — אַקְשִׁיחַ מֵעִמְּךָ! שְׁאַל־לְךָ — מִשְׁפָּט וּצְדָקָה!
אָכֵן לְבַעֲבוּר שְׁמִי תִסְבּוֹל עַד־בִּלְתִּי סַפְּרָה,
אַךְ גַּם בְּרֹב לְמְצוּקָתְךָ, דַּע כִּי־לֹא גְאַלְתִּיךָ!

ובקול חנון ורך מאד יוסיף:

הֵן זֶה כָּל־חֶפְצִי, בְּנִי, כִּי אֶאְשַׁם לְנֶגְדְּךָ כָּכָה,
לְבַעֲבוּר — בִּמְחוֹתִי אֲשָׁמִי — אוּכַל מִכֹּל נַשְּׂאֶךָ!

ואחר כן יצוה לסערות ולכוכבים לעשות את דבר חוקם יום יום כמשפטם. מפעלי הלילה הזה שלמים — והאור יסוף פתאום. דמדומי בוקר הולכים וקרבים. המלאכים ישיבו את יעקב אל אבנו למראשותיו אשר שכב עליה, וגבריאל יאמר לו: „אם תאבק עם זרים וזכרת: עם אלהים שרית היום!" ועוד יוסיף:

הִתְהַלֵּךְ, הַבֵּט וּשְׁמַע — יִשְׂרָאֵל!

בוקר. העבים מתפזרים. יעקב נשאר לבדו. והוא עושה את אשר צֻוָּה; מתהלך, מביט ושומע... הלא זאת היא „תעודתו". — ובזה בא „חלום יעקב" אל קצו. האם באמת זה הוא חלום יעקב? גם אנכי יודע מעט את יעקב ויודע אני את חלומותיו...

וצער תוקף אותי למראה משורר גדול, אשר החנוך והסביבה וכל דרכה של הרוח אשר הלך בה לא נתנו אותו לגשת אל הפרובלימה היהודית ולהביט עליה בעינים אחרות מאשר הוא מביט עליה עתה. מה היה יכול איש כזה לתת לנו! ואולם אם ככה ואם ככה, הלא אחת הפנינים היותר יקרות שמה הספרות האשכנזית על צוארה בשירה הזאת. וגם לנו יקרה היא עם כל הזרות והתעתועים אשר נמצאו בה. מחכה אני אל היום אשר השירה המצוינה הזאת תהיה מתורגמת גם לעברית.

מ כ ת ב ר ב י ע י

ידידתי,

סלחי לי: מעט „היסטוריה״ עלי לערוך לפניך היום בטרם אבוא אל עצם עניני.

הדבר היה בראשית ימי המלחמה — ועוד עתה רועדים בי כל נימי לבי בזכרי את הראשונות האלה. הימים היו האחרונים של יולי והראשונים של אוגוסט של שנת 1914, ואני במקרה יושב בברלין, ומי אשר לא ראה בעיניו את הנעשה אז בעיר הפורחת והמאושרה הזאת ואיך התהוללה והשתגעה פתאום אומה שלמה ואיך השליכה מעליה פתאום את הקולטורה, כהשלך אדם צוארון צר ואיך כל גרון וגרון זעק ברחובות ואיך כל עין ועין מלאה דם וזעם ורצח ואיך נהפכו בן־לילה גם הבתולות העדינות לזאבות ביער השואפות פגרי אויב ומדוקרים וממותי פצעים ערמות־ערמות גבוהות, — זה לא ראה מימיו כח־איתנים נורא ברגע שהוא מתפרץ מבין מצריו. את הימים האלה אין אדם י כ ו ל לשכוח. בראש־חוצות עמדו המונים ביום ובלילה, ומרגע לרגע נוספו המונים חדשים, והם געשו, רעשו וצעקו בלי מעצור: מלחמה, מלחמה! מלחמה אנחנו חפצים! את המלחמה זקפו עלינו בחוזק יד, ועתה נראם! נפוצץ בפעם אחת לשבבים קטנים את עם

רפי־המתנים האלה, את אוהבי הפילגשים האלה, את הצרפתים, ולא נשנה! נעלה ברוסיה ונשמיד בשלשה שבועות את הברברים האלה שותי יין־שרף מעל־פני האדמה עד בלתי השאיר זכר להם! נפיח בעם־החנונים הזה, באנגליה, ולא יהיה עוד! איש לא יתיצב בפנינו! הן אנחנו הננו אנחנו! — ובתי־הקהוה היו מלאים אדם מן הבוקר ועד הערב ומן הערב ועד הבוקר, והם צעקו: מלחמה, מלחמה, מלחמה! והנערות הסובבות ברחובות כל הלילה, כחולות ופרופות וריח רע נודף מכנפי שמלותיהן מדי עברן, צעקו: מלחמה, מלחמה! והגלב המגלח אותנו צעק: מלחמה, מלחמה! והשוער הפותח לנו את השער בלילה צעק: מלחמה, מלחמה! — ברור היה הדבר, כי איזו יד נעלמה עושה פה את מעשיה בחושך והיא נוהגת בהמונים ומלהיבה פתאים ושופכת עליהם רוח ידועה, כדי לברוא את מצב הנפש הדרוש. ואת אשר עשו אז בכל איש זר, או אשר נחשב לזר, את זה לא יוכל שום אדם לצייר לו: אומלל כזה, אם הכירוהו, לא היה בטוח עוד בחייו. רק פה ושם נסו עוד יחידים להשמיע בבושת פנים מלים בודדות ומקוטעות לטובת השלום, וכי אסון הוא אשר בשעה איומה כזאת אין איש כביסמרק, אשר היו יכולים לסמוך עליו, ואולם בעל דברים כזה היו משתיקים אותו מיד והיו קוראים לו: בוגד. התקוה האחת היתה: בית־הנבחרים. ברביעי באוגוסט יתאספו בחירי העם, וכל איש טהר־לב הָיָה בלבו איזה שביב של תקוה, כי עוד בשעה האחרונה יקומו הסוציאל־דימוקרטיים — אלה שהשמיעו שנים על שנים את הפזמון: „פרוליטריים של כל הארצות, התאחדו!" — ואמרו: הפרוליטריים של כל הארצות הם אחים,

אשר לא יוכל אח להרים יד על אח — והם הם יעצרו בעד המלחמה ברגע האחרון. ואולם ברביעי באוגוסט ההוא היו בחירי הסוציאל־דימוקרטיים בבית־הנבחרים הראשונים אשר הכריזו: כיום הזה אין לנו מפלגות! כ ל אשכנז היא מ פ ל ג ה א ח ת! מלחמה, מלחמה! נעלה בצרפת, נעלה ברוסיה, נעלה באנגליה — ואת „אחיהם", בני המשפחה של האומללים המשותפים אשר בכל העולם כולו, לא פקדו ולא זכרו ולא העלו על לב. רוח־עועים תקף את כל העם מקצה. ואני עד עולם לא אשכח יום אחד: רומין רולן, הסופר הצרפתי הגדול, היה האחד אשר קם בהתלהבות כל לבו הגדול לעמוד בפני המלחמה ולעצור בה וכתב את מכתבו הגלוי אל הגדול בסופרי אשכנז, אל גרהרט הויפטמן, והתחנן אליו בקולות נחנקים בדמעות, כי יאַמץ את כל השפעתו הגדולה, שיש לו על בני עמו, להגן על השלום ולעצור בעד הסכנה הגדולה ההולכת ובאה על כל הקולטורה, — וגרהרט הויפטמן ענה אותו במכתב גלוי גם הוא, כאשר לא יענה הפן־גרמניסטן האחרון הכפול שמונה, שאין לו בעולמו אלא „לאומיותו" היבשה. כל מלה ומלה היתה מדקרת חרב. גש הלאה עם הקולטורה שלך! יש עם — וזהו הכל! ישמדו־נא וימחו מעל־פני האדמה כל מפעלי האמנות הגדולים והמהוללים אשר אתה אומר, תחלוף כעשן כל לובין שלך עם הקתדרלה המהוללה ועם כל אוצרותיה ושכיותיה המהוללים, ואל יאבד חוט או שרוך נעל של אשכנזי אחד! אנחנו האשכנזים הננו עם גבורים מאז ומימות עולם, ונכונים אנחנו להגן על כבודנו בגבורתנו עד כי נדכא לרגלינו את העולם כולו! אין לנו דבר עם רכי־לב ועם אנשים שאין להם בעולמם אלא סנטימנטים של נשים וכו' וכו'. ועוד יום

שני כזה לא אשכח: אותו יום שקם הֶקֶל, המלומד הגדול, והוא אז בן שמונים ושתים, ונעשה פתאום לקנא שבקנאים ויצא בעתונים במכתבו הגלוי, שבו הכריז: עלינו להניס מגבולות אשכנז את כל זר! לא נסבול באוניברסיטות ובכל בתי־הלמודים אשר במלא רוחב אשכנז אפילו סטודנטן אחד שאינו אשכנזי! את כולם, את כולם עלינו לטאטא מכל סביבותינו כטאטא את הדומן! — רק אחד היה, הפרופיסור נייסר, שהעמיד את נפשו בסכנה וכתב בעתונים מלים אחדות טובות לטובת הרופאים הצעירים ילידי חוץ־לארץ הנסמכים בבתי־החולים בתור אסיסטנטים, מאחרי שהם עובדים את עבודתם בחריצות גדולה עד שכמעט אי־אפשר לוותר עליהם, ואולם מיד השתערו עליו מכל העברים וקראו אחריו בוגד, ונייסר ראה את עצמו מוכרח לחזור מדעתו ולהודיע למחרתו בעתונים, כי טעות היתה בדבריו. — ככה היה מעמד הרוח באשכנז בראשית המלחמה...

וגם את מעמד הרוחות באחרית המלחמה אזכור: — הייתי במקרה בברלין בשבועות הראשונים אחרי כריתת ברית־השלום. איה העיר העליזה, שהיתה מאושרה כל־כך? — צללים מתהלכים ברחובות. חדל השאון. הגאון הלאומי נשבר והוא סובל בדממה יסורי גיהנום. המחסור מתגבר ועולה משעה לשעה ויד אשר לא תראה, יד המנצח, רובצת ככדור־ברזל על כל איש ועל כל דבר. אין מאמין, כי יש מחר. כל הגדולה וכל הגאוה וכל האושר, שציינו כל־כך את אשכנז, חלפו כולם כעשן היוצא מן הארובה. ועתה עתה נתעוררו פתאום הקולות מכל עבר ופנה: אנחנו לא חפצנו מלחמה! מלך שוטה וגס־רוח הוא שהביא עלינו את כל השואה הגדולה! אלה העומדים אצלנו בראש הם שחפצו את

המלחמה, ואותנו התעו בזדון בחשבונות מזויפים ובהודעות מלאות שקרים! אנחנו הזהרנו מפני המלחמה תמיד! מה זאת פטריוטיות? הלא מלה ריקה אשר בראו אותה אלה האוהבים למשול ורוצים לעשות עסק טוב! מה זה „מות על מרומי שדי הכבוד"? פראזה נבערה שבדו להם מלבם, לצוד בה אנשים תמימים ופתאים, בכדי שיוכלו לשלחם לקראת המות, לרטש את בשרם ולשפוך את בני מעיהם על האבנים ועל הסלעים בשדה, אשר ילוקו שם הכלבים את דמיהם. מה זה „מות בעד מלכו וארצו"? מלים שאין להם שום מושג. המלך הוא בשר־ודם העושה מעשה פתיות כ"ד שעות ביום, וארץ הוא גוש עפר קלוקל שאינו שוה פרוטה. מה זה „עם"? הלא באותה שעה גופה שאנחנו צועקים, כי המיטו עלינו את המלחמה בחוזק־יד, צועקים כך מלה במלה גם בצרפת וגם ברוסיה וגם בשאר הארצות. וכשם שאנו מכריזים בטלגרמות כוזבות, כי חילותינו אמיצי־הלב הולכים ומנצחים כסדר, כך מכריזים שם את ההפך גם בארצותיהם ובעריהם, וכשם שאנו לא נאבה לראות ולהבין שום דבר ונצעק, כי את בנינו הורגים ואת בנותינו מענים ואת ערינו מחריבים, כך יצעקו מלה במלה גם האחרים שם בעריהם למדינותיהם. בקיצור: שעת התעוררות באה פתאום. נפקחו העינים. הסופרים כותבים עתה מכל צד מרורות רבות על השליטים הקודמים ומיני מחאות כנגד המלחמה. איה היו כל הסופרים האלה לפני שש שנים?.. ובזה אני בא אל עצם הענין, אשר יביאני היום אליך — אל „ירמיהו, שירה דרמטית מאת סטיפן צווייג"*. ואולם צריך

*) סטיפן צווייג: יערעמיאס, איינע דיכטונג אין נײן בילדערן. אינזעל־פערלאג. לייפציג 1914.

הייתי להקדים תחילה את מעט ההיסטוריה האמורה, כדי שתוכלי להביט על החזיון מתוך ההארה הנכונה שלו.

כי גם סטיפן צווייג — את זאת עלי להגיד מיד ולכתחלה — אינו כותב בעצם שירה דרמתית, אלא מחאה כנגד המלחמה, אם כי תולה הוא את עצמו באילן גדול, בירמיהו הנביא, ועושה כאילו העתיק את חזיונו עד העת הקדמונה של חורבן ירושלים. ואולם שום דבר לא יועיל לו: לנגד עיניו נצבת ברלין. רואה הוא את אשכנז בימים האחרונים שלפני המלחמה ובראשית הימים, שחורבנה כבר היה ברור. אך איפה היה סטיפן צווייג זה לפני שש שנים? איפה היה באותה שעה, שכתב רומין רולן את מכתבו לגרהרט הויפטמן? — אמת, בראש „השירה הדרמתית" שלו כותב צווייג בפירוש: „מקום החזיון הוא ירושלים והעת היא עת החורבן", אבל אין דבר: אנו יכולים לקרוא בלב תמים: „מקום החזיון הוא ברלין והעת היא לפני המלחמה ואחריה". וכן לא נשגה כלל אם תחת המלך צדקיהו נקח את הוד כבוד מלכותו המלך ווילהלם השני או מלך כדומה לזה, ותחת פשחור הכהן הגדול נקח לנו איזה כהן אשכנזי גדול, שהסית את העם למלחמה, ותחת אבימלך ראש־הצבא נקח לנו איזה הינדנבורג או איזה לודנדורף, ותחת נחום פקיד־נגיד הממונה על אוצרות המזון נקרא בשם הממונה האשכנזי, שהנהיג את שיטת הכרטיסים וחלק מן המזון מנות קטנות וזעומות לכל גלגולת וגלגולת, ותחת חנניה נביא העם נקרא בשם אחד הנביאים האשכנזים, שצמחו בכל יום כפטריות והרהרו את כל העם מקצה להיות שואל מלחמה, למן היונקר הראשון ועד האחרון, וכן עוד ועוד — והכל על מקומו יבוא בשלום. החזיון מלא כל־כך את רוחה

של העת החדשה עם מאורעותיה ועם ניביה ועם מלותיה ועם כל הכבודה אשר ברגליה, השגורה כל־כך על לשונו של בן דורנו, אשר לא יועילו כל הלהטים, שנסה בהם הסופר, כדי להעתיק אותנו אל תוך עת רחוקה וסביבה רחוקה. כל איש וכל דבר בחזיון הזה הוא מודרני קצת יותר מדי.

אכן זאת היא הקללה הרובצת מאז על כל חוזה וחוזה ועל כל משורר ועל כל עושה במלאכת מחשבת, בשעה שלבם איננו מלא מן החזיון כשהוא לעצמו, אלא הם מבקשים גם טנדנציה: משכלים הם על־פי רוב את שניהם יחד. את הטנדנציה אינם מביעים בשלמות ואת החזון הטהור הם מאבדים בין כך וכך בעצם ידיהם. ומה? יש עם לבכם למחות או להלחם לאיזה רעיון מן הרעיונות שצרכי היום הולידום? — קומו איפוא וכתבו לכם ספר של חקירה, קומו וכתבו לכם עשרה מאמרים פובליציסטיים, אבל מן הפואיזיה, מן הפואיזיה הניחו את ידכם! למה תהיה לכם הפואיזיה לשעיר לעזאזל להעמים עליו את עסקיכם ואת צרכיכם לשעה? הן בעבור השעה והרוחות ירגעו מעט והמאורעות ישכחו מעט, לא יבין עוד איש לא את לבכם ולא את נחיצות השעיר המשתלח שבחרתם לכם. סוף־סוף הן רק הכשרונות החזקים, אלו מן המדרגה הראשונה, יכולים להרשות לעצמם נסיון כזה.

ולא עוד, אלא שמיד הם פונים להם אל הביבליה. מה רוצים האנשים הטובים האלה מן הביבליה שלנו? למה דוקא הביבליה? למה דוקא אותן הנפשות הנצחיות שתמונותיהן עומדות מחוטבות ומהוקצעות בכח איתנים כהררי אל, אשר על נקלה ינופצו אליהן הכחות המעטים אשר לאנשים חלשים? כמעט שיש לבן־אדם להגיד איזה דבר,

או שנראה לו כי יש לו מה להגיד, ומיד — הביבליה. ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא. מיד לוקחים את הספר שעל כל הספרים וממשמשים בו ומפשפשים בו ומוציאים משם — את החרש הדרוש להתגרד בו. ולשוא. גם איש כסטיפן צוויג, שלפעמים יצליח בחרוזים יפים ופעמים הרבה נתענג על תרגומיו המצוינים ועל שפתו העשירה, גם הוא הן ינופק אל הסלע הזה כאשר נופצו אליו רבים.

עצם המעשה של החזיון? — כמעט שאין בו שום מעשה כלל. דבר זה מונח בטבעו של החומר. רזה ודל הוא כל־כך, עד שבמעט מלים נוכל לספר את הכל: — עם, שמצבו אינו רע כלל, רוצה פתאום מלחמה. לא ש ה ו א רוצה, אלא שכנופיה שלמה של אנשי החצר, איזו יונקרים יהודים, איזה כהן ואיזה פקיד־נגיד, איזה נביא־שקר ואיזה מצביא מסיתים ומדיחים אותו למלחמה. הנביא האמתי — ירמיהו — מזהיר, מזהיר ערב ובוקר וצהרים, מזהיר בכל מקום שהוא עומד, מדבר וצועק, כי מלחמה זו תביא אחרית נוראה למדינה ולמלוכה. ווילהלם — פרדון: צדקיהו אינו שומע לו. אומרים לנביא זה: משוגע הוא. או אומרים: שכיר הוא בכסף האויב כדי לרפות את לב העם. המלך, איש רפה־רוח ופוסח תמיד על שבעים ושבעה סעפים, כרובם של המלכים, עושה את רצון אנשי החצר שלו, המגידים לו כי הברית הכרותה בינו ובין פרעה־נכו מלך מצרים (קרי: הברית הכרותה עם טורקיה) היא ערובה נאמנה לתוצאות המלחמה הטובות, שתהיינה לו ולארצו לברכה. המלך יוצא למלחמה. מובן מאליו: מצרים בוגדת בו, כנהוג, וכורתת שלום ספרטי עם האויב, והאויב עולה ולוכד את כל ארץ יהודה וחונה מעל חומות

ירושלים וצר אליה ומרעיב את העיר, ולבסוף הוא פורץ אל תוכה ומחריבה ומחריב את ההיכל ושורף את התורה והורג נערים ובזקנים עד בלתי השאיר כמעט שריד ושוחט את בני המלך לעיניו ואת עיני המלך ינקר ואת יתר הפליטה יוציא בגולה, הכל כנהוג והכל ככתוב בספר ירמיהו וכו׳. יתר הדברים הם רק שיחות ארוכות על דבר מלחמה ושלום — אלא שהשיחות האלה ממלאות את החלק היותר גדול של הספר כולו. דרך־אגב, כדי לקיים מצות „איידי דאתי להכא״, מדבר המחבר גם על ישראל ועל תעודתו.

מובן מעצמו, הכרקטריסטיקה של הנפשות מן המוכרח הוא שתצא רפויה מאד — וגם זה מונח בטבעו של החומר. חומר שאינו בא אלא לשם טנדנציה, ממילא אין הנפשות שלו עיקר אלא משל, ולפיכך אין הן מסוימות וקבועות, אלא מרפרפות, וכשם שאתה מוצא בהן לרגעים איזו סימנים של איזה צדקיהו או של איזה אבימלך, כך אתה יכול למצוא בהן אחרי שעה קלה גם איזו סימנים של איזה ווילהלם או איזה לודנדורף. דבר זה כולו הן אינו אלא צדדי. הנפש הראשית היא — העם, והעם, כמובן, אינו עושה דבר אלא מדבר הרבה. ואולם בשעה שאמן גדול, למשל, שקספיר, יודע את הסוד, איך לצייר בשורות מועטות את ההמון המתהפך במהירות מדעה לדעה ועובר תוך כדי דבור מהשקפה אחת אל הפוכה („יוליוס קיסר״, „קוריולנוס״), אין דבר זה עולה בידו של צווייג אלא אם כן ימלא בשיחותיו של ההמון דפים שלמים, דף אחרי דף, כדי לעורר על־ידי הרבוי את הרושם של ההפכפך—ובאמת מיגעת כל־כך האריכות הרבה, עד שלפעמים מוכרח הקורא להניח את

הספר מידו באמצע. צורתו של „ירמיהו", לפי צווייג, כמובן, היא צורה על־פי החקירות האחרונות שבאחרונות בנוגע למושג הנביא: איש חולם בהקיץ, חולה חלי־נופלים, משוגע למחצה, אשר איזו רוח גדולה והזקה מדברת מתוך גרונו והוא לא ידע, וכולו הוא מר־נפש ואיש ריב ומדון לכל הסביבה, עד שהכל יראים לעמוד בקרבתו ובורחים מלפניו, כי חושבים כולם, שקללת אלהים רובצת עליו, עד שכל מלה היוצאת מפיו מביאה אסון על כל הקרב אליו. הכל מבזים אותו ונותנים אותו ללעג, ורק אחד ברוך בן זבולון (בן נריה?), שהיה לפנים גם הוא אחד ממתנגדיו העזים ביותר, נהפך פתאום והיה לתלמידו הנאמן והיחיד — מין פוילוס של הברית החדשה. ירמיהו בעצמו, לפי עצמיותו, הוא האדם היותר טהור, אשר ישא ויסבול ואשר נכון לקחת על עצמו את עון כל האדם, ובלבד שיגאלם — מין כריסטוס לעתיד לבוא. אמו של ירמיהו היא אשה בצורתה הידועה של כל האמהות הגדולות של האנשים הגדולים — מין אם, כמו „אשת היועץ", אמו של גטה, או כמו אמו של שופנהויער. האשה הצנועה מבקשת רחמים מלפני בנה, שלא יתהלך בגדולות ולא יצא בתוכחות כנגד המלך ולא יתערב בדברים, שלכאורה אין הם נוגעים אליו כלל, אלא יקח אשה ויוליד בנים. כמובן, אין ירמיהו שומע לה, והיא מגרשת אותו מביתה, והנדח הולך ונודד באין בית ובאין גג על ראשו ומתנבא בראש כל חוצות, והוא שנוא ונתעב על כל אדם. רואים אנו, כי לא לחנם קרא צווייג — לא את הביבליה, כי־אם — את הברית החדשה. אבל כל אלה אינם אלא דברים צדדיים; סוף־סוף את עיקר ה„אידיאה" עלינו לבקש בקרב השיחות. הא לך דוגמות אחדות:

האויב כבר צר על ירושלים. על פני החומה מתהלכים בלילה שני אנשי־צבא מן היהודים ורוחם מרה עליהם והם מדברים. האחד נשאר פתאום עומד תחתיו, נשען על כידונו, והוא מתפלסף ושואל: „למה יסכסך אלהים עם בעם? הלא המקום אשר תחת השמים עוד רב מאד, אשר לא יוכל עם להיות למפריע לרעהו. עוד רבה האדמה אשר תחכה למחרשה, עוד רבים היערות אשר ייחלו לגרזן, ובכל זה הנה לוטשים את המחרשות לחרבות ובקרדומים יחצבו בבשר האדם החי. לא אבין זאת, לא אבין". ורעהו עונה אותו: „ככה היה הדבר מעולם". ואולם הראשון, הפילוסוף, לא יסתפק בתשובה הנמרצה הזאת והוא מוסיף ושואל: „אבל האם מן המוכרח הוא, כי ככה יהיה? מדוע חפץ אלהים כי תהיה מלחמה בין העמים?" — „העמים חפצים מלחמה למען אלהיהם". אבל —: „מי הם העמים? האם אינך אתה אחד מן העם, האם אינני א נ י אחד מן העם, האם נשינו, אשתי ואשתך, האם לא כולם הם מן ה„עם", ואם א נ ח נ ו חפצים את המלחמה הזאת? — פה אני עומד ומחזיק כידון בידי ואינני יודע על מי ארים אותו. ושם מתחת בחשכת הלילה מחכה איש, שאיננו יודע דבר ואיננו יודע כי למענו לטשתיו, ואני לא אדעהו ולא ראיתי אותו מעודי, ולא ראיתי את הלב אשר בו אתקע אותו. ועוד שני עומד שם, ואולי הוא מחמם עתה לאור המדורה אשר במחנה את ידו אשר תמיתני מחר ותגזול מעם ילדי את אביהם, והוא גם הוא מעודו לא ראני ואני וחיי לא עשו לו כל רעה. זרים אנחנו איש לאחיו כמו העצים אשר בתוך היער. ואולם העצים מתחתם יצמחו ובדממה יפרחו, ואנחנו הנה עלינו להשתער איש על אחיו בקרדומים ובכידונים עד זרום מיץ דמנו

מתוך בשרנו. מה הוא הדבר אשר ישיא מות על אדם ויזרע בין אדם לאדם שנאה, והלא יש מקום רחב־ידים לכל חי וזמן רב מאד יש לאהבה איש את אחיו? לא אבין זאת, לא אבין". או יש כי ההתפלספות תהיה באופן זה: — למה תהיה יד עם בעם? הדבר פשוט: העם השני הוא הרע. אבל פה שואל האחד: „האם ידעת את אויבינו ואת ארחות חייהם ומנהגיהם?" — „אכזרים הם כחתולים פראים וערומים כנחשים — כן אמרו לי — ואת ילדיהם הם מעבירים לאלילי אבן ומעשי נחושת ועופרת. ואולם פנים אל פנים לא ראיתי עוד אף אחד". — „מה הם חפצים ממנו? לוא באתי לשאול פי אחד מהם, כי עתה לא ידע גם הוא מה לענות אותי, זולתי כי בביתו מחכים לו אשה ובנים על־פני מצע התבן, כאשר יחכו גם לי בביתי אני. חושב אנכי, כי לוא יכולתי לדבר עם אחד מהם, כי־אז הבינונו איש את רעהו". — „אבל את הדבר הזה אין אתה רשאי לעשות". — „מדוע אין אני רשאי?" — „יען כי אויבים אנחנו איש לאחיו ועלינו לשנוא אותם". — „למה עלי לשנוא אותם אם לבי איננו יודע את השנאה הזאת?" — „הלא הם החלו את המלחמה הזאת והפריעו את שלומנו". — „כן אומרים אלה אשר בירושלים, ואולם גם אלה שם אשר בבבל הלא ידברו כן". — „ולמי אנחנו מועילים בהמיתנו אותם?" — „למה תשאל, פתי? למלכנו נועיל ולאלהינו". — „אבל אלהים הלא אמר, וכן כתוב בספרים: לא תרצח. מי יודע, לוא אקח את חרבי ואשליכנה ממני והלאה, אולי אועיל לאלהים יותר". כאלה וכאלה הן השיחות אשר הספר מלא אותן. שיחות מודרניות — האין זאת? מודרניות קצת יותר מדי. לא אאמין,

קן

פשוט, כי לפני 2508 שנים כבר ידעו שני אנשי־צבא, העומדים בלילה על־פני החומה, לדבר כדברים האלה. הן אפילו בתוך החפירות אשר בשדות המלחמה בשנות 1914—1918 לא היו עוד מדברים כאלה. לכל היותר מדברים כדברים האלה רק הסופרים הקמים אחרי המלחמה וכותבים שירות דרמטיות לשם הפציפיסמוס.

ועוד דוגמה אחת קטנה. מה ידבר מלך אל נפשו בשעת מלחמה, בהיותו יושב בדד בלילה באין שנה והרהורים רבים ומוסר־כליות באים לענותו ולהציק לו? הלא כה ידבר: — (מביט זמן ארוך על העיר הישנה). „הנה שנה רובצת על כל האנשים אשר שמוני למלך עליהם, או יש כי שוכבים הם בחיק נשותיהם או על־יד כלי מלחמותיהם, ורק בי ובתוכי כל הקיצם וכל מצוקתם. עלי להביא להם עצה — אבל מי יועץ לי? עלי להיות להם למנהיגם — אבל מי מנהיג אותי? הנה אנכי מושם עליהם, אבל יש אחד מושם עלי, אלהים הוא, ואותו לא אראה. שנה רובצת מתחת לי, דממה רובצת ממעל לי. נורא הדבר להיות עבד לאלהים אשר יחריש תמיד ואשר כל עין לא תראנו! — — חומות ומגדלים, בתים ומחנות, הכל, הכל מעיק על לבי הנאנח, גורל אלפים ורבבות רובץ על חיי! איך אשא את כל אלה ולא אכרע, איך אסבול?" — ומה ידבר מלך כזה, בשעה שפונה אליו האויב בהצעת שלום שאינו לפי כבודו? גם זה ידוע. המלך נכון לקבל עליו את התנאים הקשים, מאחרי שאין מוצא אחר, אלא שעל לבו עולה רגע אחד ההרהור, שמא טוב יעשה אם יתפטר ממלכותו לטובת בנו — הכל כנהוג באירופה בכל ארץ וארץ עד היום הזה — וכה ידבר: „אסיר מעל מצחי את העטרה ואגיש אותה למשנאי, כאשר יצוה עלי. ואולם

קדושה עטרת ישראל ולא תנוח על קדקוד ראש איש אשר היה עליו לעשות את החרפה ולשאת עול על צוארו, ולוא רק רגע אחד. ברגע אשר אסיר את עק החרפה מעל ערפי, אסיר ממני גם את השרביט וגם את הטבעת ואתן אותם על יד בני".
— ומה ידבר מלך כזה, בשעה שמגידים לו, כי היושבים בכלא כבר רעבים ממחסור לחם והכלבים בחוצות מילילים ומחטטים בעצמות? הלא כה יאמר: „הכלבים בחוצות כבר יודעים את הדבר והאסיר אשר בבור, ולי אני המלך לא הגידוהו בלתי היום. בחוצות מתהלכת האמת ומקדימה להתלונן שם הרבה־הרבה לפני בואה אל המלכים". — האם כל המליצות האלה אינן מחוקות ואינן שטחיות קצת יותר מדי? האם האמתיות הגדולות האלה, שנתגלו בחסד אלהים למשורר זה, לא היו גלויות קצת לאחרים גם כן? והאם בשביל אלה צריך משורר להטריח את צללי ספר־הספרים ולכתוב שירה דרמטית?
בין כה וכה והצרות והפורעניות הבאות על ירושלים הולכות וגדולות מיום ליום. הימים האחרונים שלה הנה באים. כל הנבואות, אשר נבא ירמיהו, הולכות ומתקיימות. אחרית ברלין — סליחה, אחרית ירושלים חפצתי לאמר — לא תמנע עוד. כמובן, צועק עתה העם, כי הוא לא חפק את המלחמה. ולא עוד, אלא שהוא מתחיל להעריץ עתה את הנביא, ואת כל האשמה הוא מגולל על ראש ווילהלם. ירמיהו צועק: „מה אחרתם לבקש את השלום! למה תגוללו את אשם הדם מעליכם על קדקוד ראש המלך? גם אתם חפצתם מלחמה!" — „לא אני... לא... לא אני... לא אני... המלך חֲפָצָה... לא אני... לא איש ממנו". וירמיהו קורא: „כולכם חפצתם אותה, כולכם, כולכם. על סעיפים פוסח לבכם בכם

ואתם מתנודדים אל כל רוח פי־שבעה מן הקנה. אלה אשר יצעקו עתה לשלום, אנכי־אנכי שמעתים לפנים ברגשם ובקראם למלחמה, ואלה אשר יחרפו עתה את המלך זמרו לו לפנים כל היום. הוי לך, העם! לשון תהפוכות לנשמתך, אשר תדבר פעם בכה ופעם בכה, ולפי כל רוח כן תהיה מחשבת לבבך! זניתם אל מלחמה, ועתה אכלו את פריה! למשחק היתה לכם החרב, ועתה חושו את להב חודה. תופפו באגרופיכם על לבבכם ובמלותיכם תופפו על אזנכם!״ — אפשר שככה מדבר איש כירמיהו, ואפשר שלא ידבר ככה. ואולם דברים אחדים ישים המשורר בפי הנביא העברי, אשר נתיצב לפניהם משתוממים ונדהמים. המשורר, איש יהודי הכותב לגויים, חפץ פתאום לעשות קצת כונים לנוצריות, והוא „מתנצר״ בשפתו ומדבר על־פי דקדוק הלשון הקתולית הידועה, והדברים חביבים עליו כל־כך, עד שהוא רואה את עצמו מוכרח לדבר בחרוזים. ירמיהו רוצה להביא את עצמו לקרבן, ובלבד שיציל על־ידי זה את האומה, והוא חורז ואומר:

„קַצְּצוּ אֶת־זְרוֹעוֹתַי, פַּצְּחוּ אֶת־עֲצָמַי!
רַק אַחַת חָפַצְתִּי כִּי־תַחְתֵּיכֶם כֻּלְּכֶם פֹּה,
לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן, אֶהְיֶה לְחַטַּאת כִּפּוּרִים,
אֲשֶׁר יֵרָצֶה דָמָהּ לִפְנֵי אֲדוֹנָי אֱלֹהִים...״

ובהיות המשורר הנכבד ירא, שמא לא יבינוהו עוד היטב, לכן הוא מוסיף ונותן את ירמיהו לדבר כך:

„לָמָּה־תִּתְמַהְמָהוּ? אֶת־מְחִיר שִׁלְּמֵי הָאֹשֶׁר
לָמוּת מוֹת קְדוֹשִׁים אָנֹכִי אֲשַׁלֵּם!

הוֹי, מַה־צָּמֵאתִי לִמְצוּקוֹת וּלְמַכְאוֹבִים
כִּי־יָדַעְתִּי,
כִּי־הַמֵּת עַל־הַצְּלָב בְּמַכְאוֹבֵי אֱנוֹשׁ רַבִּים
וְהָיָה לְפֶה לָכֶם וּלְמֵלִיץ,
וְיָדָיו אֲשֶׁר־תְּלוּיוֹת נִשְׁבָּרוֹת עַל־הָעֵץ
תְּחֲבוּקֶנָה בְּאַהֲבָה אֶת נִשְׁמַת כָּל־הָעוֹלָם
בְּאַחֲרִית הַיָּמִים,
וּשְׂפָתָיו אֲשֶׁר־קָמְטוּ וְעָלְפוּ וְחָוָרוּ
תְּבַּעְנָה אֶת דִּבְרַת־הַגְּאֻלָּה לְשָׁלוֹם,
וְאַנְחוֹתָיו תִּהְיֶינָה לִצְלִילֵי רְנָנָה
וּמְצוּקוֹתָיו לְאַהֲבַת נֶצַח עַל־אֲדָמוֹת".

אהבה? — הוי איך ידענו את כל הזרגון הקדוש הזה של הכנסיה הקדושה ואיך ידענו את האהבה הזאת! הלא באוקינוסים שלמים של דם שלם נשלם אנחנו בעד ה„אהבה" הזאת זה שני אלפים שנה; הלא האהבה הזאת היא היא ששטפה וסחפה וגרפה את מלוא כל כדור האדמה בימים של דמים למן יומה הראשון ועד עתה, וגם עתה עוד טרם תחדל! ועוד יש אדם — לא אומר כלל: איש יהודי — אשר יערוב את לבו לשחק לפני קוראיו במלים האלה בשעה רעה כזאת, ורק משום שעליו לקיים את המודה? ודוקא בפי איש כירמיהו ישים את הדברים? ו ע ת ה, דוקא עתה ישמיע אותם? ההועילה ה„אהבה" הזאת והצילה את העולם מן המלחמה הגדולה אשר טבלה בימינו ולעינינו את מלוא כל האדמה בנהרות של דם חדשים? ואם לא חדשו גם א ח ר י המלחמה את מלאכת האהבה הזאת בטבחים ובזבחים

חדשים ונתנו לעולם כולו את החזון היפה של ההרגות אשר באוקראינה ואשר בפולניה ואשר בהונגריה ואשר ביתר הארצות הנאורות? ואם לא בשם ה„אהבה" באו כל אלה? אכן אומץ־לב דרוש לאדם לשאת עתה את המלה הזאת על שפתיו!

ואולם הנה בא מועד להמשורר לשפוך עלינו גם את הפואיזיה שלו, והוא שופך. — ירושלים נפלה. בחוצות תשכל החרב. פליטים בודדים מתחבאים באחת המערות, וביניהם גם ירמיהו. יושב הוא — כנהוג אצל המשוררים — שעה שלמה דומם ונדהם ואינו יודע ואינו מרגיש את הנעשה מסביב לו. ופתאום — כנהוג אצל המשוררים — הוא מתעורר והוא רב את ריבו אל אלהים: „מי בישראל עבד אותו כמוני, מי בחומות ירושלים היה לפניו תמים כמוני ועבד נאמן לו? את בית אמי נטשתי למענו באיבה ואת אמי במותה, רעים הקרבתי קרבן לאהבתי ונעימות נשים לקנאתו. פתוח הייתי אל רצונו כאשה אל בעלה. המלה בין שני לו היתה נתונה והדם בבשרי, כל הגיגי היה ילד חפצו וחלומותי בשנתי. את גוי נתתי למכים ואת פני לא הסתרתי מכלימות ורוק. ואני עבדתיו, עבדתיו, כי אמרתי: רק העביר יעביר את הרעה על ידי. אוררתי ארור, כי חשבתי: רק הפוך יהפוך את קללתי לברכה. נבאתי, כי דמיתי: רק נתון יתן אותי למכזב ואת ירושלים יציל! ואולם אמת נבאתי, ורק הוא כזב בדברו. אללי, אללי לי, כי שמרתי אמונים לאשר אין אמונים לו! לעת אשר אחי מלאו שחוק פיהם שלחני, לבעבור השליך רוקי על שמחתם, ועתה כי יחתו ויתגוללו בעוית מכאוביהם והיה חפצו כי אשחק להם! אכן לא אשחק, אלהי! לא אשחק למצוקות אחי, לא אשחק! נבצרה ממני לשמוח כמוך על איד נבהלים,

וריח הרוגים לא יערב לי! אכזריותך קשתה ממני וכבדה ממני ידך הכבדה! לא אוסיף עוד לעבוד לנקמתך ההוללה ולא אעבדך עוד. מפיר אנכי את בריתי ביני ובינך, מפיר אנכי אותה, מפיר אנכי אותה!"
אי אפשר לאמר, כי ריב כזה עם אלהים חדש הוא וכי הדברים חדשים ומלאי כח ביותר. סוף־סוף הלא יודעים אנחנו לחקות את המליצות של הנביאים מעט יותר מן האדונים הכותבים אשכנזית ואת הביבליה הם חופרים בזיעת אפים מתוך איזה תרגום משובש!

ואולם ירמיהו מוסיף את ריבו אל אלהים, ולא עוד, אלא שהוא מדבר עתה בחרוזים שקולים. הדברים מיגעים קצת, ואולם סוף־סוף הן כרקטריסטיים הם עד למאד ולא אוכל למנוע את עצמי מלהביאם פה.

אָכֵן דַּבֵּר אֵלַי, אַתָּה הַמַּחֲרִישׁ הַזּוֹעֵף, דַּבֵּר!
וְכַאֲשֶׁר אֶעֱנֶה אָנֹכִי בְּךָ כֵּן עֲנֵה בִי
וְהָעֵד בִּי,
אִם־בָּעַטְתִּי בְנִדְרֵי מֵעוֹדִי
ואִם מֵעוֹדִי נָהֲשַׁלְתִּי אַחֲרָיו וְהִתְאַוֵּיתִי דָּבָר,
רַק־דַּבֵּר אֵלַי, אַתָּה הַמַּחֲרִישׁ הַזּוֹעֵף, דַּבֵּר
בְּבַקְשְׁתֵּנִי וְגַם־מְצָאתַנִי,
הִבְהַלְתַּנִי בַחֲזוֹנְךָ וּבַחֲלוֹמוֹת הִצַּתַּנִי,
וּבַעֲלוֹת נַפְשִׁי בְלַבַּת אֶשְׁךָ
וּבְהַשְׁלִיכִי אֶת־לַפִּידֵי הַבּוֹעֵר אֶל־תּוֹךְ עַמִּי,
מֶה־הָיָה בִי אִם־לֹא רְצוֹנְךָ הַסּוֹעֵר
לַהֲקִימֵנִי לְאוֹיֵב לָהֶם?

תַּחְמָס הָיִיתִי לְחַנֵּן לָהֶם בִּגְרוֹנָם
וּפַרְסַת בַּרְזֶל לְרָמְסָם בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת,
וּמְגֵרָה הָיִיתִי לָהֶם לְנָרֵר בְּשָׂרָם
וּלְדָרְבָן בְּצִדָּם הָיִיתִי לְרַטְּשָׁם נֶצַח
וּפַלָּצוּת הָיִיתִי לְהַחֲרִידָם יוֹם־יוֹם
וַחֲלוֹם בַּלָּהוֹת לַהֲעִירָם מִדֵּי־לַיְלָה,
וְאֵשׁ בּוֹעֵרָה הָיִיתִי לִלְחוֹךְ וְלֶאֱכוֹל בָּהֶם
וְקוֹץ הָיִיתִי מַמְאִיר לִנְקוֹב אֶת־גֵּוָם,
וְאִישׁ מָדוֹן כָּל־הַיּוֹם לְחָרֵף וּלְגַדֵּף אוֹתָם
וּמַשְׁחִית אֲשֶׁר אֲכַלֵּם וַאֲשֶׁר אֲבַלֵּם
וּמַעְיָן לַעַג לְהִתְקַלֵּס בָּהֶם —
אֶת־כֹּל וְאֶת־כֹּל הָיִיתִי לַאֲשֶׁר רְצוֹנְךָ שָׂמַנִי,
כִּי בְּאֵין־מַחֲשָׁבָה כָּאֵשׁ וּבְלִי־הָבִין כַּחַיָּה
כָּכָה עֲבַדְתִּיךָ, כָּכָה עֲבַדְתִּיךָ!
יָדַעְתִּי אֶת־אַחַי אֲשֶׁר־נַפְשָׁם בְּקָשְׁתְנִי,
אָכֵן סָגוּר הָיִיתִי מִפְּנֵיהֶם וָאֲקַלְלֵם,
וְגַם בִּזְעוֹק לִבִּי בִי לְשִׁבְרָם וַיִּתְקוֹמֵם בִּי,
וָאָשִׂים בּוֹ אֶת־רִסְנִי וָאֲיַסְּרֵם.

— — — — — — — —

וַאֲנִי הִנְנִי מַשְׁלִיךְ מֵעָלַי אֶת־מוֹסְרוֹתַי
וְלֹא אוֹסִיף עוֹד לַעֲשׂוֹת אֶת־אֲשֶׁר בִּרְצוֹנְךָ,
וּלְפוֹצֵץ וּלְרוֹצֵץ לֹא אוֹסִיף עוֹד!
לֹא יוֹסִיף לִבִּי לִהְיוֹת לְמִשְׁכָּן לְךָ וּלְבַיִת,
וְהִפַּלְתִּיךָ מִתּוֹךְ שָׁמֶיךָ!
כַּאֲשֶׁר הִדַּחְתָּ אֶת עַמִּי כֵּן אַדִּיחֶךָ

עִם־שִׂנְאָתְךָ יַחְדָּו אֲשֶׁר־לֹא תֵדַע חֲנוֹת,
כִּי אֱלֹהִים הַנּוֹתֵן לַעַג תַּחַת־עֵזֶר
לֹא אֱלֹהִים לִי אֲשֶׁר בִּשְׁמוֹ אֶנָּבֵא וְאֹהֲבֵהוּ,
רַק אֲשֶׁר יַעֲבִיר אֶת־הָרָעָה זֶה־לִי אֱלֹהִים
וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר נִחֻמִים יִהְיֶה לִי לְאַמִּיץ כֹּחַ
יָדַעְתִּי וְיָדַעְתִּי כִּי רַק־זֶה הוּא הַנָּבִיא,
אֲשֶׁר יָדוֹ תִזְרַע אַהֲבַת עוֹלָמִים
וְלִבּוֹ מַעְיַן הַחֶמְלָה הַגְּדוֹלָה,
אֲשֶׁר לִבּוֹ שַׁלְהֶבֶת־יָהּ לְגַלֵּי דָם זוֹעֲפִים
הַנִּגָּרִים מִבִּלְתִּי אָוֶן בְּרֹאשׁ חוּצוֹת,
וְלִבּוֹ בוֹעֵר בְּאֵשׁ אַהֲבַת עוֹלָמִים!
וַאֲנִי בְנַפְשִׁי יָדַעְתִּי כִּי לִי הַכֹּחַ
לִהְיוֹת כָּזֶה, כִּי הַקּוֹלוֹת הַצּוֹעֲקִים אֵלֶיךָ
בְּאֵין שׁוֹמֵעַ, יָבֹאוּ כִלֶהָבוֹת אֶל־קִרְבִּי.
הִנֵּה הָעִיר אֲשֶׁר־שִׁלַּחְתָּ בָּאֵשׁ קֹרֵאת אֵלַי,
הִנֵּה הָעָם אֲשֶׁר־הִדַּחְתָּ בְּשִׂנְאָתְךָ קֹרֵא אֵלַי,
וְקֹרְאוֹת אֵלַי הָאַלְמָנוֹת אֲשֶׁר־הִרְבִּיתָ,
וְהָאִמּוֹת קֹרְאוֹת אֲשֶׁר־שִׁכַּלְתָּ,
וְהַמֶּלֶךְ קֹרֵא לִי אֲשֶׁר אֶת־עֵינָיו עִוַּרְתָּ,
וּמִזְבַּחֲךָ גַּם־הוּא אֲשֶׁר חִלַּלְתּוֹ:
מִקְּבָרִים וּמֵרוּחוֹת בָּאִים הַקּוֹלוֹת,
צִירִים שְׁלוּחִים מִתִּגְרַת רָעוֹת וּפְגָעִים;
אֵלַי חַיִּים יִזְעָקוּ, אֵלַי מֵתִים יִנְאָקוּ,
וְלִבִּי שׁוֹמֵעַ לָהֶם — וְלִבִּי פּוֹנֶה אֲלֵיהֶם,
כִּי פָּנָה מֵאַחֲרֶיךָ, אֲשֶׁר לִבְּךָ קָשֶׁה וּמָלֵא שִׂנְאָה

וְנֶהְפַּךְ לְאֶבֶן אֱלִיל אֲשֶׁר חֲצָבַתָּה נַאֲוָתֵךְ,
וָאֶפֶן אֲלֵיהֶם אֶל־אַחְיוֹתַי וְאֶל־אַחַי,
אֲשֶׁר מַכְאוֹבִים לְבָשׁוּם וּמְצוּקוֹת הַשְׁפִּילוּם.
רַק־אֲלֵיהֶם, רַק־אֲלֵיהֶם
יִפָּתַח לִבִּי וּזְרוֹעוֹתַי תִּפְרַחְנָה,
וַאֲנִי אֶכְרַע אֶל־מַכְאוֹבִים וְאֶת־בִּרְכַּי אֵט —
כִּי שְׂנֵאתִי אוֹתָךְ וְאוֹתָם אָהַבְתִּי!

הבאתי את כל המליצה הארוכה הזאת — מין פרק חדש ונוסף לנ״ב הפרקים הידועים של ירמיהו — בכדי להראות מה מעט הוא הכשרון הדרוש לו לאדם בכדי לחקות בחיצוניותו את סגנון הנביאים. הן הדבר היה עתה, פשוט, למין מגפה. דים צלצולים אחדים כעין הצלצולים אשר לפסוקי התנ״ך, דים פרלליסמים אחדים, דַיָן מלים, בלי אותה האש האוכלת ובלי אותו החוש המוסרי העמוק המציין כל־כך את הישעיהים ואת הירמיהים, והנה — נביא. ואולם זוכר אני את אשר כתב פעם אחת סופר אשכנזי מהולל, בשימו ללעג את מיני המליצות האלה, הנראות בסקירה הראשונה כאילו יש בהן איזה דבר ואשר באמת אין בהם ולא כלום, ולמופת לקח לו את „מירזה שַׁפִי״ של פרידריך בודנשטט, אשר חקה בו המשורר את אפני מליצותיהם של משוררי פרס העתיקים. הלא כה שפך את לעגו:

„לֹא לָשָׁה מְבַשֶּׁלֶת עֲדָנָה בָּצֵק לִלְבִיבוֹת בְּלִי־קֶמַח —
אַךְ אוֹי, כִּי אֶצְלֵנוּ הַחֲרוּזִים בְּלִי רַעְיוֹן אֵיךְ הָיוּ לְצֶמַח.
שְׂפַת אַשְׁכְּנַז הֵן אֱמֶת תְּבַקֵּשׁ וְלֹא בִזְקֵי לְהָטִים מְמֹרָטִים,
וּבְכָל־זֶה רִמּוּהָ פִּטְפּוּטִים וְאוֹתָם מִסִּפְרָהּ לֹא תֻמַּח.“

בין כה וכה ושארית הפליטה עוד יושבת במחבואיה בתוך המערה. פתאום מתעשת ירמיהו מיגונו ומרוחו הרעה ומריבו אל אלהים — הלא זה דרך המשוגע ואיש הרוח — ומדבר אל האיש הדובר עליו ואל הנצבים עליו וכה יאמר:

„הוי אתה ההולל ואתם ההוללים! החשבת בתמים כי נכנענו ובלבך אמרת: שכח אלהים את ירושלים? האם לא בן ישראל לאלהיו ואם לא בכורו ונחלת שמו? אם לא רוחו בקרבנו וברכתו על קדקוד ראש אברהם? יסרנו בעונותינו וירחמנו, הרסנו ושב ויבננו, פזרנו ושבה אהבתו ותקבצנו, וגם אם יהיו נדחינו בקצה הארץ. את אשר לקחה שמאלו תשיב ימינו אלף פעמים ככה, כי אתם אחי, ידעתם: הרים ימוטו ונחלים ישובו מן המורד לעלות והשמים יחשכו באהליהם — ואלהים לא ישכח בריתו ואת ישראל לא ישכח ואת ירושלים לא יזניח".

והפרק האחרון הנה זה בא. הגולים יוצאים להיות מובלים בבלה וירמיהו בראש הגולים — אבל הפרק הזה, שהוא לסטיפן צווייג רק התפל, לנו הוא העיקר, כי בו הן ידובר עלינו, ולא רק בדרך משל. מובן מאליו: איש כסטיפן צווייג לא ימנע ממנו גם את המכה האחרונה — את תורת ה„תעודה". על השאלה אשר ישאלו הגולים: איפה ימצאו להם את ירושלים שלהם? נותן הוא את ירמיהו שלו לענות ככה:

בְּכָל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּהְיוּ, בְּהִתְנַשַּׂאֲכֶם בְּאֶשְׁכֶם
וּבְהִתְעוֹדֶדְכֶם בְּקֶרֶב נַפְשְׁכֶם מִכָּל־יִרְאָה וּמִכָּל־נֵכָר:
שָׁם מֶחֱזוֹנְכֶם תִּדְלוּהָ וּתְהִי לָכֶם מַשְׂאַת נֶפֶשׁ
וְשָׁם תִּפְתְּרוּ אֶת־חֲלוֹם תִּקְוַתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם.

בְּכָל־מָקוֹם וּמָקוֹם
שֶׁשָּׁם אֱמוּנַתְכֶם תִּשְׁכּוֹן בִּלְבַבְכֶם,
שָׁם תְּחוֹפֵף עֲלֵיכֶם כִּפַּת חוֹמוֹתֶיהָ:
מִי־נַפְשׁוֹ בוֹ תִלְהַט יִרְאֶה יְרוּשָׁלַיִם נֶצַח!

והגולים צועקים איש מעברו: „הוי תנחומות אמונה! הוי עבדות אלהים הרוממה! החריב את עירנו לבעבור תת לה תקומה בלבנו... בכל מקום נמצאנה... הבו ונבנה אותה בקרבנו... ירושלים אשר לנצח... הוי יציאת עולמים ושיבת נצח!"
ואחרים עונים:

בִּרְחוֹבוֹת זָרִים נִסַּע וְנֵלֵךְ,
בְּאֶרֶץ וַאֲרָצוֹת הָרוּחַ יֶהְדָּפֵנוּ;
קַרְקַע עַל־קַרְקַע הָעַמִּים יַתִּיקוּ
מִתַּחַת לְכַפּוֹת רַגְלֵינוּ הַיְגֵעוֹת.
אֵין־מָקוֹם שָׁם שֹׁרֶשׁ לַגֶּזַע הַמָּט,
רַק עוֹלָם מִתְהַלֵּךְ הָיִינוּ — וְנֵלֵךְ.
אַךְ אַשְׁרֵי אַשְׁרֵי לִמְנַצְּחֵי הָעוֹלָם!
הֵן מוֹץ רַק הָיִינוּ בְּרֹאשׁ כָּל־רְחוֹבוֹת,
וּלְאִישׁ לֹא נִתְחַבֵּר — לֹא נִסְכּוֹן לְאִישׁ.
וּבֵינוֹת לָעִתִּים כֵּן תֶּאֱרַךְ דַּרְכֵּנוּ
אֱלֵי יְרוּשָׁלַיִם אֲשֶׁר בְּלִבֵּנוּ!

ובכן פתר גם סטיפן צווייג את שאלת היהודים. המעט לו אשר הוא כותב את דברי ימי אשכנז ואת המאורעות אשר עברו עליה בשנים האחרונות, ואת ישראל ואת מלכו ואת נביאו

לקח לו רק למשל, והוא בא ומתעסק דרך־אגב גם בנו קצת. הלא סוף־סוף אנחנו הוא העם אשר נאמר בו: ויד כל בו! ועוד דבר אחד יודע סטיפן צווייג להגיד לנו: — אשר יחשבו הגויים עלינו. הלא כה הם הדברים אשר שם בפי הכשדים הממונים על הגולים להוליכם ולהיות עינם פקוחה עליהם. האחד אומר: „ראה־נא איך הם הולכים... כמנצחים יכוננו צעדיהם... בעיניהם אור נוגה". והשני עונה: „מה נפלא העם הזה! האם לא המנוצחים הם? האם כזב להם איש והביא אליהם שמועת־שוא להשיא אותם כי יש גאולה להם? שמע־נא את אשר הם מדברים!... הלא מזמרים הם!... אכן נפלא העם הזה! אין איש יבין אותו לא במריו ולא בענותו! מי יבין לו?... אכן בנעימות רוחו אלה צפון כח נסתר, וממנו צפויה אלינו סכנה... הלא כן יבוא מלך העירה, ולא גולים! לא ראה עוד העולם עם אשר כזה"... בין כה וכה והגולים הולכים ומזמרים:

בֵּין־גּוֹיִם נֵלֵכָה, לְעִתִּים נֵלֵכָה,
בִּרְחוֹבוֹת אֵין קֵץ וּבְקֶרֶב כָּל־צָרָה.
נֵצַח אֲנַחְנוּ הַמְנֻצָּחִים לָנֶצַח!
נִכְנָעִים לָעֵדֶר שֶׁשָּׁמָּה הִרְגַּעְנוּ,
עֲבָדִים מָשְׁפָּלִים לְשִׁפְלוּת כָּל־עַבְדוּת —
אַךְ־הִנֵּה הֶעָרִים תְּמוּטֶנָה, הָעַמִּים
יֹאבְדוּ בַּחֲשֵׁכָה כְּמַפְּלֵי כוֹכָבִים,
וְאֵלֶּה שֶׁחָרְשׁוּ בַּשּׁוֹט עַל־גַּבֵּנוּ
יָסוּפוּ וְיֹאבְדוּ כָּל־דּוֹר אַחֲרֵי דוֹר,
וַאֲנַחְנוּ רַק נֵלֵךְ, רַק נֵלֵךְ, רַק נֵלֵךְ

וְנַעֲמִיק הָאֹסֶף אֶל־קֶרֶב כֹּחֵנוּ,
שֶׁנָּחַל מֵעִם־הָאֲדָמָה נִצְחָיו
וּמִן־הַמַּכְאוֹבִים — אֶת־אֵל אֱלֹהָיו.

ואחד הכשדים אומר: „רק אין זאת כי אם סוד כמוס בלבם אשר יהפוך אותם וישים אותם לאחרים; דבר לא־נראה ינשאם אל־על". והשני עונה: „כן... מאמינים הם לאשר לא־יראה... וזה סודם..." והפקיד המנהל אומר: „איך יביט איש את אשר לא־יראה ואיך יאמין לאשר לא יראהו?... רק דבר סתר היה הצפון בקרבם כמו בקרב האשפים אשר לנו... אכן טוב נעשה כי נלמד מהם את הדבר הזה..." הכשדי הראשון עונה: „את הדבר הזה אין איש יכול ללמוד. רק האמין יוכל איש — והם אומרים כי זה הוא אלהיהם".
בין כה וכה והגולים הולכים והם מזמרים:

עִבְרִים אֲנַחְנוּ אֶת־דֶּרֶךְ עָנְיֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה
מִמַּסָּה אֶל־מַסָּה וְעַד־הִצָּרְפֵנוּ:
אֲנַחְנוּ הַמִּתְגָּרִים נֶצַח וָנֶצַח מְנֻצָּחִים,
אֲנַחְנוּ הַנֶּאֱחָזִים נֶצַח וָנֶצַח נִגְאָלִים,
אֲנַחְנוּ הַנְּפוּצִים נֶצַח וָנֶצַח מְקֻבָּצִים,
אֲנַחְנוּ כַּדּוּרֵי הַמִּשְׂחָק לָעַמִּים וְזוּ לַעֲנָם,
אֲנַחְנוּ הַיְחִידִים בְּאֵין־אֶרֶץ וּמוֹלֶדֶת.
נוֹסְעִים אֲנַחְנוּ לְנֵצַח נְצָחִים,
הַפְּלִיטִים הָאַחֲרוֹנִים
לְמַחֲנֶה בְּאֵין־אַחֲרִית,
הַנּוֹסְעִים וְשָׁבִים הַבַּיְתָה לֵאלֹהִים,

אֲשֶׁר הוּא רֵאשִׁית כֹּל וַאֲשֶׁר מוֹצָא כֹל הִנּוֹ,
עַד־יִהְיֶה הוּא לְבַדּוֹ לָנוּ לְמוֹלֶדֶת,
כִּי בְאֵין מַרְגּוֹעַ כָּמוֹנוּ בְכוֹכָבָיו וּבִשְׁנוֹתָיו
יִתְהַלֵּךְ גַּם־הוּא בָעוֹלָם וּמְסוֹבְבוֹ וּמְאִירוֹ,
עַד־נָסוּף וְנִהְיֶה לַאֲשֶׁר לֹא־יֵרָאֶה:
עָם אֲשֶׁר אוֹבֵד וְרוּחַ לֹא יָסוּף.

והכשדי עונה באחרונה: „אין איש יכול לנצח את אשר לא־וֵרָאֶה! יכול אדם להמית אדם, אבל לא ימית את הרוח החי בקרבו. יכול אדם להכניע עם, אבל לא יכניע לעולם את הרוח! —

וגם התורה הזאת איננה חדשה ביותר ולא היתה כדאית שבשבילה יכתוב איש „שירה דרמטית" בתשע תמונות.

ואולם סטיפן צוויג כתב אותה — ואני לא יכולתי בלתי אם לדבר עליה מעט. הן סוף־סוף, אם נאבה ואם נמאן, נוגעת היא אלינו. אכן זאת היא אחרית איש אשר ירדוף אחרי טנדנציה: הטנדנציה תשאר ממנו והלאה, וכל שירה וכל רוח שירה תבגוד בו ותעזבנו.

מ כ ת ב ח מ י ש י

ידידתי,

לפני שבועות אחדים נזדמן לי להיות יושב בכנופיה עם אחד מן הראשונים שבסופרינו, אחרי כמה וכמה שנים שלא ראיתיו, והסופר הזה — אדם בעל טעם מרובה עם נשמה של משורר גדול, ולא עוד, אלא שהיה בשעתו גם מנהיגם של הצעירים אצלנו — התודה לפני ודוי קטן. „זה לי שנים אחדות — אמר — שחדלתי לגמרי מקרוא שירים. את ספרי השירים, ששולחים אלי, אני נותן במתנה לכל מי שבא לביתי ורוצה בהם, וגם את הספורים אין אני קורא אלא כמי שכפאוהו שדים. אין אני יכול, פשוט, לקרוא”. ואחרי רגע של הפסקה הוסיף במרירות: „אין הם נותנים לי שום דבר”. הסתכלתי בפניו. יודע אני את הסופר הזה שאין דרכו לדבר דברים לשם מליצה לבד או לשם איזו פוזה יפה, כי־אם מקבל הוא תמיד על עצמו את האחריות המלאה והשלמה בעד כל מלה, שהוא מוציא מפיו. אם אומר זה: איני קורא, אז הפירוש הוא: איני קורא, וההחלטה נובעת מתוך איזה הכרח פנימי. נשקעתי קצת בהרהורים.

למה זה נשלה את נפשנו? — הן לא מקרה הוא, כי אדם כזה, שהספרים הם כל עולמו וכל משושו המעט בחייו מעודו ועד עתה, מדיר את עצמו בבוקר לא עבות אחד מן ההנאה לקרוא

שירים וספורים. הן לא מקרה הוא, כי אדם כביאליק בא וכותב פתאום „הלכה ואגדה״, והוא מוצא את עצמו מוכרח למחות בדברים קשים ונמרצים כל־כך כנגד האגדה שלנו, כלומר, כנגד כל הספרות היפה אצלנו בזמן האחרון, ומתוך איזה יאוש מר הוא נכון אפילו להתנפל לתוך זרועותיה הצנומות והנקשות של ה„הלכה״. הן לא מקרה הוא, כי הטובים שבנו, אלו אניני הרגש שהשירה היתה כל תפלתם וכל עיר מקלטם אשר שמה יתמלטו בשעות הקשות והמרות, התחילו פתאום לבעוט בה בכל כחם ובהתמרמרות עזה כל־כך וממש מין עוית אוחז אותם בשעה שאיזה שיר בא לידם. נשקעתי קצת בהרהורים.

חזיון דומה קצת לזה ראיתי רק פעם אחת עוד, ובמקצוע אחר לגמרי: — במוסקבה הריבולוציונית היה הדבר, בשעה שהבול־שביסמוס הגיע לידי שלטון. אז ראיתי פעם אחת אחד משיירי כנסת הריבולוציונרים הגדולה, אדם שהקריב ממש את חייו בשביל גאולתה של רוסיה, עד שעצמותיו כמעט נרקבו במשך שנים בבתי־הסוהר בערבות סיביריה, וכשברח משם היה לאחד מראשי מנהלי התנועה ממקום מפלטו החדש בשווייציה, — ואת האדם הזה ראיתי בוכה למראה השערוריות המשונות של הבול־שביסמוס החוגג. נאנח היה ומתיפח, עד שהתמלטה מפיו אפילו אותה הקריאה הנוראה: מי יתן ושב אלינו שלטונו של ניקולי, ובלבד שנפדה מן האסון הזה! הן כלה עושים האנשים האלה עם הריבולוציה שלנו! הן מאבדים האנשים האלה בשעה אחת את כל העבודה שעבדו קדושים וטהורים במשך מאה שנים! הן הבאישו האנשים האלה את ריחה של כל ריבולוציה בעיני כל העולם כולו למשך מאתים שנה! — והדבר הזה לא יפלא כלל.

מי שהיה במוסקבה בעצם ימי המעשה וראה בעיניו את העושים ואת הנעשה, זה ידע וזה יבין את הדבר. סוף־סוף — לכל־הפחות בחלקו היותר גדול של הענין — הן לא ריבולוציונרים לקחו את המלאכה לתוך רשותם, אלא איזה ערב רב: פליטי הפוליציה הישנה, שנתהפכו בן־לילה ונעשו לריבולוציונרים פתאום, שרידי הזנדרמריה שנותרה אחרי ניקולי, חברי האוכרנה הקודמת, שודדים ורוצחים שנשתחררו מבתי־הסהר, אלפונסים ובעלי בית זמה, גנבים שלפנים היו מעשיהם בלילה ובהחבא ועתה התחילו לעשות יומם ובגלוי, כל אלה כבשו את ה„ריבולוציה" לתוך רשותם ואת המרסלייזה תקעו לתוך גרונם, מאחרי שהריחו פה נתח שמן, והם המה שהיו המנצחים על התנועה. ולא עוד, אלא ששם ראינו חזיון־לואי עוד אחד, מענין וטבעי מאד: אותם פליטי האספסוף, שרוממות הריבולוציה היתה בגרונם ושבעים ושבע תועבות בלבם, מכיון שפרצו לתוך היכל הקודש של הריבולוציה באו מיד לידי המצאה נוראה ומסוכנה מאד: כשראו איזה רבו־לוציונרן אמתי, היו מתנפלים עליו בהמון ובקולי־קולות והיו קוראים לו שם־כנוי „קונטר־ריבולוציונרן" והיו מהגים אותו מן המסילה, כדי שלא יהיה להם זה למפריע. קרופוטקין הזקן היה להם לקונטר־ריבולוציונרן, פליחאנוב היה להם לקונטר־ריבולוציונרן, טשרנוב היה להם לקונטר־ריבולוציונרן, ברשקא־ברשקובסקא, זו שקוראים לה „הסבתא של הריבולוציה", היתה להם לקונטר־ריבולוציונרית, וכן היו להם לקונטר־ריבולוציונרים כל עדת הסוציאל־דימוקרטים, ואפילו השמאלים שבשמאלים.

האם לא ילך החזיון הזה וישנה גם במקצועות האחרים? — גם זה אפשר. אפשר מאד שלא יארכו כלל הימים ואנחנו נראה

גם במקצועות האחרים את החזיון הדומה: במקצוע הספרות, למשל, יכריזו על הנציונליזציה של הפואיזיה, באופן שכל בן־אדם שלישי או רביעי, שנפגש ברחוב, יהיה למשורר או למספר, ובשעה שיריחו ההמוניים האלה מרחוק איזה משורר אמתי, מיד ימצאו להם את העצה הנכונה והבדוקה ויריעו עליו „קונטר־משורר" וישסו בו את ה„טשרזוויטשייקה" הנוראה שלהם ויניסו אותו מן המערכה. במקצוע המוסיקה יתפסו את כל כשרון אמתי ברחובות ויקראו לו שם „קונטר־מנגן" ויבערו אותו מן העולם. במקצוע הציירות, כשיראו איזה צייר אמתי, יקראו אחריו „קונטר־צייר" וישפטו אותו לגילוטינה ספרותית, ולבסוף ישפכו הם לבדם את שלטונם על כל הארץ ויהיו למושלים בכיפה. מתירא אני שלא יארכו כלל הימים והמועד הנורא הזה בוא יבוא. את הסימנים הראשונים לכל זה אנחנו רואים כבר בכל מקום ומקום. הלא זהו האסון הכללי מאז ומעולם בכל מקצוע: מכיון שהוא נעשה לאסקופה נדרסת להאספסוף הגדול, מיד נוטלים אלו את הגדולה לעצמם, ולא עוד, אלא שהם מניסים משם מיד את הפליטה הקטנה של האמתים. זהו האסון, שבסבתו עולה בתוהו והולכת ואובדת כל ריבולוציה שהתחילה; זהו האסון, שבסבתו הולכת ומתנוונית לבסוף כל התחלה ליצירת איזו אמנות: זהו האסון, שבסבתו חוזר לתוהו כל נסיון לבנין איזו ספרות, ולבסוף נעשית זו לשוק של אוזורפטורים, בשעה שהאמתים הולכים וכלים, הולכים ונעלמים מעט־מעט. אנשים קדושים הקריבו את חייהם לגאולת האדם, והנה האספסוף עולה ובא, זה שכל רעיון הריבולוציה כלול אצלם רק בזה, ש„השעון שלך יהיה שייך לי", והוא פורץ ונכנס ומחריב לא רק אותה הגאולה, אלא דרך־אגב גם את כל הקולטורה

ואת כל העולם כולו. אנשים גדולים היו חולמים גדולים והם נגשו באיזו קדושה וטהרה לברוא איזו אמנות, והנה עדת פוחזים טמאי רגש וטמאי כונה, אלו שכל רעיון האמנות כלול אצלם רק בזה, ש„אנחנו יכולים לעשות להטים ולא אתם", והם נדחקים ובאים ונוטלים בחזקה את המלאכה לתוך ידם ונעשים לראשי המדברים, ולא עוד, אלא שהם מניסים את הטובים מן המערכה. אנשים עם כליון נפש גדול ועם אידיאלים גדולים לא ידעו מנוחה בנפשם ולא היה להם אף רגע אחד של דממה בלבם הלוהט והם חלמו את החלום הגדול לבנות ספרות, וערב רב של מפטפטים, אנשים שאין להם אלא מלים לבד, וגם המלים האלה יוצאות שרועות וקלוטות ומרוסקות, והם הורסים מיד אל הקודש ומטמאים אותו, ולא עוד, אלא שהם מטרידים מפניהם את שרידי העדה הטהורה עד שהם מתחבאים בחוריהם. אכן זאת היא הקללה הרובצת על הדבר, שלפי טבעו אינו אלא רשות־היחיד, והנה באים אנשים ועושים אותו לרשות־הרבים! מובן מאליו: אצלנו אין עוד הרעה גדולה כל־כך. בולשביסמוס ספרותי, תהלה לאל, אין אצלנו ואין גם לחשוש לפי שעה שמא יבוא. הגבולים צרים וצפופים עדיין אצלנו קצת יותר מדי, שהרי כל תחום המעשה שלנו עדיין רק כגודל העדשה. ואולם אותה השטחיות ואותה הנבוביות, שאנו רואים עכשיו במקצוע הספרות היפה שלנו, וביחוד במקצוע הליריסמוס, מיד אחרי ביאליק ועוד שנים שלשה בעלי כשרונות, — השטחיות והנבוביות האלה ממלאות דאגה לא קטנה את לב האדם החרד לספרותו. וביחוד משום שהחזיון הזה אינו חזיון פרטי, הנראה רק בתוכנו, כי־אם חזיון, שאנו מוצאים אותו עכשיו בכל העולם

כולו: כל הספרויות שמסביב מלאות שטחיות ונבוביות. נשמט הקרקע מתחת רגליהן והן מתמוטטות ומתנועעות. המלה החדשה והצורה החדשה מבוקשות בכל מקום ומקום. מין מחנה של בידואינים ספרותיים, תועי מדבריות ונוטי אהלים מיום אל יום במקום חדש, נודדים ועוברים לעינינו, נוסעים והולכים, מבקשים ושואפים. מוצאים האנשים איזו מלה חדשה בבוקר ובערב הם ממאסים אותה, ממליכים הם איזו צורה היום וממחרת הם משליכים אותה אחרי גום, מחטטים הם היום איזה סופר מתוך איזו קרן־זוית וקובעים אותו לגאון, וממחרת הם משליכים עליו שקוצים — והספרות העברית עושה מיד גם היא ככל המעשים וככל הזרות וככל הנפלאות האלה. למה נרמה את עצמנו? אם נביט רגע אל הנעשה מסביב לנו, ולא רק במקצוע הספרות לבד, כי־אם גם ביתר המקצועות של האמנות, אז נראה, כי אין עושים עתה דבר, אלא מראים מיני להטים שונים. להקה של אקוויליבריסטים ספרותיים או אמנותיים עושים כאילו הם מרימים לעינינו אבני משקל של מאות פוד, בולעים אבני אש ומקיאים רצועות של נייר, משליכים מתוך פיהם כדורי־ברזל ומגלגלים אותם בארכבותיהם שברגליהם וחוזרים וחוטפים ומרימים אותם בעצם כתפיהם — והספרות העברית התמימה מאמינה, כי זאת היא האמנות, והיא ממהרת לעשות כמוהם. כל הספרויות שמסביב נעשו עתה קולניות ורעשניות, מבקשות איזו סנסציות מפתיעות ועזות גם בנוגע לחומר וגם בנוגע לצורה, מתאמצות שיצא אצלן איזה סגנון משונה, מנצחות על צעצועי מלים מסולסלות ומגולגלות ומופלאות, עושות הרכבות מלים משונות, הרכבות פסוקים משונים, וכל אלה, משום שסוף־סוף אינם אלא

מלאכותיים, מגיעים רק עד האוזן ואינם מגיעים עד הנשמה — והספרות העברית עושה ומרקדת כרגע על־פי החלילים האלה. תאמרי: חקוי! — אבל לא, לא החקוי הוא כאן העיקר ולא זהו עצם האסון ולא זהו הדבר הממרר כל־כך את רוחו של המביט בעינים פקוחות ומביאו לפעמים לידי יאוש. החקוי בספרות צעירה כספרותנו החדשה, שזה רק עתה התחילה, הלא הוא החזיון היותר טבעי, ולא עליו אתמרמר. ולא עוד, אלא שלפעמים אנו חייבים עליו אפילו תודה. יש שלפעמים עושה סופר מנוסה את ספרותו חקוי בידיעה שלמה ובכונה תחילה, חקוי מדעת, מאחרי שהוא רוצה להכנים לתוך הקהל שלו איזה דוגמות טובות ולטעת בתוכו איזה נטע חדש או איזו צורה שעלתה יפה. אבל לא בזאת אני רואה את הרעה. הרעה יש לה מקור עמוק הרבה יותר. לא החקוי לכשעצמו הוא כל האסון, אלא אותו החזיון השני, חזיון־לואי, הכרוך על־פי רוב אחרי החקוי: — ה ה ע ד ר ה ש ל ם ש ל כ ל כ ח ה ת נ ג ד ו ת ל ה ת נ ג ד ו ל ה ג ן ע ל ע צ מ ו ב פ נ י ה ה ש פ ע ו ת ה ב א ו ת מ ן ה ח ו ץ. לרגלי אלפי סבות שונות נעשו קבוצי בני־אדם ידועים מדולדלים ורפויים כל־כך, עד שאין עוד בתכונתם הנפשית שום כח של מעצור ושום תרים לשמור על עצמם מפני כל נגיעה ונגיעה ומפני כל השפעה והשפעה הבאה עליהם מתוך האטמוספירה הסובבת אותם, והרי הם נכנעים ומשועבדים בכל רגע לכל גל וגל העובר עליהם ואוחזם בציצית ראשם.

כי למה זה אכחד את הדבר תחת לשוני? — אם אביט לאָחור על כל התקופות שעברו על ספרותנו בזמנים שונים, ולא רק על ספרותנו, אלא על כל עולם המחשבה שלנו ועל כל ההופעות

הרוחניות אצלנו בכלל, אז אעמוד רגע אחד נבהל לנוכח החזיון המוזר: אין אנו רואים כמעט שום מקוריות, אלא רואים אנו שלשלת ארוכה של השפעות מן החוץ. ובכל זאת הלא זהו העם אשר יצר פעם את הספר הקטן, ששמו תנ"ך, ואת הספר הגדול, ששמו ש"ס! — אבל עם כל זה אין אני יודע בהמשך הדורות בכל העמים מסביב שום עם ושום שבט, העלול כל־כך להיות נכנע כרגע ובקלות גדולה כל־כך לכל השפעה זרה מן החוץ כעמנו. האם החיים, שאינם חיים, חיי פורעניות ונדודים ועבדות על אדמות נכר שונות, רפו כל־כך את האורגניסמוס הרוחני של אומה זו, עד שנתדלדלו כחותיה הנפשיים במדה זו, שלא היה לה שוב שום כח התנגדות בפני הזרמים הבאים? — אפשר. ואולם העובדה היא עובדה: כל גל וגל שעלה בשטפו מבחוץ, אם בחיים החברתיים ואם במקצועות הפילוסופיים והעיוניים ואם בגלגולי הספרות והשירה, מיד היו היהודים הראשונים שנענעו לו בראשם ונתנו לשבולת השוטפת לבלוע אותם. התורות החדשות באו תמיד אל קרבם והם בעצמם כמעט שלא ידעו בבואן ותיכף התחילו כמו מתוך איזה חלום לעשות מהן את פרוטומיהם ולהפיצם על סביביהם הם. סופיסטיקה ורהיטוריקה ריקה ודיאלקטיקה מוטעה בעת הישנה, סכולסטיקה ומיני פילוסופיה ומיני תיאולוגיה משונה בימי־הבינים, אסקיטיקה וחיים שיש בהם צ"ט חלקים של מיתה ומיני מיסטיקה משונים בעת החדשה — מיד חדרו הרוחות האלה עד לתוך רחובם של היהודים ועשו שם שמות, שאין לשער כמעט את פרשת כל ערכן הנורא, כי הולידו לנו צורות חיים והולידו לנו צורות חברה והולידו לנו צורות ספרות, אשר את פירותיהן אנו אוכלים עד היום הזה,

ולא עוד, אלא שפעלו על המוחות ועל כל מהלכי הרוח שלנו ועל כל בואנו וצאתנו, קומנו ושבתנו. באו אבות הכנסיה הנוצרית עם האקסיגיטיקה שלהם ועם דרך הלמוד שהמציאו להם — מיד מצאו בית־קבול גדול אצלנו ומיד קמו בתוכנו אותם המוני המבארים והמפרשים, שכתיבת ביאורים ופירושים נעשתה להם לתוכן חייהם. קמו שיטות פילוסופיות — מיד היו חכמי היהודים, ואפילו הגדולים שבגדולים, משעובדים להן והיו נותנים להן את הבטוי היותר נפלא בספריהם והיו באים בכפיה על כל חזיון וחזיון שבחיינו כדי להקבילו דוקא אליהן. דרך־אגב: אפילו זרמי האמנות השונים, שבהם לא יכלו היהודים לקחת חלק באופן ישר, משום שלא עסקו במקצוע זה בפועל, גם הם השפיעו עם כל זה עליהם את השפעתם בכל עת. כששפך, למשל, הסגנון הגוטי את ממשלתו על כל הארץ מסביב, והיהודים, מפאת שלא עסקו בבנין ופלסטיקה, לא היו להם ידים להביא את הרוח השולט הזה לידי בטוי, הנה לא נמנעו עם כל זה מתת את המס שלהם גם לו. עם האויר המרחף על־פני חוץ באה להם ההשפעה ופעלה עליהם בלי דעת ובלי הכרה, ואותו הסגנון מצא אצלם את בטויו באופן נפלא קצת באותה ה„חריפות", שהמציאו להם, השואפת תמיד למרומים ועולה למעלה ומרקיעה לשחקים, ובאותם המגדלים הפורחים באויר, שאהבו פתאום גדולי המפרשים שלנו כל־כך להקים להם באופני הלמוד שלהם. שוב כשנתפתח סגנון הבארוק ואחריו סגנון הרוקוקו והיהודים לא יכלו להשתתף בם באופן ישר, באו והמציאו להם כעין בארוק וכעין רוקוקו בדרך הלמוד שלהם, באופן שיצא אצלם אותו הפלפול עם צעצועיו ועם סלסוליו הזרים, או שנתפתח

אצלם אותו ה„פשט׳ל” מתוך ה„פשט” עם פטורי ציציו המשונים והמפליאים. ואולם כל זה, כמובן, אינו אלא דרך־אגב. את עיקרה של הרוח הזרה אנו מוצאים באותו המקצוע, שאנו רגילים לקרוא לו עתה ספרות יפה.

כשנתבונן אל תקופת השירה הגדולה שלנו, זו שאָנו קוראים לה „תקופת הזהב”, ונתהה על הקנקנים הנוצצים של משוררינו הספרדים, נרתע רגע לאחור למראה ההשפעה הערבית השלטת שם בכל פנה ופנה. אין לך צורה ואין לך חרוז, אין לך משקל ואין לך צעצוע וסלסול, שנהגו בם הערביים בשיריהם, שלא נמצא את דוגמתם אצל העברים. ולא רק אצל הקטנים או גם הבינונים נראה את החזיון הזה, אלא אפילו אצל אדירי השירה היותר גדולים שלנו באותה התקופה. כולם, כולם נשתעבדו לרוח הנכריה ונכנעו לפניה ובטלו בפניה, עד שאותה המקוריות, אשר שטפה מתוך המעין הכביר של הרוח הישראלי אשר בכתבי־הקודש, נדעכה ונזעכה בחוזק יד וכבתה מעט־מעט כפשתה כהה. ולא רק בנוגע לצורה, אלא — וזהו העיקר — גם תוכן השירה התחיל להיות נעשה על־פי דוגמות, שהיו זרות לגמרי לרוח העברי. אנשים, ששתו יין פעם אחת לשנה לצרכי מצוה של ארבע כוסות — והם חברו שירי יין נבהרים. אנשים, שנפשם היתה סולדת עליהם לזכרון תואר פניה וצורת גופה של נערה, עד שהציורים האירוטיים שבשיר השירים נעשו להם רק לסימבולים דתיים, ו„שני שדיך” היו להם לסמל משה ואהרן — והם שרו פתאום על האהבה ועל האשה בכלל ועל יופי האשה ועל יפעת אבריה. ברור הדבר: לא החיים פעלו פה את פעולתם ולא הם שמו את השירה הזאת ואת הערצת האשה

קל

בפיהם, אלא איזו מודה גרידה, לא הטבע באופן ישר השפיע פה את השפעתו, אלא איזה רוח מן החוץ, שהתגנב אליהם. נשתעבדו להשפעה מתהלכת. וכך אָנו רואים אותם עושים בכל דור ודור ובכל מקום ומקום. המשוררים שלנו באיטליה שרו לנו שירים וכתבו לנו דרמות ונתנו לנו ספרים כמו „תפת ועדן" או „לישרים תהלה" ונתנו לנו גם את יתר כל הצורות השיריות שלהם, והכל על־פי הנוסחה הסלולה והמסוללה, שמצאו אצל בני־דורם, אצל המשוררים האיטלקים שמסביב. הגיעו בעצמכם: מן הצד האחד בא אָדם וכותב „מסלת ישרים", אותו ספר המוסר, שהיה לספר־למוד ליראים וחרדים והם למדו בו בבתי־המדרשות עד היום הזה, ומן הצד השני כותב אָדם זה „לישרים תהלה", אותה הדרמה תחולונית, שבשבילה מנדים ומחרימים אותם היראים את כל מי שערב את לבו לקרוא בה; מן הצד האחד כותב אותו אָדם ספר כמו „קל"ח פתחי חכמה", ומן הצד השני הוא כותב „מגדל עז". האם לא נפלא דבר כזה קצת? האם לא יביאנו חזיון זר כזה לידי איזו הרהורים משונים בנוגע אל המצב הנפשי הנפלא של אותם האנשים? — וראו־נא: האנשים הטובים האלה שרו על האהבה ועל יפי האשה ועל יפעת אבריה ועל עדנת בשרה ועל רגלה הקטנה ועל הדר שערותיה — והם הם הן היו כולם בעצם אנשים קדושים, נזירים, פרושים, נשמרים לנפשותם, יהודים שלא טעמו טעם חטא, ולא רק שלא טעמו, אלא שלא עלה אפילו על לבם, כי יש אפשריות זו בעולם, ש י ו כ ל איש יהודי לטעום טעם חטא. וראו־נא: האנשים הנחמדים האלה כתבו לנו לפעמים שירי עגבים, שישתערו עלינו כל עצבינו בנו לשמעם — והם הם הן היו

אלה אשר למדונו יום ולילה והזהירונו יום ולילה על „קול באשה", על „שער באשה" ועל המפלצת בכלל הטמונה בכל אשה ואשה. האם שניות כזו לא תהיה בעינינו לפלא יותר גדול כמעט מאותו הפלא, שיספר לנו נחמיה בדבר נעריו העושים במלאכה על החומה, כי „באחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת השלח"? או האם כחה של איזו מודה ספרותית המתהלכת בארץ הוא באמת גדול כל־כך וכח התנגדותם של אנשים מעונים ודוויים ורפויים הוא באמת קטן כל־כך, עד שאי־אפשר להם כלל וכלל להתגבר ולעמוד בפני כל השפעה זרה?— וכל זה הולך ונשנה גם בדורות המאוחרים ובמדינות אחרות. באשכנז, למשל, כשהתחילה התנועה החדשה בדורו של מנדלסון, מיד באה ההשפעה מן החוץ והסופרים העברים עשו על־פיה את כל מה שעשו. עשו ספרים בתבנית הספרים, שהיו נהוגים אז באשכנז. חברו ספרי דקדוק וספרי שרשים בדיוק לפי צורתם ודוגמתם ובטעמם ובתכונתם של אלו, שמצאו אצל האשכנזים מסביב, כתבו מאמרים וחקירות בדיוק כאותם שנכתבו באותה התקופה על־ידי האשכנזים לאשכנז, שרו שירים ועשו חזיונות וחברו דרמות בדיוק כאותם שכתבו האחרים מסביב. כך מלאו ספרי „המאספים" שירים על האביב ועל מוצאי בוקר ועל האכר בשדה ועל היין, והכל בטעמם של השירים אשר כתבו גסנר, האגידורן וגליים. ולא עוד, אלא כשבא קלופשטוק עם ה„משיח", מיד ראה את עצמו איש כר' נפתלי הירץ ווייזל מוכרח למהר גם הוא ולכתוב לנו את „שירי התפארת" שלו, וכן עשו גם יתר גבורי התקופה. אבל כל זה יהיה בעינינו כאין וכאפס בבואנו להשוות אותו אל זה שנעשה אצלנו עתה בדורנו ובימינו, בבחינה זו. אין

קלב

זה כי־אם הדור נעשה עתה חלש ומדולדל שבעתים מבראשונה. אָבדה ממנו, כפי הנראה, גם השארית האחרונה של איזה כח התנגדות בפני ההשפעות מן החוץ. אָבד מסופרינו כמעט לגמרי כל סימן של כשרון להיות יכולים לתת עוד איזה דבר מ ש ל ה ם, מזה שנעשה בלבם פנימה ואשר ח י י ה ם הם הביאו אותם לידי כך, אלא חיים הם בעולם זר, והרי הם נותנים יום־יום רק את הבא אל קרבם מן החוץ. כותבים הם על הטבע ועל מראות הטבע ומזכירים בכל רגע ורגע בסלודים משונים את המלים צבע וקו ומשליכים מבתי־זרעותיהם על כל פסיעה ופסיעה את הניבים פרספקטיבה ואַטמוספירה — אלא שחושד אני באנשים הטובים האלה, שהם עורים מלידה ואין הם רואים כלל; כותבים הם על עולם הנגינה שמסביב להם ושבקרבם ועל פלאי קולות ועל הדים ועל צלילים, ויש שמשתמשים בכל רגע ורגע במלים מוסיקאיות והרמוניה — אלא שחושד אני בם מאד־מאד, שהם חרשים מבטן ואין הם שומעים דבר; כותבים הם ערב ובוקר וצהרים על האשה ועל היופי ועל האהבה ועל הגעגועים — אלא שחושד אני בם קצת, שאין הם „מגעגעים" כלל, לגמרי אין הם „מגעגעים", ושהם בעצם בחורים כשרים וטובים ונחמדים מאד, שפניהם על־פי רוב עוד מתאַדמים מבושה בשעה שיש להם ליסב במסבה אחת עם נערה, שאינם רגילים אצלה. מעט רגשי תאוה ומעט הרהורי עבירה — מהיכי־תיתא, את זה אאמין להם, דבר זה מצוי ושכיח אצל בחורים צעירים, שהדם בגידיהם צועק קצת והוא שואל ודוחק את בשרם. אבל אותה האירוטיקה בסגנונה הגדול, זו שנעשתה לתוכן של חיים אצל פרטים אחדים דקי עצבים מאד, שהיו נפלאים במינם ובטבעם בכלל,

זו שהיתה ליחידים המובדלים האלה למין עבודת הקודש, למין קולט מיוחד אשר מלא את כל הגיגם כ״ד שעות בכל יום ועשה אותם לכהנים גדולים העומדים לשרת במקדש האשה, זו שבראָה לנו את המשוררים האירוטיים הגדולים ושעבדה לעצמה את כל כחותיהם הנפשיים ושדחתה מפניה את יתר כל האינטרסים שבחיים, ולא עוד, אלא שנתפתח כל זה לפי תנאי חיים ידועים אצל אומה ידועה בהדרגה במשך הרבה מאות דורות — היש אפשריות כל־שהיא, שנמצא את זו, או אפילו רק את דוגמתה, אצל בני־אָדם דוויים ומדולדלים, שישבו ורקבו מאות שנים ואלפי שנים בחוריהם ובחדריהם ובבתי־מדרשותיהם, עד שהעור על בשרם נעשה בעצמו דומה לאותו קלף־העור היבש, שעליו בלו את ימיהם ואת לילותיהם, ולא עוד, אלא שנוסף ונחליט, כי נס נעשה להם וכל אותה שפעת החיים הגדולה והחדשה באה פתאום על העצמות היבשות האלה בהיסח־הדעת ובין־לילה? — לא אאמין, לא אאמין. אלא מה אני מאמין? מאמין אני, כי יש לנו עסק פה עם אנשים רפים וחלשים, שאין להם שום כח של התנגדות עוד, ומכיון שבא איזה גל מבחוץ, מיד הוא אוחז בם וסוחפם עמו. הפעם הזאת, במקרה, הגל הזה הוא גל של שירת אהבים. בחוץ ומסביב לנו יושר עתה על האהבה ועל הגעגועים ועל הדמדומים שבחיים ושבלב — וגם הם משוררים. מוֹדה היא. ואולם — „אַך, מיך טָאטעט איהר נעזינגע פאָן ערלאָגנען ליע־בעסשמערצען!״ מתירא אני, כי אותה האהבה התמידית ואותם הגעגועים התמידים ואותם הדמדומים התמידים ואותו הערפל והצללים והחלומות ואפלולית העמקים ואותו הירח התמידי עם

רצי הכסף הידועים ועם האור החור המפורסם, וכן גם כל המון הכריזנטימות וההיאצינטות המרובות כל־כך, שהתחילו פתאום לצמוח בקרבנו, וכן גם כל אותן השאיפות למות, ביחד עם אותו משק הפלגים הזכים הנשמע תמיד, וכן גם כל אותו הבדולח המרובה והאזמרגדים לרבבות, בלי עין־הרע, שרכשנו לנו פתאום, וכן גם אותו „פיערו" ואותה „קולומבינה", שנתגלו אצלנו פתאום והתחילו בין־לילה לרקד בתוכנו בשירתנו — מתירא אני, כי כל אלה סוף־סוף אינם בשביל משוררינו הנחמדים אלא . . . „תימהי" גרידה, כמו שלפנים היו להם לתימות ענינים אחרים ונושאים אחרים, שעברו ובאו אליהם מקרב שכניהם. ולא עוד, אלא שהרעה גדולה עתה אלף אלפי פעמים יותר משהיתה לפנים באיזה זמן שהוא: כי הנה הספרויות שמסביב אצל שכנינו היותר שונים הלא באו עתה לידי בנקרוט — וסופרינו אנו אינם חלים ואינם מרגישים כלל, והם נותנים לנו כסדר יום־יום את הגרוטאות ואת שברי הכלים של הבנקרוט הזה, ורק שהם מאמינים, כי נותנים הם אבנים טובות ומרגליות.

תאמרו: ביאליק, תאמרו: טשרניחובסקי או שניאור או עוד שנים־שלשה כאלה. יודע אני את כל זה. צר לי, כי אין פה המקום להעריך את היחידים. אבל אדבר נא דברים אחדים לכל הפחות על הפופולרי מכולם, על ביאליק. הן סוף־סוף אין ראיה יותר גדולה לדברי מאותו ביאליק עצמו. ואולם את זאת עלי להגיד מיד: חי אני, כי אותה הפופולאריות של ביאליק לא מן ההפקר זכה בה, כלומר מן ההשפעה הזרה, כשם ש„לא זכה מן ההפקר באורו"! לא באה לו מתוך כרוזים

רבים ומשונים, שהכריזו עליו מבקרים, ולא מתוך סוגסטיה גרידה, שסמכו אותה בקרב הקהל בחוזק יד אנשים עושי מאמרים וכותבי מבואות לשירים, עד כדי להכריח את הקורא להאמין בו, ולא מתוך איזו להטים מלאכותיים, שעל־ידיהם עושים עתה הפבריקנטים הספרותיים בקלות גדולה כל־כך את משורריהם למפורסמים להיות עוברים לסוחר, אלא באה לו בכשרות ובאמונה מאין כמוה. באה לו, פשוט, משום שהוא קרוב כל־כך ברוחו אל רוח העם. לא היה עוד בקרבנו משורר, שנתן כמוהו בטוי לכל מה שהרה והגה וחשב וחלם העם ולכל מה שרוקם ונארג ונעשה ברוחו ובנשמתו. אפשר שהוא עתה האחד והמיוחד בקרבנו, שנשאר תמים ושלם ונאמן כל־כך עם עמו ונשאר ברוחו יהודי טפוסי כל־כך, נשמר ונצל מן ההשפעה הזרה ומן הרוח הזר ומן הפראזה, ועם כל זה מודרני בצורתו — ומה פלא, כי מיד ברגע הראשון חרד לקראתו לב כל קורא וקורא וכל מלה ומלה שלו ינק מעל שפתיו? לא, לא בכריזנטימות וקולומבינות בא, לא בשמות נפלאים של הרים ולא בשמות של עשבים משונים נתגלה, לא במעשי להטים זרים התנפל על קוראו, להפליא אותו ולגנוב את לבו. אלא בא ושר לו את תוכן כל חיי היהודי — והיהודי נתן לו את לבו. שר לו בראשונה על „המתמיד" — והיהודי נכנס עמו כרגע למחיצתו זו בראשו ורובו, בלבו ורובו. שר לו „אכן חציר העם" — היהודי זכר, כי את עצם הדברים האלה, דברים כבושים או דברי מוסר, רצה גם הוא לדבר אל חברו אתמול או היום, או גם כי כאלה וכאלה כבר דבר גם הוא בעצם זה אלף אלפי פעמים, אלא שפה יצאו הדברים מתוקנים ונחמדים ונפלאים הרבה

קלו

יותר משהיה ביכלתו הוא להשמיע. אחרי־כן בא ושר לו על ענות חיי היהודי ושפלותו, וכי בעצם אין אלה אלא חיי כלבים, וכי „ידעתי כי בכיי בכי כוס בין חרבות" — ולב היהודי הלך ונטה אחריו, הלך ונמשך אחריו, ונמוג עמו בדמעות יחדיו. וכאשר שר לו על הדלות הנוראה ועל חייו השוממים ועל בית אמו ועל הדמעות שנתמזגו עם החלות אשר לשה ועל הצרצר בפנת הכירים — אז היו הדברים קרובים כל־כך אל הקורא היהודי ואל חייו ומובנים מאליהם. וכאשר בא ושר על רוחות הבוקר ועל שכבו תחת השמיכה ועל אלפי האורות הרעננים אשר השתעשעו בו, והוא פוקח את עיניו וסוגרן, פוקח וסוגרן, והאורה שוטפתו — זכר היהודי את עצמו ואת בקריו בימות הקיץ. וגם את „החורף" הכיר ואת „הברכה", כי אליה הלא בא בל"ג בעומר לפני שלשים שנה בהיותו נער, וזוהי מעין אותה השתפכות הנפש, שהיתה לו גם הוא. אז שר לו על קישינוב ועל* „תלין, הא צואר, קום שחט" ועל משאת־נפשו — ולב היהודי רעד בו וצעק והתמרמר והרגיש עם המשורר וחי עמו. ואפילו כשבא ושר לו את שיריו הקטנים, שירי חלומות נפשו הוא בעצמו („הכניסיני" „אַיֵּך", „צפורת" וכדומה), היה חופף על כל אלה חן יהודי מיוחד, השונה תכלית שנוי מכל אותם השירים הדומים להם, שכותבים הזרים — שירי אהבה ומעט געגועים ומעט כליון־נפש בטעמו של איש יהודי. ואל־נא נשכח: כל אלה היו כתובים בלשון נפלאה ומהוקצעה, מלוטשה ולוקחת לב, שכמותה לא היתה עוד לשום איש מיום התום עשרים וארבעת הספרים. אכן גם זאת אני יודע. יודע אני, כי כבר יש בקרבנו גם איזה מהלך חדש שבחדשים, מין מפונקים עליונים,

המונים את ביאליק בזה ואומרים, כי בעצם אין הוא משורר כלל ורק אמן של מלים. ידעתי את כל זאת. ואולם לאנשים כאלה אין להשיב כלל, כי אין מתוכחים עם אנשים, שלא באו אפילו עד לאותה הנקודה לדעת, כי המלה זוהי הכל, וכי כל משורר הוא בעצם רק אמן של מלים. בראשית היתה המלה. הרגשות והרהורי לב ורחשי נשמה, ואפילו עין לראות ואוזן לשמוע, נתונים לבני־אדם הרבה יותר ממה שאנו מאמינים, אלא שהמשורר הוא זה, שמוצא לו גם את הדברים ואת המלים הבודדות ואת הרכבות המלים, כדי לתת לכל זה את הבטוי. — הנה זהו בעיקרו מה שחפצתי להגיד פה על־דבר ביאליק בנוגע לאותו החזיון של ההשפעה הזרה.

מעולם לא הכעיסתני כל־כך גנבת הדעת, ככל אשר תכעיסני גנבת הלב, גנבת רגש ונשמה. הדעת היא אפשר האוצר היותר יקר, שיש להם לבני־אדם, ואולם הנשמה היא האוצר היותר קדוש. גנבו ממני את שעון הזהב שלי שבכיסי, אך בחיי הרגש אשר לאדם אל תשלחו יד לא־טהורה לגמרי ואל הקודש אל תהרסו. למען־השם, רק את הלב אל־נא תקחו לכם לעשותו לאיזו „תימה" בשעה שאתם חפצים בכל אופן שהוא להיות לסופרים. רק על האהבה אל־נא תעשו שירים אך ורק משום שאתם אומרים לקיים מצות צעיריות. אם יש לכם לתת לנו מחזור רדלהיים אמתי, תנו, אבל למען השם, רק אל־נא — כמו שנדפס ברדלהיים.

הוי אותם המזמרים שלנו החדשים שבחדשים! — עולמות נהפכים לעינינו, עמים נאספים וחולפים וארצות מתחדשות, סתרי טבע נחשפים ורעיונות אדירים נשאים על כנפי רוח, תגליות נעשות

קלח

יום יום ורוח האדם שואף אל הגדול ואל היותר גדול ואל הסוד האחרון, האושר יבוקש והטוב המוחלט — ופה יושב לו מנין של בחורים ומעשנים פפירוסות ואין להם אפילו מחשבה אחת סריוזית במוחם, אלא יש להם איזו עבודה־זרה, שעשו להם וקראו לה „אמנות", ויש להם פתאום געגועים ודמדומים, ויש להם מלים משונות כל־כך והעויות משונות ואהבות משונות ונגוהות וצללים על פי הזמנה תמיד — וזהו כל העולם כולו שלהם. ואת הסוד הלא אנחנו יודעים: מלאו את אזנם בצלילי הקולות של אותם הפזמונים הנכתבים בימינו בכל הספרויות שמסביב, שהם מרחפים פשוט, עתה בתוך האויר ונקנים כמעט לכל אוזן מאליהם, קראו את הפואיזיות ההולכות ומודפסות עתה לשעשועי הקורא בכל קובץ ובכל עתון, חטפו מן השירה הרוסית את אשר זמרו כל אותם הבַּלמונטים והבריוּסובים וחבריהם, קלטו מן השירה הגרמנית את אשר עשו הטובים שבמשוררים שם בדורנו, וגם הרעים, ונצלו את דיהמל ואת רילקה ואת לאסקר־שילר עד היסוד, חטטו בשירתו של וורליין ובית־מדרשו וחפרו משם את כל אשר יכלו — ואחר־כך באו והריקו את כיסיהם הממולאים אל תוך ספרותנו העניה לעינינו. לא שתרגמו את אלה, אלא עשו כמוהם, כלומר, לא את הרוח הזר והחדש הביאו אלינו, אשר עליו היינו חייבים להם תודה, כי־אם לקוטי מלים ואיזו חיצוניות זרה, שאינה מקבילה כלל לנו ולחיי־הרגש שלנו, כי סוף־סוף לא משוררים עשו את אלה, שנשמתם היתה נרעשה ועל־כן הרעישו גם את נשמתנו, אלא בעלי־מלאכה. קורא אני שיר עברי כזה, והרעיון הראשון הוא: הלא את זה כבר קראתי באיזה מקום! ורק אחרי שאעיין קצת יותר, אומר

לנפשי: לא, את זה לא קראתי, כי בזה פה אין באמת שום חיי רגש או רעיון שלם, אלא מעט צורה, ורק כמו זה קראתי. רבונו־של־עולם. ובאיזו שפה מעושה ואנוסה ובאיזו חרוזים ובאיזו מלים כותבים את כל אלה אצלנו! חייב אדם לקרוע בשעה שהוא קורא עברית כזאת והרכבות מלים כאלה וחרוז מיוגע כזה, בעוד שאין בכל אלה אפילו סימן של ריח שירה. מלים משונות נמשכות בבלוריותיהן בעל־כרחן אל תוך הכתוב, ניבים משונים באים כדי לתפוש את הלב בשעה שאין השירה לכשעצמה יכולה לתפשו, והחרוזים מעידים על היגיעה הרבה אשר יגע פה המוח. הוי אותה הזיעה! אותה הזיעה האף מריח אותה בכל מלה ומלה. לא איזה לב משתפך לפנינו, אלא איזה מוח חוצב בכשיל ובכילפות וגולל בכבדות אבנים, ויוצאות מזה רק מלים מלוקטות אחת אל אחת. — כן, וורליין, או דיהמל! אבל האנשים האלה הן היו אנשים חיים. הלא כל רגע ורגע בחייהם היה להם למאורע, והם היו מוכרחים לציירו כדי למלט קצת את משא לבם. הם לא היו מבקשי תימות. אפשר שהיו יכולים להיות מאושרים בחייהם קצת יותר, אילו לא היו מוכרחים לכתוב. אותה התוגה הגדולה, שאנו מוצאים אצל וורליין, היא תוגה של נשמה גדולה באמת, שלא מצאה לה שום מקום ושום מנוח בקרב העולם הזה, וחיי הצללים שלו הם חיים של איש אשר התהלך באמת כצל בקרב החיים, והחלומות שלו הם באמת חלומות של איש מתהלך כחולם כל ימיו על־פני אדמה זרה לו. אותה האירוטיקה של דיהמל היא אירוטיקה של איש אשר האשה היתה לו באמת לחידת העולם בכלל, והאהבה היתה לו למין עבודת־הבורא שלו, וחקר הנשמה הנקבית

קמ

היתה לו לתעודת חיים קדושה, כמעט ריליגיוזית, אשר לא פסקה אפילו לרגע אחד להעסיק את רגשותיו, ולא עוד, אלא שבדרך־אגב חקר על־ידי זאת גם את סודות נפשו בעצמו. והנה באה עדת אנשים חולוניים, שכל מלה ומלה שלהם מעידה בם, כי הם עומדים מבחוץ, והם עושים לעינינו את כל אלה. האם תמימים האנשים האלה כל־כך עד שאינם מבינים, כי כח גברא אינו דבר שחל עליו חקוי, אלא שהוא דבר מחויב המציאות ממש?

הוי אותם המזמרים שלנו החדשים שבחדשים! מצאו אצל וורליין את פיערו וקולומבינה שלו וחיי דמדומים וכריזנטימות והיאצינטות, מצאו אצל רילקה געגועים גדולים באמת של מתגעגע גדול, מצאו אצל דיהמל את הרומן בשירים („שני אנשים") — ומיד התחילו לעשות אצלנו בדוגמתם ובנוסחתם, ומיד מלאה שירתנו פיערואים וקולומבינות, כריזנטימות והיאצינטות, דמדומים וגעגועים, וגם רומן בשירים כבר יש. האם לא ירגישו כלל, איך זר כל זה ואיך חוסר הטבעיות מבצבץ מכל אלה? מונחים על שלחני השירים, שהביאה לי הפוסטה האחרונה. אנסה־נא להביא בזה חרוזים אחדים לדוגמה — וחי אני, כי לא את הגרוע ביותר אני מציין פה. אדרבה, משתדל אני לציין את הטוב ביותר, שנתנו לנו:

בֵּין מַאְפֵּלְיַת הָרִים
וּבֵין תְּהוֹם עֲמָקִים —
גְּבוּל עַרְפִלִּים לָבָן
לַיִל לַנּוֹדֵד יָקִים.

בֵּין עַרְפַּלֵּי אֶרֶץ
וּבֵין עָבֵי שְׁחָקִים —
גְּבוּל תְּמוּרוֹת שָׁחוֹר
לֵיל בָּאוֹפֶק יָקִים.

וּבֵין שְׁכוֹל הַתֹּהוּ
וְסַלְעֵי יֵשׁ מוּצָקִים, —
מָוֶת עֲלֵי קִבְרִי
גְּבוּל מַצַּבְתּוֹ יָקִים.

מה זה גבול ערפלים לבן ליל לנודד יקים — ומה זה אומר לנפשי? מה זה גבול תמורות (תמרים?) שחור ליל באופק יקים — ומה היתה האמוציה הנפשית של המחבר, שהכריחה אותה למלים האלה דוקא? מה זה סלעי יש מוצקים מות עלי קברי גבול מצבתו יקים — ומה מבטא פה החרוז החוזר והשעשוע באותה מלה „יקים"? אין שום ספק: גם אברהם אבלי עהרליך, בשעה שכתב שיר והתחיל „עיפה וצלמות לילה יקיר, כי כן עדן לא באו הימים" וכו', היה ברצונו להגיד לנו איזה דבר, וגם הפייטן, שכתב לנו „אץ קוצץ בן קוצץ קצוצי לקצץ", היה לו איזה גירוי של שיר בנשמתו, אלא שלא היתה להם היכולת. — את השיר הזה כתב האדון י. קופליביק.

או נקח לנו שיר המצלצל באזנינו ומקשקש כזוג. ברור הוא הרבה יותר מן ההולך לפניו, וגם שפתו טובה יותר. המלים אינן אנוסות עוד כל־כך:

סַלְסְלִינִי, סַלְסְלִינִי, אָחוֹת!
כַּעֲלֵה פֶּרַח אֶל מוּל קַרְנֵי חֶרֶם
שְׂעָרִי עוֹרֵג אֶל יָדַיִךְ חֶרֶשׁ,
סַלְסְלִינִי, סַלְסְלִינִי, אָחוֹת...

— — — — — — — —

שִׂימִי לִבְנַת יָדֵךְ עַל שְׂעַר רֹאשִׁי —,
וְלֹא אֶשְׁמַע כִּי אִם נִיבֵךְ בַּדּוּמִיָּה,
וְהוֹלֵךְ לִבֵּךְ אֶל מוּל נַפְשִׁי הַהוֹמִיָּה,
שִׂימִי לִבְנַת יָדֵךְ עַל שְׂעַר רֹאשִׁי.

— — — — — — — —

סַלְסְלִינִי, סַלְסְלִינִי, אָחוֹת,
וְשָׁרוּ לִי יָדַיִךְ שִׁיר הָעֶרֶשׂ — —

הכל טוב ויפה, הכל נחמד ונאה — אבל האם לא קראנו כבר פעם שיר כזה או דומה לזה? ולא רק פעם, כי־אם עשר פעמים, מאה פעמים, ולא עוד, אלא שהיו גם נאים הרבה יותר. או האם יש לנו לכל־הפחות אותה האילוזיה, כי יש לנו עסק פה עם איש בעל נשמה סקסואלית באמת? אותו „שערי עורג" ואותו „ושרו לי ידיך" ידועים לנו כל־כך; ראינו אותם באיזה מקום תמול־שלשום. — שם מחברו של השיר הוא אליהו מייטוס.
או זה:

פַּעַם בֵּין צִלְלֵי הַבְּדִידוּת חַיַּיִךְ פֹּה דָמָעוּ,
עַתָּה רַק שֶׁקֶט יְדוּעַךְ.
אָנֹכִי — הַדְּמָמָה, בִּלְעָדַיִךְ צְלִילֶיהָ לֹא שָׁמָעוּ.
הֵן אַחֲרִית — לִשְׁכּוֹחַ.

„החיים דומעים" דוקא, „השקט ידועך" דוקא, „הדממה — אנכי", ופתאום אותו „הן אחרית — לשכוח". וגם אותו החרוז הזר והמבוקש „ידועך — לשכוח". האין פה לפנינו איש המלקט מלים, אחת לאחת ומחפש צלצול, כדי לדבקו אחד באחד, והוא בעל־מלכה לא־יצלח כל־כך, עד שאינו יוצא מזה כלום, ואנחנו רק מריחים את הזיעה? היש בכחו של איש להשיא אותנו כי אדם זה, בשעה שכתב זה, הרגיש איזה דבר, וכי יש בזה איזה מעמד נפש שירי? — המחבר הוא י. קופליביק. ואולם לא זה הוא עיקרו של האסון אשר לספרותנו, כי כמו־משוררים נקראים אצלנו משוררים וכמו־שירה נקראה אצלנו שירה וכמו־ספרות נקראה אצלנו ספרות; וגם לא בזה אני רואה את האסון, כי כמו־סופרים ומשוררים כאלה מוצאים אצלנו תיכף גם מחנה שלם של כמו־מבקרים, המכריזים עליהם וכותבים עליהם „מסות" ועושים אותם מפורסמים; וגם לא זה הוא האסון, כי כמו־מבקרים כאלה מתנפלים על כל אדם אשר יהין להתיצב בדרך ולגדור קצת את המעבר בפני העדה הזאת, וכמו־מבקרים אלה ימצאו כרגע איזה פתגם לבטל בו את המתיצב לנגדם ויאמרו כרגע: זהו מהלך ישן וזהו מהלך חדש, אלה הם זקנים ואל הם צעירים — לא! האסון הוא עמוק קצת יותר. אם מסתכל אני בספרות סביב סביב ובגבוריה, תוקפת אותי מרה שחורה וגדולה: — אין אני רואה בספרותנו צעירים ובני־נעורים כלל.

כולם, כולם זקנים הם, מרגישים הם כמו זקנים, עושים הם כמו זקנים; כולם, כולם נולדו זקנים, מיד ביציאתם אלינו בפעם הראשונה אנו מוצאים אצלם סימני זקנה בצליל קולם

קמד

ותנועותיהם; כולם, כולם יש להם למרגע הראשון שלהם איזה מין של שלמות: „כל־כתבי" שלמים, צורות ספרותיות שלמות, חתוכי־דבור שלמים; כולם, כולם חסרה להם אותה התמימות, אותה הנטיה להיות מחפשים ומבקשים תמיד, אותו חוסר־הבטחון בעצמם ובתוך עצמם; כולם, כולם חסר להם אותו היופי של תמימות ילדים, אותו העדר־הידיעה המתוק ואותו החן של אמונה חזקה ביחד עם הטלת־ספק גדולה בכחותיהם, הבאות שתיהן בבת־אחת אצל הצעיר האמתי; כולם, כולם חיים הם באין עלית נשמה, באין התלהבות ובאין התמרמרות. — ויש בהם רק הסימנים של האדם המודרני בדרך כלל: מעט או הרבה קבלו אל תוכם חומר זר, ובדעת או שלא מדעת הם חוזרים ומריקים לפנינו מיד צורות שלמות ונגמרות.

אין לנו בספרותנו צעירים ואין לנו נוער כלל! אלמלי היו לנו צעירים ובני־נעורים באמת, כי־אז בהכרח היו הצעירים האלה עומדים אצלנו במערכה בראש למול האש, כדי למחות ולעשות ריבולוציות ולצעוק חמס כנגד הסדר הקיים של ספרותנו. אלמלי היו לנו צעירים באמת, כי עתה הלא באופן אינסטינקטיבי היו אלה מרגישים את כל השקר ואת כל המעושה שבחג־המסקות הספרותי הלז. צעירים באמת היו מתנהגים באמונה במדה יותר גדולה בנוגע אל עצמם והיו בודקים ובוחנים את עצמם יותר; באופן אינסטינקטיבי היו מכירים את כל „העשויים" שלנו והיו מורידים אותם מדוכנם. צעירים באמת היתה ניכרת אצלם שאיפה יותר גדולה לאמת והיה ניכר אצלם גועל יותר גדול לכל מין ומין של קומידיה ושל עבודה־זרה ושל השתעבדות לאלילים ספרותיים; הם היו נעשים הראשונים לאותו הפוגרום הספרותי, לטהר את

הכל ולהתחיל את הבנין מחדש — ואת השלשה או את ארבעת האמתיים שבקרבנו היו נושאים, פשוט, על זרועותיהם. צעירים באמת לא היו סובלים, שישתמשו בהם כמו בכלי צעצועים לתכלית משחק של איזו קומידיה, והיו עושים קץ לתעלולי אותם האנשים עם הדרשות שלהם וללהג אותם הכתבנים על־דבר האמנות ולהוללותם של אותם הטלנטים הגדולים והנוראים הרבים בקרבנו כל־כך — כי צעירים באמת הן היו נאמנים יותר לעצמם וממילא גם לאחרים.

אין לנו אלא דור של זקנים: זקנים בני עשרים, זקנים בני עשרים וחמש וזקנים בני שלשים שנה. עיפים ויגעים היו מיד בצאתם לאויר העולם שלנו, ואין להם רצון ואין להם כח ואין להם טמפרמנט. הם בעצמם, שהם צעירים עדיין כל־כך, וכבר חופף השקר הגמור והשלם על שפתם, יבלו־נא את ימיהם בשלום ויאספו בשלום אל אבותיהם וינוחו בשלום על משכבותם!

ודור חדש יבוא. ידעתי כי בוא יבוא. אפשר שהדור החדש ההוא יביא עמו הדשים ורעננים וצעירים — את הראשונים — ואפשר שאותם הצעירים יעשו אצלנו את ההתחלה באמת.

מ כ ת ב ש ש י

ידידתי,

מלאכה זו בעצם, מלאכת כתיבת הספרים, זו הקלה שבקלות, זו שכל מי שיש לו מעט נטפי דיו ועט יכול לעסוק בה וכל הולך בטל ושונא עבודה ונוטה אחרי אומנות קלה, שאינה דורשת מבעליה כלום, יש בידו להחזיק בה בקלות גדולה כל־כך, — מלאכה זו בעצם, אני אומר, היא הכבדה שבכבדות. אם יהיה איזה אדם, אשר עשה אותו אלהים ישר וברא לו לב טהור, עד שהוא רגיל לתת לעצמו דין־וחשבון על כל מעשה שהוא הולך לעשות, והוא יתן לעצמו דין־וחשבון במוח בהיר גם בנוגע למלאכה זו, מובטח אני, שסוף־סוף יחרד לאחור מפניה וינוס על נפשו ממנה עוד בשעה האחרונה, אם לא שירגיש בכל נימי נשמתו, שיש לו באמת אותו ההכרח הפנימי המאיץ בו ומענה אותו ודוחק לו לגשת דוקא אליה. יש פה איזה רגש של אחריות — אין אני אומר: בפני אחרים אלא בפני עצמו — הגדולה קצת יותר מדי. ובכל זה הלא רואים אנו, כי ביחד עם שקספיר אחד עולה לדוכן פלייאדה שלמה של אנשים שאינם כלל שקספירים. דימוסתינס, אותו הדברן המצוין לדורי־דורות, היתה לו בעצם קונקורנציה לא קטנה מצד כל ילד וילד, שהרי כל ילד, מכיון שמגיע לסוף שנתו

הראשונה, מתחיל להשתמש גם הוא בכלי המבטא בכל פרט ופרט ממש כאותו המצוין, אלא שזה הולך ונעשה דימוסתינס, וזה רק — מפטפט.

שאלה קטנה יש לי אליך, ידידתי. הנחת את לבך לחקור פעם ולבקש איזו הגדרה מתקבלת בשביל המושג „חכם"? — הן סוף־סוף אין התואר „חכם" תואר קבוע ועומד, קצוב ומוחלט, מצומצם ומוגבל, כמו, למשל, התואר „גבור" או „עשיר" או „יפה" וכדומה מן המושגים. אם שמשון הגבור היה באמת בעל גבורה גדולה, אז היתה גבורתו אחת ושלמה בוקר וערב וצהרים במדה אחת שוה, בלי שום נפקא־מינה מה שעשה, אחת היא אם בא והניח את כף־ידו הכבדה על כפיר האריות וישסע אותו כשסע את הגדי, או אם הלך והרים את זרועות ידיו עם השרירים המוצקים והמתוחים ויאחוז בדלתות שער עיר עזה ובשתי המזוזות ויסען עם הבריח וישימן על כתפיו הרחבות ויעלן על ראש ההר אשר על פני חברון. אם קורח היה עשיר, אז יש להחליט כי גם הבורסה הישמעאלית וגם הבורסה המואבית היו מעריכות את שטרותיו במדה אחת שוה. אם בנותיו של איוב היו באמת נערות יפות אשר „לא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ", אז בודאי ובודאי שהיה בן־המלך הצעיר בארץ עוץ מטייל יום־יום לפני חלון ביתו ואורב אל הרגע אשר בו תראינה והוא יוכל להתענג כהרף־עין על פלאי עיניהן, כמו שגם העבד הממונה על האורוות, כשהיה זוכה לראותן רגע אחד מרחוק, היה עומד בפה פעור ורירו יורד ואת סוסיו שכח — הכל במדה אחת שוה. אבל אחרים לגמרי התנאים, כשנגיע אל המושג „חכם". דובר אדם איזה דבר באזני האחד, ונחשבה

לו לחכמה גדולה, וכשיחזור וישמיע אותו על אוזן, שלא בשבילה נועד, וחדלה פתאום החכמה כולה. אם שלמה המלך, למשל, היה לחכם על שמצא להגיד במשפט שתי הנשים הזונות מי מהן היא באמת אמו של הילד (דרך־אגב: אילו מצא להגיד מי הוא אביו של הילד, בודאי שהיתה זאת מצדו חכמה יותר עמוקה!), אפשר ואפשר מאד, שהדברים האלה ממש, מלה במלה, אילו היה בא להגידם באזני אשה אחרת, למשל, באזני בת פרעה, בשעה שחשקה נפשו להתחתן בה דוקא, היו הדברים נחשבים לא לחכמה אלא לאולת, ואפשר גם כן שעל־ידי כך היה מפסיד ולא היה נעשה כלל לחתנו של מלך מצרים. נמצא, כי לא המלה לכשעצמה היא החכמה, אלא תלויה היא במדה גדולה באותו אדם, שאליו היא אמורה. מנדלי מוכר־ספרים היה אומר: אני והסופר איקס (סופר ידוע באודיסה, שהיו חושדים בו, כי בשעה שמזכירים את שבעת חכמי אתונא אי־אפשר בשום אופן לצרפו למנין זה), אנחנו שנינו מדברים מלה במלה דברים דומים, אלא שהוא יש לו תמיד אסון קטן, כי מחליף הוא את הגופים, באופן שהוא מדבר אל הקהל מה שבעצם היה עליו לדבר רק באזני אשתו. ובכן: בנוגע לחכמה נפקא־מינה גדולה היא למי הדברים נאמרים. זאת היא האחת. ואולם יש עוד גם תנאי שני: הזמן. אם אותם הדברים עצמם, שאדם היה צריך לדבר אותם אתמול והם היו נחשבים לדברים של אדם חכם, הוא בא ומדברם אלינו היום, יש אפשרות גדולה, שהיום יהיה נחשב על־פיהם לאדם שאינו מחוכם ביותר. גם אותו הסופר, שציינתי זה עתה, הן מדבר אלינו במאמריו כמעט מלה במלה מה שדברו אלינו

אחרים ומה שחשבנו להם לחכמה, אלא שאחרים דברו את כל זה אתמול והוא בא ומדבר אותו אלינו היום או יבוא וידבר אותו מחר, וזאת היא כל אולתו. נמצא, כי לא המלה לכשעצמה היא החכמה, אלא תלויה היא במדה גדולה מאד גם בזמן. ועוד דבר שלישי יש: המקום. במקום האחד ולפי תנאי המקום האחד ההוא יש שיחשבו איזה דבר לחכמה, ולוא רק נדבר אותו שלא במקומו, יהפך מיד לאולת. מה שמדבר אדם בשעת משתה חתונה, והדברים נחשבים לחכמה, אי־אפשר לו לדברם בשעת הלוית המת, כי נחשבים יהיו לאולת. ובכן יוצא לנו מכל זה, כי יש לנו עסק פה עם מין אחדות משולשת: אדם וזמן ומקום. ואיזהו חכם? זה שיש לו כשרון של אוריינטציה גדולה ומהירה מאד, ומיד ברגע הראשון הוא מכיר באשר לפניו והוא אומר לעצמו תיכף: הא גברא והא זמנא והא אתרא — ולפי כל זה הוא מכוון את דבריו. מובן מאליו: במדרגה יותר גבוהה מזו עומד זה, שהאינסטינקט שבו מורה אותו את הדרך. ואולם העליון מכל עליון הוא זה, שהאינטואיציה בלבד, מין רוח הקודש, מדובבת את שפתיו...

ואם בדברים המדוברים כך בדברים הכתובים על אחת כמה וכמה. שם תכבד אותה מלאכת האוריינטציה אלף אלפי פעמים יותר. בדברים המדוברים עומד לכל־הפחות הצד שכנגד לנוכח עיניך, ואתה רואה ובוחן אותו ויודע ומכיר את אשר לפניך, ולפי זה אתה יודע, פחות או יותר, איך לכלכל את דבריך ואיך לסדרם. ואולם כשאתה כותב את ספרך, אתה מגשש כעור קיר ואין אתה רואה את פניו של קוראך ואין אתה יודע אל מי אתה דובר. לא אל פלוני אחד ידוע אתה דובר, אלא

אל אלפי פלונים, אל אלפי איקסים לא ידועים. כותב אתה, למשל, סצינה של אהבים. אל תוך הסצינה הזאת שמת את כל כחה של נשמתך הבוערת, שפכת אל תוך סגנונך ושפתך את כל תוכן לבך. ואולם ראה זה פלא: הקורא, שהסצינה הזאת באה לתוך ידו, הוא במקרה בן שבעים, אדם עובר ובטל, שאין לו עוד בעולמו אלא גניחותיו ושיעולו ופיק ברכיו, אדם שכבר בטלו טוחנותיו וחשכו רואותיו והסתבל חגבו והופרה אביונתו, והוא מכעכע ומשעל וקורא את הדברים, וכל הענין נעשה לו למשא ולסבל, ומתוך יאוש ממש הוא מתיפח ומגמגם: „אלהים הוא היודע! איך זה יכול אדם, שבינתו עוד עמו, לכתוב דברים תפלים כאלה? הלא זה, פשוט, פורנוגרפיה!— ובאותו יום עצמו או באותה שעה עצמה קורא את הדברים האלה גם קורא שני, אלא ששנותיו של זה אינן שבעים, כי־אם שבע־עשרה, נער שכל דמיו בו שואגים מתוך תאוה ראשונה וכל קרביו הם אש אחת קודחת וכל נשמתו בו היא שאיפה אחת וגדולה אל אותו המאורע הסתום והגדול שבחיים, והנער הזה לא יקרא, אלא יעוף בחפזון של ברק על־פני הדברים ויבלעם ברגע אחד, ומובן מאליו, כי סוף־סוף ימצא את תקותו נכזבה, ובבוז של רחמנות יקרא: „מה דל ומה רפה כל זה! ברור: אין בכחו של מחבר זה לכתוב אפילו סצינה קטנה הגונה!" — ולא רק בנוגע לגופים, שבשבילם כותבים, קשה הכתיבה, אלא גם בנוגע למקום. יש שבמדינה האחת יהיה אופן הכתיבה האחד טוב ויפה, בשעה שבמדינה השניה, שיש לה תנאי חיים אחרים ומיני רגילות אחרים, יהיו הדברים קשים לטעם. מה שטוב, למשל, בשביל אשכנז אינו

טוב בשביל צרפת, ומה שביהודה והגליל קוראים בעונג יש שבאנגליה יאמרו לו „שוקינג". ולא רק בנוגע למקום, אלא גם בנוגע לזמן קשה מאד המלאכה הזאת. מה שטוב בשביל הדור האחד ובשביל התקופה האחת ומה שקראו אבותינו ואמותינו בעונג, זה לא יטעם לחכנו, ומה שטוב לנו ומה שאנו קוראים לו אמנות היותר עליונה, על זה אפשר מאד שיביטו בנינו אחרינו כמו על פטפוטים ריקים. ובכן: אותה האחדות שבקדושה המשולשת בנוגע לאדם ומקום וזמן חלה בעצם גם פה, ולא רק גם, אלא פה, במקצוע הכתיבה, ביחוד — וזהו אפשר הסוד היותר גדול אשר בו תלויה כל המלאכה.

באופן זה יוצא לנו בערך כך: איזהו סופר הגון בדרך כלל? זה שיש בכחו לכוון את הרוחות, אם מעט ואם הרבה, ולכלכל את דבריו כך, שכתיבתו בדרך כלל תהא מקבילה לרובם של בני־האדם לפי שנות חייהם השונות, וכן לרובם של הקוראים לפי המדינות השונות, וכן לרובם של שומעי דבריו למשך זמנים ידועים, כלומר, אם יקראוהו עתה, יוכלו לחזור ולקרוא אותו גם אחרי שנים אחדות. סופר כזה הוא זה, שיש לו כח של אוריינטציה מרובה, וחוש זה יהיה לו למורה דרך. גדול ממנו במעלה, כמובן, הוא המשורר, שכשרונו הוא כשרון מובהק ומסוים, והוא באופן אינסטינקטיבי מכוון את הרוחות. ולא רק מעט או הרבה, אלא הרבה־הרבה מאד באמת מכוון הוא את הרוחות היותר שונים שמסביב לו ושבמדינות היותר שונות ולזמנים מרובים ביותר, באופן שיקראוהו עוד באותה תשוקה ובאותו טעם גם אחרי עשיריות שנים או גם אחרי מאת שנה. ואולם הסופר הקלסי הוא יותר מכולם. כותב הוא

על־פי מין רוח־הקדש. הלא הוא זה שכותב את דבריו לכל בני־אדם לשנות חייהם היותר שונות ולכל המדינות ולכל העתים והדורות. כשאנו מתבוננים, למשל, אל כתבי הקודש או אל האיליאדה והאודיסיאה או אל חזיונות שקספיר, אנו מתפלאים וחוזרים ומתפלאים על החזיון האחד הנפלא והמיוחד המלוה אותם: כל איש ואיש — גם הנער וגם הזקן, גם האיש וגם האשה, גם המעמיק וגם השטחי — וכן גם כל מקום ומקום — גם אצלנו וגם אצל האומות היותר רחוקות ויותר שונות, ואפילו אצל השבטים, שאנו קוראים להם לפעמים פראים — וכמו־כן גם כל דור ודור — גם אלו שהיו לפני מאות שנים וגם אלו שחיים עתה בימינו, ואין שום ספק, כי גם אלו שיהיו אחרינו אחרי שנים ודורות, — כולם מוצאים בהם, כל אחד ואחד וכל מדינה ומדינה וכל תקופה ותקופה, את שלהם. קוראים אנו עתה, למשל, את קוריולאנוס של שקספיר, ואנו מאמינים רגע, כי כתב את זה בן־דורם של לנין וטרוצקי; עד למדה זו מזכירים לנו דיאלוגים לעשרות וסצינות שלמות ופרטי־פרטים לאין מספר את הנעשה עתה לעינינו. סוד זה, להיות לאיש הכח לכוון את כל הרוחות ביחד, מסור ונתון רק לזה, שאנו קוראים לו לפי מושגינו הדלים גניוס או קלסיקן או משורר לנצח. — — כח החושב של האדם מתחיל להזדעזע קצת לנוכח התהומות העמוקות והנפלאות, הנפתחות פה לפניו. הכתיבה מתחילה להיות בעינינו לדבר הנעשה בנס. מרגישים אנו פתאום מתוך איזה ערפל, כי האדמה הזאת אדמת קודש היא. אין אני מאמין, כי איש, שיש לו מעט מוח בקדקדו ומעט אחריות בלבו, יכול אחרי הסתכלות

שכזו לגשת בקלות ראש ובקלות לב ובלי שום רגש של דאגה לאותה המלאכה. סוף־סוף ידיו תרפינה מעט ותרדנה על ברכיו...
לא! לא אדבר פה כלל על הספרות שלנו ועל מספריה. כמדומה לי, שיותר טוב אעשה, לוא אדבר על המספרים שלא משלנו, אפשר שדבר זה יועיל הרבה יותר ויברר יותר מה שאני רוצה. אדבר־נא, למשל, על אמיל זולה. הלא ספרות שלמה כבר נכתבה על זה, ואפשר מאד שלא אחדש הרבה; ואולם לא יזיק כלל אם יתבררו קצת ואם יתלבנו אותם הדברים גם אצלנו.
נאטורליסמוס? — לא, לא זהו העיקר ולא אליו אני מכוון. הלא סוף־סוף אין זה אלא מלה ואינו נוגע בעצם אלא אל הצורה לבד. גיתה מעביר לפנינו תמונות של שדים ורוחות, ובכל זה כל אותם המחזות על־פני הר־הבלוק הם נאטורליסטיים כולם, מפני שיש בהם האמת השירית, תחת אשר רובם של המחזות ב„התועה בדרכי החיים" אינם אלא כזב שירי אחד, אם כי אפשר מאד שצייר אותם המחבר על־פי הטבע דוקא. לא, לא הנאטורליסמוס הוא פה העיקר. תאמרו: אותה התיאוריה בדבר סבל הירושה? — גם זה אינו בשבילי אלא דבר צדדי. הלא סוף־סוף לא דברה עוד המידיצינה את מלתה האחרונה בנדון זה ואפשר מאד שנבוא מחר לידי דיוקים אחרים. תאמרו: תיאור חיים של משפחה או חיים של איזה אדם פרטי על־ידי תמונות גדולות ומפליאות? — לא! סוף־סוף נסו גם רבים ואחרים את כחם בזה, ולא בזה הוא חדושו. ואולם אם מתעמק אני קצת באותו מעשה שעשה זולה, עומד אני לנוכח פלא. בא אדם ונתן לנו אספקלריה גדולה, אשר ממנה נשקפים אלינו כל חיי עמו

קנגד

וארצו במשך דור אחד או שני דורות עם כל פרטיהם ופרטי־פרטיהם. וכדי להבין את ערכו של דבר כזה, עלי להשתמש פה במשל. נניח לרגע אחד, כי מבול יבוא מן השמים וימחה מעל־פני האדמה את צרפת כולה עם כל אשר לה ועם כל ספרותה ולא ישאר מכל אלה שום שריד ושום פליט, עד שלא נדע כלל מה היה העם היושב שם ומה היו חייו, ורק בדרך נס ינצל מן השואה הזאת אותו הציקלוס של עשרים הרומנים בשם „רוגון־מאקאר" אשר כתב לנו זולה — אז ברור בעיני, כי על־פי עשרים הרומנים האלה נוכל לשוב ולהקים לנו בדמיון את בנין כל צורות החיים שהיו לה לצרפת במשך זמן ידוע, עד שלא יחסר לנו דבר. ציור כולל ומקיף כזה לא נתן עוד לנו שום איש לפניו, ואפילו לא בלזק, הגדול שבמספרים שלפניו, עם שבעת־עשר ספורי „הקומידיה האנושית" שלו. בא אדם גדול ונתן לנו ציור של חיי צרפת בכל היקפם במשך זמן ידוע: את חיי בני העליה ואת חיי יושבי המרתף, את חיי החורים והסגנים ואת חיי פליטי מין האדם, את עושי הפוליטיקה ואת אנשי הממשלה, את עולם התיאטרון ואת חיי הזונה השלטת, את הסוחר ואת זיופי עסקי הבורסה, את האזרחים בעיר ואת האכרים על־פני השדה, את חיי הגנבים והפריצים ואת חיי השכורים שאין להם תקנה ותקוה עוד, את חיי האמנים והסופרים ואת חיי הפועלים במהמורות האדמה — כמעט שתאחז אותנו סחרחורת של ראש למראה כל המון החיים הרבים אשר נתן לנו. היה האיש משורר גדול, צייר גדול, אמן גדול, אשר אין כמעט כל גבול ושיעור ליכולת התיאור הגדולה שלו, ואולם העיקר הוא, כי יותר מכל אלה היה

איש, שאש החופש הלוהטת בערה בכל נשמתו בכל נימה ונימה שלה, נאמן היה מאין כמוהו לכל האידיאלים הגדולים שנתנה הריפובליקה השלישית לאישיה, והריפובליקני הגדול הזה העמיק להסתכל בחיי עמו וארצו במשך תקופת הממשלה של נפוליון השלישי וראה, כי כמעט היה עמו זה בכל רע וכמעט נמחתה ארצו זאת מעל־פני האדמה לרגלי התועבות הגדולות של תקופת אותו ה„אַנפּיר״, וכל הלוהט בנשמתו וכל הגעל המפעפע בלבו כנגד אותם הימים הנוראים השתפכו מקרבו באותו המחזור של ספוריו. היסטוריקים לעשרות כתבו בספרים את דברי ימי אותה התקופה, אלא שהם כתבו היסטוריה ופה בא איש צייר גדול, אשר כמעט לא אדע שני לו, ומלא את דפי ההיסטוריה הזאת בצבעים ונתן לכל אותם הקוים החיצונים — חיים. וצבעי החיים האלה תופשים את כל קורא וקורא בלבו, לזעזעו ולהחרידו עד היסוד בו, עד שאותו רגש הגועל לאותן התועבות ולכל מיני מעשי זדון ועוות צדק לא יעזבהו עוד לנצח. — הספורים נפלאים מצדם הפוליטי־קולטורי, כמו שהם נשגבים מצדם המוסרי־האסתיטי.

הנה הספור „לא קוריי״. רואים אָנו את פאריז בימי גדולתו של נפוליון השלישי, באותה התקופה שכל העיר נתחדשה ונבנתה שנית בכל תפארתה החדשה ברצונו של הקיסר. מביטים אנו אל מאחורי הקלעים: אנשים משפל המדרגה עולים פתאום לגדולה ומתעשרים ונעשים למיליונרים — וכמו צמרמורת קרה תאחז את חוט־השדרה שלנו. גזלה וגנבה וחמס בסגנונם הגדול שייכים לסדר היום, אין און ואין עול ואין מעשה זמה אשר לא יעשה, והממשלה תומכת בכל אלה, וכל אלה חוסים בצל

קנו

כנפיה הרחבות. אותה פאריז משוש כל הארץ, אותה האבן השואבת למלוא כל יושב האדמה, קמה לעינינו בכל תפארתה האיומה — ואנחנו קוראים ומתפלצים. כמו תהום נוראה נפתחת פתאום לפנינו ומנוח לא נמצא עוד לנפשנו. — הנה „לי וואנטר די פארי". לעינינו מתגלים חיי המפלגה הבינונית בפאריז, בעלי־בתים ואזרחים בתקופת המלוכה, חנונים וסוחרים קטנים — ועוד הפעם תאחז אותנו חרדה: כל איש ואיש מקבל שכרו מאת הפוליציה ועובד בשבילה וסוכני הבולשות הנסתרים מרעילים את כל האומה וחודרים אל כל חוג משפחה ואל כל בית. באופן מלאכותי תבראנה מרידות ומיני התקוממות בקרב העם, ואחר־כן יפלו קרבנות. התמימים, שסוכני הפוליציה התעו אותם, נופלים סוף־סוף באותה הרשת, שהממשלה טמנה להם, והממשלה מוצאת לה בין כה וכה ידים ל„דכא" את „המורדים" ביד חזקה ובמוראים גדולים, ובאופן זה היא „מצילה" את המדינה מפני בלהות הריבולוציה הרדיקלית ומחזקה על־ידי כך את אשיותיה מיום ליום יותר. — אל הרומן הזה מקביל הרומן השני „לא פוט די ל'אביי מוריי". ששם ינתן לנו מקום להביט אל תוך ארג המסכת אשר תארג בסתר חברת הכהנים והכמרים העומדים בראש הדת השלטת, אחרי שהגיעו לשלטון בימיו של נפוליון וסכסכו בכל המדינה איש באחיו, והממשלה תומכת בם בידים אמונות, כדי לנצל את כל העם וכדי למסור ברשותה של העדה השחורה את כל האומה עם כל קדשיה וכל בתי ספרה וכל אשר לה.

והנה „ל'אסומואר". בספורו זה מצייר החוזה את השואה הגדולה אשר הביא האלכוהוליסמוס על ארצו, כי הוא האוכל כמו נגע

צרעת במפלגת בעלי־המלאכה והפועלים במשך עשיריות שנים. הנטיה לשכרון תוקפת את חיי כל המפלגות התחתונות, מרעילה את היחידים, מרפה את חיי המשפחה, עושה את רובם של הפועלים לשכחי מוסר ויושר, לעצלים ולאנשים המוכשרים לעשות כל תועבה, הופכת אותם לבהמות ולחיות בצורת אדם, מוחקת מעליהם את צלם האלהים, ופתאום עולה מקרב החברה כעין אד מלא רעל עם ריח של מכה טריה. ציורים כמו „שלטון החושך" של טולסטוי ו„על פני תהום" של גורקי יהיו בעינינו רק כמו בת־קול רפויה מאד, אם נבוא להשוותם אל הקולות האיומים העולים אלינו מתוך התהום הנורא הזה. — ומיד אחרי זה באה „נאנא". ולא עוד חברי המפלגות התחתונות עוברים פה לעינינו, אלא המפלגות העליונות, ולא עוד היין השרוף יעשה פה את נוראותיו, אלא ה„קוקוטה". מין זונה עליונה, פילגשה של פאריז כולה, מושלת פה בכיפה ושופכת את זמתה ואת ממשלתה על כל אנשי העליה שבארמנות ובהיכלות ומרעילה את כל החברה, מרעילה את האויר, מרעילה את החיים. חדל האדם מהיות אדם ויהי לנבלה סרוחה, בלי רצון ובלי תבונה. הרקב עולה מכל עבר. ריח בשר נבאש ממלא את האויר. היה האדם לנבלת פגר מובס, אשר „ימאס בעינינו לקחתו אפילו במלקחים, כדי להשליכו על־פני הדומן". — והנה גם „פו בויי". ברומן הזה תאסר המפלגה הבינונית אל עמוד הקלון, אותה המפלגה שאנו רגילים לקרוא לה ההגונה, מפלגת בעלי־הבתים החשובים, זו השומרת בדיוק את כל פקודות הממשלה וחוקותיה ומתנהגת ביום ובלילה על־פי השלחן־הערוך עם כל מפרשיו ומפרשי־מפרשיו, ורק בסתר היא עושה כל

יעבה וכל נבלה וכל פגול בלי שום מוסר כליות והיא מתגוללת תאוה משונה על־פני האשפה והרקב. הנה לפנינו בית. זמה אופים ותאוות רעות משתפכים שם על כל פנה ובכל זוית ן הדיוטה העליונה ועד המרתף, באולם ובחדר־המבשלות, עלית הגג של השפחה ובחדר־המשכב של גברת הבית — ין סדום במיניאטורה. — ומיד אחר זה הרומן „לא טר". זולה ביא אותנו אל השדה לבינות האכרים ויושבי הכפר ומגולל פנינו תמונה איומה: את תמונת האכר בתור חיה באין צלם גלהים. האינסטינקטים עזים והתועבות גדולות. התנונותה של זמפלגה הזאת אינה קטנה מזו של המפלגה הבינונית שבעיר, רק שהיא גסה יותר בצורתה וכח האגרוף מושל שם באין מעצור ובלי שום חנינה בתוקף של חיות טורפות.

אך הנה „ל'אוור". גבור הספור הוא אמן, צייר העושה את מלאכתו על־גבי הבד. הפעם הזאת נתגלה סבל הירושה לא בתור שכרון וזמה ושגעון, כי־אם בתור כשרון, והכשרון הלז מתנונה והולך. הרצון גדול שבעים ושבעה מן היכולת, והמלחמה מתחילה. סופו של האמן מרגיז את כל מורשי לבנו עד היסוד. דרך־אגב ינתן לנו מקום להסתכל לפנים מן הקלעים ולראות את כל התעתועים ואת כל השערוריות הנוראות הנעשים ביד אלה הממונים על האמנות ולהתבונן אל כל הנאצות הגדולות עם הקטנות הנעשות בחלוקי הפרסים בשביל התמונות המוצגות בה„סאלון". — הרומן „אָ בונהייר די דאם" מעביר לפנינו על־יריעה גדולה ורחבה את תמונת המגזינים הגדולים בפאריז, התוקפים מעט־מעט בכל המסחר הקטן והכשר, שנותר מן העת הישנה והטובה, ותופסים אותו במלתעותיהם כמו חיה טורפת

ונוראה והונקים אותו ובולעים אותו — ואנו רואים פתאום את פאריז ונרתעים לאחור מפני אמת החיים הגדולה. — בהרומן „לא בייט הומיין” יצייר לנו החוזה את תעלולי בעלי מסילות־הברזל הגדולות עם כל תועבותיהם וגנבותיהם, באופן שהם נעשים בצרפת למין מדינה בתוך מדינה, ורק דרך־אגב ירוקמו עם הציורים האלה יחד גם חיי איש פרטי וגורלו, אשר לבנו יתכווץ בנו מכאב למקרא הדברים. — ואולם הנה „ג׳רמינל”. ברומן זה מגיע זולה אל הציור היותר נשגב, שעלה בידיו מימיו. מַחנה שלם של עמלים עובדים במהמורות במכרות הפחמים. חייהם נתונים בכל רגע ורגע בסכנה במלחמתם הנוראה עם האדמה האכזריה בבואם לגזול ממנה את אוצרותיה, ואולם גדולה ונוראה ממנה שבעתים המלחמה אשר עליהם להלחם עם בעליהם ואדוניהם, עם אותם אילי הכסף המשלמים להם פרוטות ביד זעומה בעד עמלם והם בעצמם אוכלים מעדנות, והמלחמה הזאת פורצת באיזה כח איתנים. השביתה, שהם מכריזים, מגדילה את ענים אלף פעמים ככה, והקץ בא וכח אין בהם עוד להוסיף, והכל נשאר כבראשונה. בכח נפלא כזה לא צייר עוד שום אמן את המלחמה הסוציאלית. שערות ראשנו תסומרנה עלינו מדי קראנו, ואם קראנו לא נשכח עוד את התמונות עד עולם. — והנה „ל׳ארג׳ן”: הבורסה ואילי הבורסה וכל הגנבות והזיופים במעשי האקציות וכל המרמה הגדולה, השלטת בזה באיזה כח איתנים, עד שהקרבנות מכל קצות העם נופלים בלי מעצור, ואין עצה ואין תקומה לנגדה. ודרך־אגב עוברות לעינינו המון תמונות פרטיות רבות, רוטשילד ובעלי הרכוש הגדול, הסוציאליסטן באמצע, היהודי ועוד ועוד. —

קם

בספור „לא דיבַקל" רואים אנו את כל בלהות המלחמה, אותה של שנת 1870, ולוּא קראו את כל זה בעיון ובשכל אותם האדונים הממונים על המלחמות ולוּא באו הדברים גם אל לבם, אפשר מאד שלא היינו באים עתה אל המלחמה החדשה, מלחמת העולם, זו של שנת 1914—18. — כאלה וכאלה הם גם יתר הספורים שבמחזור הזה.

ובינות לספורי הבלהות האלה, אשר ישקצו את העולם בעינינו לעשותו לנו לזועה, יעלו פתאום, כפרחים בערבות מדבר נורא, גם שנים־שלשה ספורים ענוגים ורכים מאד, כמו „און פג'ד'אמור" או „לא זשוא די וויוור", ובקראנו אותם ועמדנו משתאים לנוכח פלא חדש: קולות עדינים וצלילים רכים עד להפליא עולים באזנינו. משורר ענוג ורך מאד, משורר לירי מן המדרגה הראשונה, נוגע בלבנו בנימים היותר דקות. כתב לנו הפעם זולה אידיליות אחדות אשר גם אותן לא יכתוב על נקלה שני כמוהו.

ספרות שלמה כבר נכתבה על זולה, ואני לא חדשתי דבר, אלא חזרתי ברובי על דברי רוב המבקרים שקדמוני. אחד מהם, החשוב לי ביותר, אומר בערך כך:

הספורים האלה מראים לנו באספקלריה בהירה וברורה את כל הרקבון שבתקופת האנפיר בכל שדרות האומה הצרפתית. מראים הם לנו את החיים האינטימיים של מפלגות ושל יחידים, במדה ששום תעודה היסטורית לא הראתה עוד ולא הניחה עוד כדוגמתה למשמרת לדורות הבאים בשביל ההסטוריון הבא. אי־אפשר לקרוא את הציקלוס של „רוגון־מאקאר" עד תומו, מבלי שתרבק על שפתותינו קללה כנגד תקופת האנפיר ומבלי שיהפך

הקורא להיות לדימוקרט ולריפובליקני נאמן. זה הוא הגמול שגמל זולה להריפובליקה. ואולם אי־אפשר גם כן לקרוא את הספורים האלה עד תומם, מבלי שיתעורר בלבנו רגש של גועל חזק כנגד כל התועבות והשערוריות ועם זה רגש של תשוקה עזה ונלהבה לאויר יותר טהור ולחברת בני־אדם יותר הגונים. זה הוא הגמול שגמל זולה להמוסר ולהחוקים הטובים.

והנה כל זה נוגע רק אל ערכם הפוליטי וההיסטורי־קולטורי של הספורים האלה, ואולם ערכם הפואיטי גדול הרבה יותר, גדול עד להפליא. רק אמנים מעטים נמצא בספרות העולם שכח התיאור שלהם גדול ועצום ככחו של זולה. הצבעים שלו הם היותר עזים, הפלסטיקה שלו אין עוד כדוגמתה. זולה תופש בבטיחות נפלאה את הצורה, כלומר, את החזיון המוחשי שבדברים, ואל הרוח, כלומר, אל המטפיסיקה של הדברים המתים, לא חדר עוד בכלל שום משורר ושום צייר עד למעמקים היותר נסתרים כמוהו. המעלות האלה של המשורר גורמות, שציוריו בספוריו, ציורים המצוירים במלים, עושים על הקורא רושם אשר לא ימחה לנצח. אם שהוא מצייר את ה„אלות" בפאריז ואם את הבודואר של איזו קוקוטה, אם את השעה של שחרית על־פני הבולוורים החיצונים ואם את הערב בפרוזדור התיאטרון של הוודויל, אם את הבנק ואת הבורסה ושעה אחת קטנה בבית־הקהוה בשעת ועידת הסרסורים ואם סצינה קטנה על־פני שדה המלחמה, אם סער זועף במכרה הפחמים ואם את עת הקציר על־פני השדה ושעת ערב עם החשכה בסוכתו של האכר בשעה שנשי האכרים מתקבצות ויושבות וטוות ומספרות אשה לאחותה מעשיות בשדים ובזאבים רעבים העולים מן היער —

קסב

תמיד אנו מוצאים מעשי אמנות מן המדרגה הראשונה, הנותנים לחיים האמתים את חומם ואת מרוצת דמם השוטף ואת נפלאות חצאי קולותיהם ואת המון קול רעשם המטורף, וכל אלה פועלים את פעולתה של האמתיות עד להשתוממות. הקוליסות והסופיטות בציוריו מצוירות באמנות רבה ומדויקה כל־כך, עד שלפעמים יכולות הן להסיח לרגעים את דעתנו מגוף המעשה הנעשה על הבמה בעצמה, אלא שעל פי־רוב אותם האנשים העושים בספוריו חשובים ומענינים כל־כך, עד שהם מכריחים אותנו להסב את עינינו מן הדיקורציות המלאות קסמים גדולים כל־כך ולהתעמק רק בהם. כי זולה איננו רק מתאר גדול, רק פסיכולוג נפלא של הטבע המת, כי־אם גם צייר של נשמות ומשורר גדול. יש בכחו לעורר בלב קוראיו את נדנודי הנפש היותר עזים. מושך את לבם, מזעזע את רגשם ומביא אותם לידי התפלצות וזועות. איש שצייר נפשות ומאורעות כמוהו וחקר מלבו סצינות מפליאות ומעשים מפליאים כמוהו, זה הוא משורר בעל כח יצירה מן המדרגה הראשונה, ובידו של זה נתון אותו שרביט הקסם הנתון רק ביד יחידי סגולה וביד המעטים מקרב משפחת האמנים היותר גדולים, שהיו לעולמים. את שרביט הקסם הזה הוא מטה ומביא לידי דמעות, מטה ומביא לידי מצהלות שחוק, מטה ומזעזע את לב הקורא עד היסוד, מטה ומרגיע אותו פתאום כאם את בנה. — —

ועלי להגיד את האמת. כונתי העיקרית לא היתה כלל לכתוב פה על־דבר זולה. רק דרך־אגב חפצתי להביאו בתור דוגמה, חפצתי רק להראות על־ידו מה זה ספור מודרני ו א י ך כותבים ספור שכזה — ועתה אני חוזר אל ספרותי ואל סופריה ומספריה

ואני עומד ככלי מלא בושה וכלימה. בושתי להרים את עיני...
ולא על זה אני מתמרמר, שאין לנו עוד מספר כזולה. לא, לא על זה. עניות אינה חרפה. ספרותנו צעירה עדיין, ואנחנו רק זה עתה עשינו את הצעד הראשון ואת ההתחלה, ולפיכך אי־אפשר כלל, שיהיה לנו איזה דבר הגון וגדול באמת. רצוצים ושבורים אנחנו, שבורי גוף ושבורי נשמה, נזוקים ובעלי מומים בכל זוית וזוית שבנשמתנו, כל חיינו הם מין שברי כלים, כל הגיגנו מין גרוטאות של חרס, כל מחשבותינו קטעים־קטעים. אנו מרגישים שברים ואנו הוגים שברים, ולפיכך גם כתיבתנו, שאנו כותבים, היא רק שברים, רק קטנות, רק נסיונות ומעט צעצועים. לא! העניות אינה חרפה ואינה חטא. אלא אימתי מתחילה החרפה ומתחיל החטא? באותו רגע שאנו מתחילים להתפאר, ולנטוע אמונה זו גם בקרב הקהל, כי גדולים אנחנו, גדולים באמת. לא על שאין לנו אני מתמרמר, אלא על ההשגות שלנו בנוגע לגודל. הוי אותן ההשגות, אותן ההשגות! כותבים אצלנו ימין ושמאל ומקדם ומאחור רק סקיצות ורשימות, ואם לפעמים כותבים גם איזו ספורים יותר גדולים, אז אין לנו אלא ספורים א לַא ווירביצקאיא והדומים לה, כן בנוגע להקומפוזיציה וכן בנוגע לעצם המשא־ומתן ולאופן ההרצאה, ואם יש שיהיו אצלנו גם כשרונות עוד יותר חזקים, אז לא יגיעו אלו במלאכתם אלא לכל היותר רק עד לחקויים רפים של הספרות הצפונית הצעירה ולאותם מעשי האמנות הנפלאים של הנורווגים והסקנדינווים והשוודים, שהשפיעו עליהם — וכבר אנו משיאים נפשותינו וכבר אנו מאמינים כי עשינו גדולות ונפלאות. אבל איה אצלנו אותו המעשה

קסד

הגדול, אותו המונומנטאלי, אותו הקולוסאלי? מתי זה יבוא גם לנו המועד, שיקום מקרבנו משורר או חוזה אשר יתן גם הוא משלו איזה דבר גדול אל תוך אוצר העולם, באופן שישפיע מצדו גם הוא על מהלכה של ההתפתחות האנושית? ולמה אנו עומדים עדיין מאחור במרחק גדול כל־כך, עד שאפילו הבין לא נבין את זה? ולמה, כשאנו עומדים עדיין בשפלותנו על מדרגה זו על־גבי השלב הראשון, כבר אנו צועקים ומכריזים שהוא השלב העליון שבעליונים? ולמה, כשאנו רואים אצלנו את ההתחלה הראשונה שבראשונות של איזה סימן של כשרון, שהיום אנו קוראים אותו ומחר אפשר שנשכחהו, כבר אנו מרעישים עולמות, שזהו כשרון לדורי־דורות ולנצח־נצחים? ולמה, כשיבוא אצלנו איש אשר החזיון הזה מכאיב לו והוא קובל ושואג ומוחה כנגדו, אנו מטומטמים ומגושמים כל־כך, שאנו בועטים בו ומזלזלים וקוראים לו „שולל" ו„מבטל", ואין אנו רוצים ואין אנו יכולים להבין כלל, כי באמת הוא „המחייב" ו„המקיים"? רבונו של עולם! למה? למה השוביניסמוס גדול אצלנו כל־כך ולמה ההשגות ככה קטנות? — ובכל זה הלא עמנו עם אשר לפנים לא היה מסתפק כלל במועט וספרות היתה נקראה אצלו לא פחות מאותו הספר הקטן ששמו תנ"ך! ובכל זה מן הדרוש היה אצלנו לפנים, שהמחבר יהיה באמת מין ענק של רוח, אם היה רוצה להגיע אצלנו למעלת „גאון"! ואולם עתה אנו מתפעלים ואנו מתרגשים בקלות גדולה כל־כך לרגלי כל דבר קטן, שעלה בידנו אם מעט ואם הרבה, ותיכף אנו אומרים, כי זהו עליון בעליונים. עתה אין אנו יודעים כלל איזה יקר

וגדולה עלינו לעשות לסופר, שכתב לנו שתים־שלש סקיצות פרגמנטריות, שגדלן כגודל העדשה, ואנו יכולים לקרוא אותן בלי גועל בנפשנו. „עמוד הימני" ו„פטיש החזק" ו„בוצינא קדישא" אינם עוד אצלנו מן המודה, אלא תחת אלה יש לנו המלה „גאון" בשביל כל רב אב"ד ספרותי ובשביל כל מורה־הוראה החונה פה ק"ק אמנות. ה„גאון" הוא התואר היותר קטן, שיש לנו באוצרנו לתתו. הכל אצלנו גאונים . . .

ובכל זה הן היה לנו לפנים גם איזה אדם, ששמו היה מאפו, וזה כתב לנו איזו „אהבת ציון" ואיזו „אשמת שומרון" וגלל לעינינו יריעה גדולה של חיים רחוקים ועתיקים והחיה לפנינו מתים ודורות שלמים ונתן לנו המון תמונות וציורים ונפשות, שיש בהם הרבה מן הקלסיות, ושפך בכל אלה מין חום של חיים ומין שקשוק של גידים דופקים, אשר רק המשורר האמתי יכול לעשות כזאת. אמת שספור המעשה גופו אינו ספור מעשה לפי טעמנו, ואותם המאורעות המפליאים והמפתיעים ואותו נוסח ההרצאה אינם מקבילים להרגל שלנו ולחוקי היופי החדשים, שעשינו לנו. אמת שהמתחיל האחרון שבאחרונים יודע עתה את סוד הכתיבה בנוגע לכל הנוי החיצוני הרבה יותר מן האמן הותיק הזה. אבל הלא גם עצם ספור המעשה של דון־קישוט אינו עוד לפי טעמנו, וגם עצם המאורעות המפליאים והמפתיעים ביחד עם נוסח ההרצאה, שאנו מוצאים ב„השטן הצולע" וב„ג'יל בלא די סנטילאן", אינם עוד כלל לפי מדרגות האסתיטיקות החדשות שלנו. ובכל זה הן לא יהיה איש בעל בחינה, שלא ימצא מיד את הניצוץ האמתי שבהם. או האם באמת מעט הצורה ההגונה, שרכשנו לנו עתה, היא האלף

והתיו שלנו, וחוץ ממנה אין לנו עוד לתבוע כלום? — אכן מעציב החזיון! אין לנו עדיין אותו המשורר, שהכנפים שלו צמחו עד לאותה המדה, שיהיה בכחו להתנשא עד לכתיבת האפוס העממי שלנו, אין לנו עדיין אפילו אותו המשורר, שיוכל לכתוב לנו את הרומן שלנו, עוד מוטלים אנחנו בחתולינו — וכבר יש לנו, בלי עין־הרע, „גאונים" רבים כל־כך. קטנים הם, ואם נביט עליהם מתוך השקפה זו כהביט על קטנים או לכל היותר על בינונים, הם בשבילנו סימפטיים למדי ומוכשרים למדי, אלא הדבר מתחיל להיות לחוכא־ואטלולא רק עם זו, כשאנו נוטלים את אלה ומפיחים בהם, כדי שיתנפחו ויהפכו להיות לנו לשנהבים ולענקים דוקא. נוטלים אנו את הריקן ועושים אותו לכשרון, נוטלים אנו את הכשרון ועושים אותו לגאון.

וגם זה לכשעצמו, שהשוביניסמוס הספרותי גדול אצלנו כל־כך, אינו עדיין האסון היותר גדול. עצם האסון מתחיל בזה, שחזיונות מעציבים כאלה, כשהם מתגלים אצל אומה, אצל מפעל כללי ואין צריך לאמר אצל ספרות, הם סימנים של ירידה. — יש לפעמים, וביחוד אצל אומות קטנות ודלות ומורדפות, שהספרות והאמנות והמדעיות אינן עומדות אצלן במצב של פריחה יתירה, מה שבעצם אי־אפשר כלל שיהיה באופן אחר, ואולם לתכלית לאומית ידועה ומשום שהאינסטינקט של הקיום העצמי דורש את הדבר, באים ועושים את כל גמד לענק וכל ביצה נפוחה תהיה להם לביצה שנולדה ביום־טוב. דבר זה, כמובן, הוא סימן של דלות. אסתרא מאה מעי, אסתרא מאה מעי, אסתרא מאה מעי. גבירים אמתים אינם מקימים כלל שאון גדול שכזה.

איזה כשרון מעט, העומד בספרויות אחרות כמטאטא יבש בקרן־זוית, נעשה כאן ללולב שלם, שכל הקהל הקדוש עושה בו נענועים ומברך עליו. בא אדם וכתב לנו איזה שיר יפה או כתב לנו איזה תריסר סקיצות לא רעות, מיד אומרים אנו כי עשה נפלאות ונשגבות. נוטלים אנו את הכשרון הרך והענו הזה וכורכים אותו בכנף טלית של משי, כדי שלא לנגוע בו בעצם האצבעות הגסות, ומניחים את האתרוג העדין הזה לתוך קופסת הסוכר העשויה כסף ומרפדים אותו על־גבי מוך רך עם הפיטום למעלה. עם בוא ההזדמנות הראשונה מזעיקים אנו את כל הקהל מסביב ומכריזים, כי חג לאומי לנו, וחג היובל יוחג בפומבי גדול. אובציות נעשות, נאומים נשאים, עט הזהב הידוע מובל שי, הדיותה של כסף הידועה נתונה, „כל כתבי" שלו מודפסים על חשבון הקהל, והפראזות הידועות נשאות מיד על שפתנו: גיתה שלנו, שקספיר שלנו, הומירוס שלנו. זהו הרומי שלנו וזהו דנטה שלנו וזהו משורר האיתנים שלנו וזהו הכואב שלנו וזהו בלזק שלנו וכו' וכו'. מובן מאליו: את הדברים האלה קוראים הבחורים שלנו שבעיירות, והדברים נשארים קבועים ונטועים במוחם כמסמרות, ולשוא כל עמל אדם, אותם לא תוציא עוד משם לעולם. עמים גדולים ועצומים אין להם כלל, לפי הערך, גדולים רבים כל־כך, כמו העמים הקטנים והדלים. בכל מקום ששם איזה מתחיל, שם לנו גאון עולמי. וגם זה מובן: הפבריקנטים שלנו, המנצחים על הפבריקציה לעשות לנו במהירות רבה כל־כך את הגאונים שלנו בכל יום ובכל שעה, אינם צריכים כלל לעמול הרבה. נותנים הם את הדבור המתחיל, והם בעצמם יכולים לישב מעתה בשלוה;

אלפי בחורים בחוריהם ובסדקיהם כבר יחטפו את המלה מתוך האויר ויחזרו עליה איש מקצהו אלף פעמים ביום, עד שתהא נעשית למושג משותף להקהל כולו. בימינו ובדורנו המלאכה להיות נעשה מהולל קלה הרבה מלפסוע על־גבי ביב של שופכין בצדי אחד הרחובות. לפי האפאראט המצוין של עתונות יומית, שיש לנו עתה, ולפי אלפי אמצעי הריקלמה, המצויים עתה מוכנים ומזומנים לצרכינו, אין כל המלאכה הזאת אלא שעשוע קטן בשביל ילדים. אם נותנים אנו פרסום לאיזה סם־משחה לצמיחת השערות או לאיזה סופר, שאנו רוצים דוקא לעשותו גדול — בזה אין שום הבדל ושום נפקא־מינה. הימים עתה אינם עוד הימים מקדם, שאדם, אם היה רוצה שיהיה נודע לאנשי העיר הסמוכה, היה מוטל עליו להיות באמת בעל איזו מדה מסוימה. דרשו ממני, כי אעשה למפורסם את נערו של השוער אשר על ביתי ותנו לי רק את האמצעים הדרושים — ובמשך ארבעה שבועות יהיה לכם גאון עולמי שלם ומוגמר עם יובל שלם ומוגמר ועם „כל כתבי" ו„כל שירי" שלמים ומוגמרים.

מובן מאליו, כי אין לי שום טענה ותביעה, אם גם בספרותנו נוהגים כך. לפי הדלות הגדולה שלנו, אי־אפשר כלל שהחזיונות יהיו אחרים. דלים אנו כאותו העכבר בחורו של בית־מדרש. והגאוה הלאומית דוחקת אותנו והרגש הטבעי של הקיום העצמי נוגש בנו, ולפיכך אנו קמים ונוטלים את הנולים שלנו ועושים אותם לציפרות. יש לנו פתאום גאונים עולמיים, נולדים אצלנו פתאום בני אלמות, צומחים אצלנו פתאום מן הארץ צעירים עם זקנים, עולים ופורחים בקרבנו פתאום קלסיקים עם מודרנים

— בקיצור: ספרות ככל הספרויות שבעולם. כל זה אין לו בעיני שום ערך מיוחד. התכלית הלאומית תובעת כזאת ממנו ואנו היינו מוכרחים לעשותה. האסון הוא רק זה, שאנו בעצמנו שוכחים את כל אלה במהרה ושוכחים, כי כל זה אינו אלא עשוי בידים, ואנו חושבים פתאום, כי כך הוא הדבר באמת. אצל עמים אחרים יודעים לכל־הפחות הסופרים בעצמם, כי לא הם היו פה הכונה תחילה, אלא האומה, לא הם העיקר בכל זה, אלא התכלית הלאומית; ואולם אצלנו חושב הסופר מיד, שהוא הוא באמת עיקר העיקרים, והראיה: פלוני המבקר כתב מבוא לספרו והעיד עליו בחתימת ידו כמאה עדים, כי הוא אבריפידס ממש, וחוץ מזה יש לו ניצוץ של דנטה ושני ניצוצות של סרוונטס, ופלוני המבקר השני כתב עליו „מסה" וחקר ומצא, בקש והעלה, כי מגיע לו דוקא התואר „משורר האויר". אצלנו לא הגיעו אפילו למדרגה, להבין קצת לצון. היה לנו פה בוורשה פעם אחת איזה מלמד, אָב לבן, והבן הזה יצא בנערותו לאשכנז ונעשה שם לאדם גדול, כמדומה לי, לדירקטור של בנק באיזו עיירה קטנה בשלזיה. לאחר שנים קם הזקן ונסע לבנו, והגיע לאותה העיירה הקטנה במקרה ביום הראשון לחודש ספטמבר, שאז היו האשכנזים חוגגים את חג־סדן שלהם לזכר נצחונם על הצרפתים אצל סדן. כשירד המלמד מתוך מרכבת מסילת־הברזל, ראה והביט את כל סדר החגיגה, שערכו לעיניו: אנשי־הצבא ערוכים ועומדים מלובשים בגדי יום־טוב, רוכבים בסוסים מזוינים עוברים במערכה, המנגנים מנגנים, כל החבורות שבעיירה נוסעות בתהלוכה, חברה־חברה על דגלה, הנשים משליכות פרחים וכו', פתאום

פנה המלמד אל בנו והדמעות הזהירו בתוך עיניו ואמר: „בני! למה טרחת את כל הטורח הזה ולמה היה לך להרבות בהוצאות מרובות כאלה חנם? אין אני נושא את נפשי כלל אל הכבוד הגדול הזה. ואתה היית נחשב לי לבן יקיר גם בלעדי כל התכונה הרבה הזאת!"...

האסון הוא, כי המלמדים שלנו חושבים תמיד, שחג־סדן הלאומי נערך בכונה רק לשמם ובשבילם!

מ כ ת ב ש ב י ע י

ידידתי,

לפעמים, כשצללי בין־השמשות מתעבים ועולים, העלטה לוחשת, התקרה כאלו מתמוטטת והכתלים כאלו הולכים וקרבים זה לזה, אז יש שהאדם יושב מקפל ומכוץ בקרן זוית, ערירי ומיֻתם, ומהרהר ברוחו הקשה את הרהוריו הכבדים ובא לפעמים לידי דיוקים משֻנים. הנה כך ישבתי גם אני באחד הימים האחרונים בשעה כזו, מהרהר ותוהה בפעם האלף ואחת על אותם הדברים הנוגעים לי קצת: על הספרות ועל הסופרים, על המבקרים ועל המבֻקרים, על העולבים ועל הנעלבים ועל היחס שבין סופר לחברו, ומענין לענין באתי עד לידי־כך לשאל את־עצמי שאלה זו: — יושב סופר וכותב את החקירה הספרותית שלו על־אודות סופר ידוע; כותב הוא — את זה אני מקדים ואת זה אני מניח לכתחלה — לא לשם טינא בעלמא או מרע לב או לחדודא או כדי להרגיז את האוז, אלא כותב בלב תמים ושלם ומתכון להגיד לנו את כל האמת שלו כפי שהרגיש אותה בלבו; שואף הוא בתמים ובאמונה לתת לנו ציור של חיי נשמה אחת המעסיקה אותו בשעה זו; מבקש ומוצא לו את הפורמולה, למשל איזו מלה גדולה ומסימה, שתהיה לו ליתד לתלות עליה את כל ארג

מחשבותיו (כגון: פלוני הוא „נביא" או „הליני", „בן כרך" או „איש שדה", „משורר הכח" או „משורר החולשה", „יפה רוח" או „בודד", ומכיון שהמלה המקשקשת יש, הלא יש העקר, והשאר כבר יבוא בעזרת השם יתברך); וכך הוא מסדר לעצמו איזה באור מתקבל על הלב לאיזה חזיון פסיכולוגי ונותן לו בטוי ידוע ובא לבסוף לידי החלטה ידועה, החלטה מסימה וגמורה: פלוני הוא כך וכך, יכלתו הנפשית היא כך וכך, הפרובלימה הפסיכולוגית שלפניו היא כך וכך ובאורה הוא כך וכך, ולפי־זה יהיה הסך הכולל היוצא מזה, השורה האחרונה, כך וכך. — — — כך וכך?? האם לא יהירות היא ומעט חֻצפה ומעט פחזות כי אדם יערוב את לבו בכלל להשמיע איזה משפט מחלט ומסים על חברו ועל הנעשה בלבו של חברו ובתוך הקמטים של נשמתו? האם לא אפשר הוא כלל כי התעה אותו בזה רק איזה דבר צדדי, שאינו לגמרי מן העקר, אלא מן המקרה, ועל־פיו דן מה־שדן? האם לא אפשר הוא כלל, שהוא בעצמו, משום שמצב־נפשו היה בשעה ידועה כך וכך, ראה את הדברים כך וכך, ואלו תהה על הקנקן הזה בשעה אחרת, היה בא לידי דיוקים אחרים לגמרי? או האם בכלל יש אפשרות שהאדם ידע את האדם בהחלט? סוף־סוף הלא אין זה בריאה פשוטה וישרה כל־כך, שנוכל לתת בה סמנים מבהקים ולהביא אותם בחשבון מסים, אלא היא מרכבה וסבוכה ומטרפה מאד ונעשתה החידה לחידה עולמית. הן את עצמנו אין אנו יודעים והננו על־פי־רב חידה לעצמנו — ונפלא הוא כי בנוגע לאחרים ולכל הנעשה בנשמתו של זולתנו אנו מיטיבים כל־כך לדעת פתאם את כל פרט ופרט ואת כל ניד וניד ואת כל רחש ורחש!

קעד

זוכר אני: כתבתי פעם מסה ספרותית על־דבר סופר גדול אחד. המסה היתה כתובה בהתפעלות ידועה ועשתה בשעתה רשם ידוע וזכתה להיות גם למין דעה קבועה ומחלמה, שאחרים נשענו עליה והיו בונים על יסודה את בניניהם. אלא שאירע לי אחר־כך מאורע נפלא קצת. הביאני המקרה לבסוף לישב במחיצתו של אותו סופר זמן ארך ונתקרבנו זה לזה מאד והיינו מטילים לפרקים יחד ומדברים ארכות וקצרות על כל דבר וענין, אלא שאותה המסה שלי לא הזכיר הסופר אפילו פעם אחת — כי היה האיש באמת אדם גדול, אדם חכם ובעל טעם, חביב ונחמד מאד במזגו, בשיחתו, במנעו, במשאו ובכל שיגו. ואולם צלו של אותו מאמר היה מהלך בינינו דומם והיה לנו תמיד למועקה. ופעם אחת — השעה היתה שעת בין־השמשות, הצללים התעבו, העלטה לחשה, החשכה זחלה על הכתלים, הכתלים כאלו התקרבו זה לזה והנשמות נעשו רכות יותר — אותה שעה נגע גם באותו דבר, שלא היה נעים גם לשנינו. הידעת? — אמר — קראתי פעם את אחד ממאמריך היותר יפים — במקרה היה זה מאמר שעסק בי, אבל אין זה מן הענין — והוא עשה עלי רשם. ואולם — הוסיף — קראתי אותו כאלו הייתי קורא איזה ספור שכתבת, איזה ספור בדוי עם גבור בדוי, אבל ע מ י, את זה עליך לדעת, אין לגבור זה שום יחס ושום שיכות. יפה הוא, כתוב הוא בחריצות יתרה, עשוי הוא מעשה פסיכולוגי יפה יפה, ואולם הלא תאמין לי, ציור של דמיון הוא מציוריך ולא — אני. אי־מזה יכול אתה לדעת את חיי הפנימיים ואם זה שכתבתי אינו אלא במקרה, תולדות איזה מצב ידוע בשעה ידועה? הן גם אני בעצמי איני יודע את זה

ואיני יכול להגיד אם כך הוא ואם כך. — — איזה פקפוק תקפני פתאם באותו רגע. הטון, שבו היו הדברים נאמרים, לא נתנני להטיל ספק אפילו רגע אחד באמתיותם של הדברים. הבינותי פתאם כי צדק ממני. ולא עוד, אלא שזכרתי כי גם לי בעצמי כבר קרה כזה וכזה. קראתי עשרות מאמרים שכתבו אחרים עלי ושחלמו אחרים עלי ושהחליטו אחרים עלי בהחלטה ברורה וגמורה, אלא שגם אני בקראי הרגשתי בדיוק הרגשה דומה לזו. היו כאלו שכתבו מאמרים יפים מאד, יפים לכשעצמם, אם מצד הצורה ואם מצד התכן, אבל א ל י ברכם הגדול לא נגעו אותם הדברים . . .

מה בעצם א י ן סופר מְמחה יכול להוכיח על־ידי מעט בינה יתרה ומעט כתיבה יפה ומעט שאר־רוח! מצין בבחינה זו הוא מאמרו הידוע של הינריך הינה על־אודות „הסוחר בויניציה" של שקספיר. ההתחלה של אותו מאמר ידועה ומפרסמה; יפה היא קצת יותר מדי, הלא כה יתחיל: — „כאשר ראיתי את החזיון הזה על־פני הבמה בדרורי־לין, עמדה מאחורי בתוך התא בריטנית יפה וחורת פנים, אשר בכתה מר וקראה בקול פעמים אחדות פעם אחר־פעם: The poor man is wronged (עול יעשה לאיש האמלל)! תבנית הפנים היתה תבנית יְונית עדינה, והעינים היו גדולות ושחורות. לעולם לא יכולתי לשכוח אותן, את העינים הגדולות והשחורות האלה, אשר בכו לשילוק! — ואם אזכור את הדמעות ההן, מכרח אני לחלק מקום ל„הסוחר בויניציה" אל בין הטרגדיות, אף כי מסגרתו של החזיון מקשטה במַסקות היותר עליזות ובצלמי סטירים ואמורֶטות, והחוזה בעצם חפץ גם הוא לתת לנו חזיון־שעשועים" . . . ואם מתחיל אדם

קעו

התחלה יפה ונמרצה כל־כך, אין שום פלא כי בא הוא לבסוף לידי היקשים נפלאים קצת. הינה, למשל, בא לידי החלטה, כי כתב שקספיר בזה את האפולוגיה היותר גדולה על היהדות ועל היהודים; ולא עוד, אלא שכמעט יכריחנו לרגעים להאמין, כי באמת היה שקספיר נוטה אחרי היהודים באהבתו אותם עד להתחלות, רק מרב אהבה והגיון כבוד רב אליהם הוכיח כי צריכים הם לדמם ולבשרם של הנוצרים. מה לא יוכל סופר מבהק להוכיח על־ידי מעט שאר־רוח וסגנון יפה: — ואולם זוכר אני את הלצון שחמדתי לי גם אני. גם אני היה לי פעם אחת לכתוב על־אודות „הסוחר בויניציה״. ראיתי בתמונה זו את קַזֶלסקי המהלל, אותו האקטור הרוסי, הריאליסטן הידוע, שנתן את שילוק שלו בצורה מעוררת זועה ביחוד, עד שהייתי יושב ומקשקש בשני בכל עת המחזה והייתי מתירא בכל רגע ורגע שמא תבוא הריאליסטיקה הזאת בלב הקהל הרוסי העדין, היושב עמי בזה, והוא, בהכירו את חטמי, יתנפל עלי קצת ויעשה לי פתאם פוגרום קטן או ישבר לכל־הפחות אחדות מעצמותי. ואז כתבתי את הריצנזיה ונסיתי גם אני להתחיל מלה במלה כך: — „כאשר ראיתי את החזיון הזה על פני הבמה באוֹזֶרְקִי, ישב על צדי על הספסל איש רוסי עב ואדם־פנים, אשר שחק שחוק גדול בסוף האקט הרביעי וקרא בקול פעמים אחדות פעם אחר־פעם: „יהודי ארור, בבשר אדם דוקא חשקה נפשו!״ — הפנים היו גסים, הידים היו ידי עשו והשנים בפיו היו צהבות וגדולות. לעולם לא אוכל לשכוח אותן, את השנים הצהבות והגדולות ההן, אשר נחשפו לנגד עיני בשעה ששחקה בריה גסה זו לאידו של שילוק! — ואם אזכור את השחוק

ההוא, עלי לתת מקום ל„סוחר בויניציה" אל בין הקומדיות, אף כי היה שקספיר נאמן לרוחו הגדול ונתן דרך־אגב בפיו של גבורו גם מלים אחדות כדי ללמד זכות על היהודים האמללים, ואולם בכללו ובעקרו לא בא חזיון זה אלא להיות לשעשועים ולנחת־רוח להמון הגדול אשר רצה תמיד לראות את זעום נפשו, את היהודי, רק בצורה כזאת, וגם שקספיר היה מכרח לעשות לו את נחת־רוחו זו, אף כי על־ידי־כך היה עליו לזיף אפילו את האמת, שהרי לקח את הפבולה הידועה — המעשה שהובא לפני האפיפיור סיקסטוס V — שבעצם היתה מספרת בשבחו של היהודי ובגנותו של הנוצרי, מאחרי שהנוצרי רצה דוקא בליטרא בשר של היהודי, ובא זה ושנה את גוף המעשה ועשה אותו דוקא להפך". — — — מה לא יוכל אדם מהיר קצת לכתוב ולהוכיח, ובפרט אם יסגל לעצמו איזה פרזות יפות!

מה אנו יודעים עתה בדבר שקספיר? מה אנו יכולים לדעת? — כל אחד ממנו מיחס להחוזה רק את הגות רוחו הוא ואת הדבר המקביל בשעה זו לצרכי מצב־נפשו! — המשגים שלנו עכשו בנוגע לבמה ולאקטורים ולקהל ולחזיון חדשים עדין מאד, לפי־ערך, וקשה עלינו לציר לעצמנו איך היו כל־אלה לפני יותר משלש מאות שנה. באים אנו עם המשגים החדשים שלנו וקובעים על־פיהם את הדברים שהיו לפני דורות רבים — ומן ההכרח שיצא משפט מוטעה. רק אחת אנו יודעים בברור: — תיאטרון במובן שלנו לא היה אז עוד כלל. רק איזה עשרות שנים לפני זמנו של שקספיר היו עוד ה„קומדיאנטים" נוטלים להם עגלה, בנויה על־גבי ששה אופנים, והיו מסיעים אותה מחצר לחצר והיו מראים משם את להטיהם בחצרות הבתים

קעח

ובמבואות המטנפים — וזה היה כל התיאטרון. וגם כשקם שקספיר וכבר היו לו שני תיאטרונות, לא היו אלה תיאטרונות במובן שלנו. הבנינים היו נשענים אל־גבי הכתלים באיזו חצר, על־פי־רוב אל איזה מעקה או אל איזה זיז של חלון, כדי שיוכלו להשתמש גם באלה. דיקוראציות לא היו, אלא היו כותבים על־גבי פח או המכריז היה יוצא והיה מודיע: פה יער, פה היכל, פה נחל וכו׳, וזהו מה שאנו רואים, כי היו משנים במהירות גדולה כל־כך את מקום המחזה בכל רגע ורגע, מאחרי שלא היו נזקקים לחשש לקשיו של הדבר, שיהיו מכרחים להעתיק כתלים ולהפוך חדרים ולבנות בנינים שלמים עם כל מלואם. התיאטרונות עצמם היו בנוים ברחובות רחוקים ונדחים, בקרבת בתי־זמה ובתי־מרזח, במקומות שפליטי חלאת האדם היו מצוים שם, משום שהבולשת לא נתנה רשות לקומדיאנטים לגור בטבורה של עיר, כדי שלא להדיח את הקהל הגדול. המשחקים לא היו משחקים כלל, אלא היו קומדיאנטים, כאמור, והיו מיני בדחנים, שבאו לבדח את דעת הקהל, או יש שהתעוררו לפעמים להשמיע גם איזה מוסר השכל ולדבר באזני הקהל גם דברים כבושים אחדים, כי כך היה מנהג המקום ומנהג הזמן. הקהל, שבא לתיאטרון שכזה, היה ברבו הגדול אותו הקהל, שאנו קוראים לו עתה „קהל הגלריה״, אלא שגלריה זו לא היה לה מקום קבוע באיזה מדור מיחד, אלא היתה נמשכת והולכת והיתה ממלאה את כל הבית. לפעמים, במקרים מיחדים מאד, היו באים גם אנשי־המעלה, השרים והשועים ואנשי המלכות, ובפרט „בני הנעורים המזהבים״, והיו נוטלים מקום על־גבי הבמה עצמה, ושם היה הגלב מגלח אותם

ומספר אותם ומתקן את בלוריתם ומקשטם, או משרתיהם באו אחריהם ומביאים להם קרטים כדי לשחק בהם, והיו יושבים שם שעות שלמות אחרי חצות היום, עד שנתנו רשות לקומדיאנטים להתחיל. או יש שהקומדיאנטים התחילו, ואנשי הגלריה החביבים עלו אליהם ויכו אותם מכות אכזריות, משום שהחזיון לא מצא חן בעיניהם, ויכריחו אותם לדבר ולשחק לפי־טעמם. בימיו של שקספיר יש שבאה גם המלכה אלישבע לראות במחזות „המלכים", שהם היו אבותיה ואבות אבותיה. אז היו הקומדיאנטים מחיבים לקבל את פני המלכה על־פי צירמוניאל מיחד, היו משתטחים על־גבי הקרקע והיו כורעים ומשתחוים ועושים העויות משנות והיו מרקדים לפניה קדם שהתחילו את החזיון — ואותו שקספיר ביניהם. למה נשלה את נפשנו? אותו שקספיר הגדול, אותו האיש שעל הַמְלֶט שלו כבר נכתבו יותר מעשרת אלפים ספרים ומאמרים וחקירות, היה מכרח לרגעים להיות „בדחן" פשוט, והיה מרקד קצת לפני הוד כבוד המלכה. מה היה מרגיש בלבו הגֶניוּס הגדול הזה, שבבהן רגלו הקטנה, אשר עליה רקד, היה גדול מכל אותה המלכה כלה, ומה נעשה בלבו בשעה שרקד לפניה — זוהי שאלה אחרת. גם לי היה אב־זקן, אדם גדול ובעל רוח יתרה, שהיה מכרח לרקד לפני איזה אציל פולני ולזמר לפניו „מה־יפית", ובחיי ראשי אני נשבע לכם, כי אבי־זקני היה אציל באצבעו הקטנה יותר מכל־אלה שלפניהם רקד. אפשר מאד, שדוקא שקספיר כזה, אשר לגדל רוחו אין אנו יודעים שום מדה, אפשר מאד, אני אומר, שדוקא אדם גדל־נפש כזה לא כאב ביותר ברגעים כאלה והיה פְּרַקְטִי למדי להבדיל בין

פרנסתו ותולדותיה ובין חיי רוחו ולקבל את הדברים כמו שהם. הן אין אדם אסטנים כואב כלל על מה שהטבע ברא אותו להיות מכרח לפנות לרגעים לצרכים גסים וידועים. חוץ מזה עלינו לברר לעצמנו עוד פרט אחד ולשאתו לנגד עינינו תמיד: כשאנו מחזיקים בידינו ספר חזיון מחזיונות שקספיר, עלינו לזכור, שאין אנו יכולים להחליט בודאיות גמורה, כי התכן, כמו שהוא עתה לפנינו, הוא זה, מלה במלה, כפי שיצא בעקרו מתחת ידו של החוזה. אין אנו יודעים עוד, כמה ידים כבר משמשו בו. אין אנו יודעים, כמה בא ממנו על חשבון החוזה וכמה על חשבון המשחק, כמה עשה שקספיר המשורר וכמה עשה שקספיר בעל בית־השעשועים, שהיה מכרח לעשות נחת־רוח לקהל שלו ולבדח את דעתו פעם בכך ופעם בכך, לפי הרוח השורר באותו אחרי־הצהרים דוקא. אין אנו יודעים, כמה עשה בבחינה זו שקספיר בעצמו וכמה עשו יתר המשחקים, איש איש בחלקו, וכמה הלצות ובדיחות ודברים גסים הכניסו הם — ואנחנו לוקחים עתה את כל־אלה וקוראים לזה „שקספיר". לוקחים עתה את „שילוק" ומתפלאים על חסר־האחדות שבו, ואנו מנסים כל־אחד ואחד לבוא בחריפות ובפלפול ולברא את החסר — עד שיצא לנו: שילוק הוא כך וכך, שקספיר היה כך וכך...

האם לא פחזות היא ומעט חצפה אם בכלל עורב אדם את לבו ובא ואומר בדרך־ההחלט כי השני הוא כך וכך — והכל בכחה של איזו ארעיות, בכחם של איזה דברים או איזה מאמרים או איזה ספרים של פלוני ופלוני שבאו במקרה לידנו?...

והנה את כל הדברים האלה ביחד לא אמרתי אלא דרך־אגב.

לא כתבתי אותם פה אלא כעין הקדמה לעקר הדברים, שעוד יבואו, ולא באתי לידי־כל־זה אלא לרגלי מקרה שקרני באחד הימים האחרונים.

ביום 15 לחדש ינואר של שנת 1919 נהרגה באחד מרחובות ברלין האשה רוזה לוקסמבורג, הקומוניסטית הידועה, המנהיגה של האגף השמאלי היותר קצוני של הסוציאליסטים. העולם הבורגני שמסביב, כל בעלי־הבתים החשובים והאזרחים הטובים והאינטליגנטים הנאמנים, עשו את שלהם, כלומר, מצמצו בעיניהם כאלו בא להם שבר־רוח פתאם, רחמנא ליצלן, אחר־כך נאנחו כדת וכדין על־פי הנוסח הידוע, ואחר־כך דברו גם איזה דברים כבושים המקבילים לאותה שעה, כי הן נפש אדם נהרגה ביד מרצחים, ודבר זה אסור על־פי סעיף פלוני ופלוני של תורת המוסר אשר לכל בעל־בית כשר וישר. ואולם — למה נכחד? — בסתר לבם היו שלוים ומלאים קרת־רוח ושאפו רוח במלא החזה מן הדאגה הסתומה אשר העיקה עליהם. אם כך ואם כך—אבל הלא הֻגתה מן המסלה האשה היותר מסכנה שבעולם! האשה המרגיזה ארץ ומרעישה ממלכות איננה עוד, ברוך־השם! אין עוד בעולם אותה נפש־האדם היותר מסכנה לסדר־עולם הקים, שהיתה משסה בנאומיה ובכתביה את ההמון יום ולילה והיתה מגרה את יצרו ואת אינסטינקטיו להתנפל בכל־רגע על כל הקולטורה שמסביב ולהחריבה!

ואני גם אני — למה אתעלם מן האמת? — אלו הייתי בא לכתוב את החקירה הספרותית שלי על רוזה לוקסמבורג מיד אחרי שמתה, בודאי שדברי היו יוצאים לא לטובתה ולא לתפארתה ביותר. סימפטית ביותר לא היתה לי מעולם. ידעתי

אותה על־פי נאומיה וכתביה; ידעתי את „דיע אקקומולאציאן דעס קאפיטאלס" שלה, ומתוך הימים האחרונים ידעתי גם את הקונטרס שלה, שפרסמה בשם יוניוס על־דבר „דיע קריזע אין דער זאציאל־דעמאקראטיע", וכן גם את יתר הקונטרסים במקצוע ההוא: „זאציאל־רעפארם אדער רעוואלוציאן", „מאסענסטרייק, פארטיי אונד געווערקשאפטען", „מיליטאריסמוס, קריעג אונד ארבייטערקלאססע" וכדומה. שכל חריף — את זה אין לכחש, אבל ארס מרבה ככל שאנו מוצאים אצל האשה האחת הזאת לא נמצא אצל הבולשביקים שלנו כלם יחד. שנאה חשכה לכל העולם הקים מפעפעת מכל מלה ומלה. וגם אין להתפלא על זה. בת־מפלגה טפוסית היא, צרת־לב וצרת־עין וצרת־הכרה, צעקנית וקולנית, אשר אלה וקללה וטענות ופריטנזיות פיה מלא תמיד, אשה הסטירית מרת־נפש וחולת־רוח, נשמה נעקשה, שהעמידה את הכל רק על האחת: „פיריאט מונדוס — פיאט קומוניסמוס" וכו' וכו' וכו'. כך, או קרוב לזה, היה יוצא המשפט עליה. כך ידענו אותה וכך הרגשנו אותה וכך היינו מראים את תמונתה גם לאחרים. לכל־היותר היינו מוסיפים, כי היתה מין קדושה ומעונה, שהיתה מוסרת נפשה על קדוש־השם והיתה מבלה את ימיה בבתי הסהר. אבל — — —

עומד אנכי לפני חידה.

לפני איזה זמן יצא ספר קטן בשם „ראזא לוקסעמבורג: בריעפע אויס דעם געפענגניס" (רוזה לוקסמבורג: מכתבים מבית־הסהר)— ופתאום אנו רואים לפנינו אדם חדש לגמרי. עומדים אנו לפני אחת החידות היותר נפלאות, שאנו מוצאים לפרקים אצל האדם. דוברת אלינו מתוך הספר החדש והקטן הזה נשמה של אחד

המשוררים המצוינים ביותר. מוצאים אנו אצל בת־האדם הקשה הזאת, אצל הלב הלז שלמראה־עינים היה קשה מחלמיש, קולות עדינים ורכים וענגים אשר להם ולדומה להם מסֻגל רק האדם היותר טהור. ואיזו הבנה נפלאה לעמת הטבע וכל רחשיו הנפלאים וכל חזיונותיו! איך היא רואה ומבינה את כל צמח בשדה ואת חייו, את כל עשב ואת כל שיח! איך היא שומעת ויודעת ומבינה ומרגישה את צפצוף כל צפור־כנף ואת שיחת כל חיה ובהמה! ואת האדם, את האדם איך היא יודעת ואת כל עניו הנורא ואת כל קשי לבו! ואת הלב איך היא מבינה לפתור אותו! ואת הספרות ואת המשוררים ואת הצירים ואת המנגנים איך היא מבינה! ואיזו שפה לה ואיזה סגנון ואיזו הרצאה!— ואת־כל־זה כתבה אותה רוזה לוקסמבורג, האשה הקשה והזועפת תמיד, המרה והממארת, הלוחמת הנצחית, ששאפה כל־היום רק לדם ולהרס ולכליון. — עומדים אנו לפני חידה.

איך יכול אדם או סופר או מבקר לערוב את לבו לבוא במשפט מסים ומחלט, שלם ונגמר, על איזה אדם, בהיותו נשען רק על איזה ספרים ועל איזה דברים ועל איזה מעשים בודדים? מה אנו יודעים על־דבר הנעשה בסתר בלבו של זולתנו? די לפעמים רק למלה אחת חדשה — ואנו מכרחים לשנות את המשפט מן הקצה אל הקצה. ארורה היד אשר שפכה לארץ את דמי אחת מבנות־האדם היותר גדולות, את אחת מן הנשמות היותר נאצלות!

שלש שנים וארבעה חדשים ישבה רוזה לוקסמבורג בשעת המלחמה בבתי־מאסר שונים בברלין, בברונקה ובברסלוי. מֻבדלה ומֻפרשה היתה כלה מן העולם החיצוני. הבדידות הנוראה בין

קפּד

ארבעת הכתלים השוממים במשך ימים ולילות באין־קץ חדרה את רוחה ואת עיניה ואת אזניה, עד שהבינה וראתה ושמעה דברים אשר לא יבין ולא יראה ולא ישמע אדם אחר. ולא מה שחדשה פה במקצוע המדע שלה, ולא מה שעשתה פה בלי עיפות במקצוע האגיטציה שלה, אלא מה שרחש הלב הגדול הזה בבדידותו פה, זה יעסיק אותנו. אל אחת מרעותיה הנאמנות והמעטות, אל „סוניטשקה חביבתי הקטנה", אשתו של קרל ליבקנכט, הריצה מעת לעת אגרות ומכתבים, והם נעשים פתאם לנו לדוקומנטים אנושיים — אנושיים קצת יותר מדי. ועד־כמה בה מן האשה! — אחי סוניטשקה נפל במלחמה, והיא — רוזה לוקסמבורג — יושבת במאסר ואינה יכֹולה להיות יחד עם הכואבת, כדי לנחם אותה קצת בשעה רעה כזאת ולהראות לה את חבתה אליה, והיא כותבת: — „חפצתי לשלוח לך על־ידי מַתִּילְדָה איזה דבר, ואולם לצערי אין לי פה מאומה, זולתי המטפחת הצבועה הקטנה; אל־נא תשחקי לה; אין היא באה אלא להגיד לך, כי אהבתיך מאד".

ובפעם אחרת: — „סוניטשקה, העוד תזכרי את אשר החלטנו לעשות מיד אחרי עבור המלחמה? הלא כי נסע יחדיו גם שנינו למדינות הדרום — ואת זאת עוד עשה נעשה! ידעתי כי היתה תמיד משאת־נפשך לנסוע עמי יחד לאיטליה, כי היא לך הנעלה מכל. ואולם אנכי חושבת כי אמשך אותך אחרי לקורסיקה. דבר זה הוא יותר מאיטליה. שם ישכח אדם את אירופה, לכל הפחות את אירופה המודרנית. שוי־נא לנגד עיניך נוף גבורים עם קונטורות מְדיקות של הרים ועמקים, ממעל אין דבר זולתי גלמי סלעים קרחים אשר שיבה עדינה רובצת עליהם, ומתחת

רק זיתים רעננים, דבדבני דפנא ועצי כַּסתַּנוֹת עתיקי־עולם, ועל כל אלה חופפת דממת־עולמים מקדמות ששת ימי בראשית: אין קול אדם, אין צפצוף צפור, ורק פלג־מים קטן מפכה אי־שם בין אבנים או למעלה בין שני סלעים לוחש הרוח — זה הרוח אשר נפח עוד במפרשי אודיסוס. ואת אשר תמצאי שם מן האדם מקביל גם הוא בדיוק אל הנוף ההוא. פתאם והנה מאחרי מסלת ההר בנטותה תראה אורחת נוסעים — הקורסיקנים הולכים תמיד אלה אחרי אלה באורחה ממשכה ולא בהמון, כמו שהולכים האכרים אצלנו — מלפני האורחה ירוץ על־פי־רוב כלב, אחריו תתנהג לאטה עז או חמור קטן הנושא שק מלא כַּסתַּנוֹת, ואחרי העז או החמור ימשך פרד גדול ועליו רוכבת אשה, אשר פניה ממול החיה, כי יושבת היא מן הצד, רגליה יורדות לארץ ובזרועותיה ילד. יושבת זקופה, גבוהה כעץ־כֹּפר ובלי־נוע, על־ידה צועד קוממיות איש בעל זקן וצעדיו מ־ודים וקומתו נכונה, ושניהם מחרישים. יכולה היית להשבע: רק אין זאת כי אם היא המשפחה הקדושה. ומחזות כאלה תראינה עיניך שם בכל צעד וצעד. אני הייתי כפעם־בפעם נרעשה כל־כך, עד שבלי־שים־לב אמרתי לכרוע על ברכי ולהשתחוות, ככל אשר יהיה עם לבי תמיד למראה כל יפעה וכל יפי שלם. שם עוד חיה הביבליה וכל הרוח הקדמוני. עלינו לנסוע שמה ויהי מה — ועלינו לעשות את אשר עשיתי אנכי: לעבור ברגל את כל האי לארכו ולרחבו, ללון בכל לילה במקום אחר, ובעלות עמוד־השחר נקדם את פניו בדרך־הליכה. המושך הדבר הזה את לבך? הייתי חושבת את־עצמי למאשרה, אלו יכולתי להראותך את העולם הזה...”

קפו

ואת הדברים האלה כותבת אשה לבושה בגדי־אסירים ואסורה בבית־הסהר בעוד לבה מלא מצוקות ויסורים ומכאובים ודאגות!
ואת הדברים הרכים האלה כתבה אותה האשה, אשר לבה היה קשה מחלמיש ואשר ביד חזקה וברוח גבורה נפלאה אמרה לשנות את סדרי כל העולם כלו ולהחזיר את כל הקולטורה לתהו ובהו ולבנות עולם חדש על חרבות אלפי גופות אדם!
ויש אשר היא כותבת בנוגע לספרות היפה, ואנו מתפלאים על משפטה הנכון ועל טעמה האסתיטי הדק: — „אמרי־נא את תודתי הנאמנה לפְּפֶמְפֶּרט על ספרו של גַלסוורטי, ששלח לי למקרא. אמנם על הרומן הזה לא יספתי עוד להתענג ככל אשר התענגתי על „האיש העשיר", אף־על־פי — ולא אף־על־פי, אלא משום — שהטנדנציה הסוציאליסטית היא שם מן העקר. בנוגע לרומן אין אני משגיחה אל הטנדנציה, אלא אל ערכו האמנותי; ובבחינה זו מפריע אותי ב„אחי־העולם" אותו הפרט, שגלסוורטי הוא איש א ש ר ר ו ח ב ו קצת יותר מדי. דבר זה יפליא אותך. ואולם הוא אותו הטפוס שאליו שייכים גם ברנהרד שאו וגם אוסקר וַילד — טפוס אשר מלאה עתה ממנו האינטליגנציה האנגלית על כל גדותיה: האדם הפקח, דק־הרגש עד לנקדה הקצונה, אלא שהשעמום כבר אכל אותו, עד שהוא מסתכל בכל דבר שבעולם בספקות מלאים לעג. ההערות הדקות והמלאות אירוניה, שמשמיע גלסוורטי בעצמו בכבד־ראש על הנפשות שבספורו, מביאות אותי לידי־כך, שאתן את קולי בשחוק גדול. אבל כמו שאנשים אצילים באמת בעלי חנוך טוב לא ילעגו לעולם, או לכל־הפחות ילעגו רק לפרקים בודדים, על אנשי הסביבה שלהם, אף כי ראו היטב את כל

הנלעג, כך לא ישפוך לעולם אמן אמתי את האירוניה שלו על ברואיו שברא בעצמו. הביני־נא את זאת היטב, סוניטשקה: דבר זה לא יוציא מן הכלל גם את הסטירה בסגנונה הגדול! למשל, „עמנואל קווינט" של גרהרט הויפטמן היא הסטירה היותר חריפה על החברה המודרנית, שנכתבה במאת־השנים האחרונה. אבל הויפטמן בעצמו לא יעוה את פניו ולא יגחך בשעת מעשה; עומד הוא לבסוף ושפתיו רועדות ועיניו פקוחות לרוחה, ובהן נוצצות דמעות. לעמת־זה פועל עלינו גלסוורטי עם הערותיו המחכמות מאד, שהוא נותן באמצע, כאותו השכן הסמוך על שלחננו בשעת סעדת־נשף ועם כל אורח חדש הנכנס אל תוך האולם הוא לוחש באזננו איזה דבר מר על־אודותיו. — — — היום שוב יום ראשון בשבוע, היום היותר נורא בשביל אסורים ובודדים. עצבה אני, ואולם אחת היא בקשתי מעמק לבי, כי את לא תהיי עצבה".

„הוי אותם הימים — היא קוראת בפעם אחרת ורוחות של חלומות מתוקים מתחילות להקיף אותה — כשהיינו הולכות אשה עם רעותה בחצי הלילה, כדי ללוות זו את זו עד לביתה, והיינו עוברות את הרחובות האפלים בתוך הריחות הטובים אשר עלו באפנו! העוד תזכרי את ליל־הירח הנפלא בנאות זידענדע, כאשר שלחתיך עד לביתך, וגגות הבתים עם הקונטורות השחורות והמשפעות אשר הסתמנו על ירכתי השמים הכחלים נראו לנו כמו מצודות אבירים עתיקות? — — — שואלת את באגרתך הפתוחה: „למה נעשה הכל כך?" הוי את ילדה! „כך" הלא הם החיים מאז, וכל דבר נעשה שֻתף להם: מכאוב ופרידה וכליון־נפש. חיב אדם לראות את החיים עם כל הנלוה

להם ולמצוא את הכל יפה וטוב. אני לכל־הפחות עושה כך. ולא על־פי חכמה עשויה ומְעֻשָׂה בא לי הדבר הזה, אלא פשוט מתוך טבעי שלי. מרגישה אני אינסטינקטיבית, כי זה הוא הדרך האחד והנכון לראות חיים, ואני מרגישה את־עצמי באמת מאשרה בכל מצב ומצב. לא הייתי רוצה בשום אפן שיחסר לי איזה פרט מפרטי חיי ואין אני רוצה שיהיו חיי אחרים משהיו ומשהם. לו רק יכולתי להביא גם אותך להשגת־חיים כזו!..."

ומיד אחר־זה מכתב אחר וקולות אחרים. מה־עשירה האשה הזאת בקולותיה בשעה שהיא מדברת על הטבע ועל מחזות הטבע! — „הלא עוד תזכרי — היא כותבת — באפריל שעבר קראתי פעם אחת את שניכם בזריזות על־פי הטליפון לבוא אל הגן הבוטני לשמוע שם עמי יחד את קול הזמיר אשר ערך לפנינו קונצרט שלם. ישבנו אחר־כן חרש במחבוא בסתר הסבך העבות על־פני אבנים על שפת פלג־מים קטן המפכה; אבל אחרי הזמיר שמענו פתאם קול קריאה זרה מלאה נכאים, אשר עלתה מרגע לרגע בלי שום חליפות ושנויים ואשר הנוסח שלה היה בערך כך: „גליגליגליגליגליק!" אני אמרתי כי הקול הזה הוא קול איזה עוף השוכן בבצה או עוף הרובץ במים, וגם קַרל הסכים לזה, ואולם בשום אפן לא יכולנו למצא בהחלט ולדעת מי ומה הוא. ועתה הגיעי בעצמך: את קריאת־הנכאים הזאת שמעתי פה לפני ימים אחדים בבקר, והיא היתה קרובה אלי מאד, עד שהחל לבי לדפוק בי מקצר רוח, למען דעת ולמען מצוא סוף־סוף למי הקול הזה. לא מצאתי מנוחה לי עד כי מצאתי היום את החידה: לא עוף־מים הוא, כי־אם זה

אשר יקראו לו „מניע הצואר”, והוא מין צפור אפור לראמה ממשפחת הנקרנים. גדול הוא רק מעט מן הדרור, וקוראים לו כך משום שבשעת הסכנה הוא משתדל להחריד את שונאיו על־ידי תנועות משנות ועל־ידי תנודות־ראש המביאות לידי גיחוך. אוכל הוא רק נמלים, שהוא מלקטן על־גבי לשונו החלקלקה, כמו דב־הנמלים, ולפיכך קוראים לו הספרדים הוֹרְמִיגֵירוֹ — כלומר צפור הנמלים. דרך־אגב: מֵירִיקֶה כתב שיר־לצון יפה מאד על הצפור הזה, והוגו וולף חבר לו את הנגון. חשה אני כאלו נתנה לי איזו מתנה — וזה רק מאותו הרגע שנודע לי מי הוא הצפור הזה אשר לו הקול הלז המלא נכאים. אולי תכתבי את זה גם לקרל, כי הדבר הזה ישמח את לבו. — מה אני קוראת? — בעיקר אני קוראת רק דברים בידיעות הטבע: על הגיאוגרפיה של הצמחים ועל הגיאוגרפיה של בעלי־החיים. רק זה אתמול קראתי על־דבר סבתה של התנוגות הצפרים המזמרים, שהם הם הולכים וכלים עתה באשכנז. הסבה היא מה שחכמת עבודת־היער ועבודת־האדמה נעשתה עתה לחכמה שמושית המכונה רק אל איזו תכלית רצויה, ולרגלי־זה אבדו להם להצפרים מרגע לרגע יותר כל תנאי המזון ותנאי הקן שלהם, כגון: עצים נבובים, אדמה שוממה, סירים סבוכים ועלים נובלים הנושרים על־גבי הקרקע. מכאוב עצום מאד תקפני בשעה שקראתי את כל זאת ולא על זה הצטערתי, שהאדם לא יהיה לו עוד אותו התענוג לשמוע את הזמרה, אלא שאותו הציור לכשעצמו, ציור ההתנונות, מה שהברואים הקטנים והחלשים הללו מסורים לכליון נמרץ בלי שום מעצור, הוא שהכאיב לי כל־כך עד שהייתי מכרחה לבכות. הדבר הזה הזכיר לי את הספר הרוסי של הפרופיסור

קצ

זיבר על כליון בני הגזע האדמוני באמריקה הצפונית, שקראתיו עוד בצירין: גם הם נשמדו מעל אדמתם מעט מעט על־ידי האדם הקולטורי ונמסרו לכליון אכזרי וחרוק".

אותה החמלה, אותה החמלה הרבה של האשה הנפלאה הזאת! הלב שבה מתכוץ והנשמה שלה בוכיה מרב רחמים על איזה צפור כואב — והאשה הזאת היא שעמדה בראש חברת בני־אדם, שאין להם דרך אחרת להגיע אל תכליתם אלא על־ידי מה שהם מעקרים ומשברים וממגרים ומהרסים ומשחיתים ומכלים ושופכים דם־אדם כמים. נפש של משורר מצד זה ומלאך־חבלה מצד זה.

ואולם — היא מוסיפה — הלא ברור כי רק חולה אני, עד כי כל דבר ודבר מזעזע אותי באופן נורא כל־כך. ואולם הידעת? לפעמים תוקף אותי מין רגש, כאלו אינני כלל אדם ככל האדם, אלא הנני גם־כן מין צפור או מין חיה אחרת בתבנית אדם. כשאני יושבת בתוך גן שכזה או על־פני השדה בין דבורים הומיות ובין טרפי עשב, אני מרגישה בקרב לבי פנימה כי פה הנני יותר בתוך ביתי ונחלתי מאשר שם — ביום הקהל בשעת אספה של המפלגה. לך הלא אני יכולה להגיד את כל זה, ולא אירא כי את תריחי בזה כרגע ריח בגידה בסוציאליסמוס. את ידעת היטב כי בעזרת־השם מות אמות על משמרתי: באיזו מלחמה על־פני חוץ או באיזה בית־סהר. אבל בתוך תוכי אני שייכת יותר לעכברוני־הכרוב שלי אשר בערוגות גני משאני שייכת ל„חברים". ולא משום שבחיק הטבע אני מוצאת מין עיר־מקלט או מקום־מנוחה, כמו פוליטיקנים רבים שבאו לידי משבר רוחני. ההפך: גם בחיק הטבע אני מרגישה על כל פסיעה

ופסיעה אכזריות רבה כל־כך, עד שאני כואבת. שימי־נא אל לב, למשל, כי מאורע קטן זה, שאירע לי, לא ימוש מזכרוני אף רגע אחד: באחד מימי האביב שעבר, כששבתי מטיולי לביתי ברחוב הריק והמחריש שלי, משך את עיני אחריו כתם שחור קטן, שראיתי על־פני האדמה. הרכנתי את ראשי לארץ וראיתי מין חזיון־תוגה בלי מלים: זבוב־חפושית גדול שכב על גבו, והוא נלחם על נפשו ומתגושש בכל מאמצי רגליו כנגד מחנה שלם של נמלים קטנות אשר רמשו עליו ואשר בעודו חי — אכלוהו. צמרמרת קרה תקפתני. הוצאתי את מטפחתי מכיסי והחילותי להניס את עדת האכזרים הפראים האלה, ואולם עזותם וקשי־ערפם גדלו כל־כך, עד שהיתה לי עמם מלחמה ארכה, וכאשר עלתה לי סוף־סוף לגאל את האמלל מעניו, לקחתיו והשכבתיו הרחק משם על־פני הדשא, ואולם שתי רגלים כבר חסרו לו... ברחתי משם ובלבי היתה אותה ההרגשה המדכאה שעשיתי עמו חסד המוטל מאד בספק".

ודברים כאלה ומחזות כאלה והרגשות כאלה ורך כזה וחמלה כזאת ונדיבות כזאת אנו מוצאים אצל אותה האשה „הגסה", שלא היה לה בעולמה אלא הרס ונפץ והרג ואבדן? מה פשר החידה הזאת אשר לפנינו? מי יגיד לנו, מה־זה בעצם אותו העורק בתבנית חתיכת בשר שאנו קוראים לו „לב"? —

והנפלאות לא תחדלנה! אם שהיא מתארת לנו את שעת בית־השמשות, כשהדמדומים הולכים ורבים, ובינות לאורות היום האחרונים, אשר צבע פיולֶט להם, בוקעים ומפרפרים פתאם האורות האדמדמים של מנורות הגז והם כמו נכרים בקרב עדת הדמדומים ונראים כנכלמים — ואם שהיא מספרת לנו ע״ד אשת

קצב

השוער או הנערה המשרתת, הנחפזות עוד בשעה זו במהירות אל איזו חנות או אל בית־האופה לקנות שם איזה קנין נשכח, וכן על־דבר ילדי הסנדלר המשתעשעים עוד בשעה המאֻחרה על־פני חוץ ואמם קוראת להם מרחוק מאיזו קרן פנה — ואם שהיא מדברת על־דבר הצפור הזמרנית, שאינה יכולה למצא לעצמה מנוחה והיא צורחת פתאם כילד שובב אשר אין תרבות לו או מפטפטת מתוך שנתה ומעופפת ברעש מן העץ האחד אל השני —ואם שהיא מסיחה לפי־תמה איך שהיא עומדת בתוך הרחוב וסופרת את הכוכבים הראשונים ואינה חפצה לבוא אל תוך חדרה ולעזוב את האויר הרך והענג ואת הדמדומים בשעה שהיום והלילה מתרפקים איש על אחיו באיזו רכות נפלאה — תמיד ובכל פעם ופעם אנו מוצאים, כי אדם אשר לבו לב משורר מצין מדבר אלינו!

ועל הפרחים ועל העצים ועל השיח בשדה ועל הַכַּסְתָּנוֹת ועל עץ הרקבון ועל הדבדבניות ועל השיח האדמדם ועל הזכריות ועל החורגיות היא מדברת, ואיך שנטעה בעצמה לפני חלון חדרה שתי אגדות עגלות של זכריות ושל חורגיות ושורה אחת ישרה באמצע, ומה־גדולה שמחתה בשעה שהיא זוכרת כי לעת חג־השבועות כבר יהיו לה פרחים לפני חלונה באין מספר! — ופתאם היא נזכרת בשיר הספרדי, ששרה פעם באזני רעותה ובאזני בעלה בחצות לילה אחד, לאמר:

בָּרוּךְ יְהִי לָנוּ זֶה אֲשֶׁר־בָּרָא בְחַסְדּוֹ הָעוֹלָם,
וּבָרָא אֶת־כֹּל בְּמִשְׁטָר עִם־אוֹרוֹ יַחַד וּצְלָלָיו,
וּבָרָא לָנוּ הַיָּם עִם־גַּלָּיו וְעִם־שַׁאֲגַת כָּל־קוֹלָם,

וּבָרָא גַם הָאֳנִיּוֹת הָרַבּוֹת הַמְהַלְּכוֹת עָלָיו.
וְגַם אֶת־הָעֵדֶן בָּרָא עִם־אוֹרוֹ הָרַב בְּמַאֲמָרוֹ
וְאֶרֶץ זוּ — וְאֶת־חֵין פָּנַיִךְ בְּכָל־הֲדָרוֹ!

והיא מוסיפה, כי מי אשר לא שמע את השיר הזה עם המוסיקה אשר תקן לו וולף, זה לא ידע עד־כמה מן התאוה הלוהטת לוחשת בתוך שני החרוזים האחרונים! — ועוד פעם: והאשה הזאת היא אותה רוזה לוקסמבורג המחרידה עולמות?! הילדה הנפלאה הזאת עם הלב הנפלא הזה ועם הקולות הרכים האלה ועם תאוות טמונות כאלה בחבה?! —

והדברים על מחזות הטבע, וביחוד על הצפרים, כמעט שאין להם סוף, ובכל־פעם יודעת המשוררת לגלות ולמצוא סודות חדשים. „למרות שמש וחם — היא כותבת פעם אחת — נאלמו מעט מעט הצפרים שלי כלן. ברור כי עסוקות הן עתה כלן בעסק הבריכה שלהן והן יושבות עתה ודוגרות; הנקבות רובצות בקן על ביציהן, והזכרים עסוקים מלא חרטמם להביא בשביל עצמם ובשביל נשיהם טרף — — רק פה ושם ינסה הזמיר רגע קטן את קולו בשיר, או הירקרק משמיע את קול צעדיו המקשקשים, או השרשור מריע פתאם עוד פעם אחת בשעה מאחרת בלילה, ואולם העכברונים נעלמו כלם ואינם נראים עוד כלל. רק ברכת־שלום קצרה קבלתי אתמול פתאם מאת עכברון־תכלת אחד, וזה זעזע את כל מורשי לבי. עכברון־התכלת, כפי שאת יודעת בלי־ספק, אינו צפור מתמידה, כמו עכברון־הכרוב, אלא הוא חוזר אלינו רק בסוף חדש אדר. בראשונה הסתופף גם הוא בקרבת החלון שלי, בא כפעם־בפעם עם חבריו עד לפני החלון וזמר

קצר

בהתמדה את פזמונו המעורר שחוק, את „זיזי בֵּי״ שלו, והזמר היה ממשך כל־כך, עד שהיה דומה לתעלוליו של ילד. הייתי מכרחה לשחוק בכל־פעם ולענות לו כך גם אני. אחר־כך נעלם בראשית חדש איר, כדי לדגור באיזה מקום על־פני השדה ואני לא ראיתיו ולא שמעתיו במשך שבועות אחדים. אולם אתמול שמעתי פתאם מאחרי החומה, המבדילה בין החצר שלנו ובין יתר מקומות הסהר, והנה ברכת־השלום הידועה לי כל־כך, ורק שהיתה הפעם שונה הרבה מן הרגיל, חטופה וקצרה, שלש פעמים זו אחרי זו „זיזי בי — זיזי בי — זיזי בי״, ושוב דממה. לבי פרפר בקרבי — עד למדה זו הרגשתי את האוצר הגדול הטמון בקריאה הרחוקה והנחפזה הזאת, כי הלא זה ספור שלם וקטן של חיי צפור. היה, זה כנראה, זכרון קדומים שנזכר עכברון־התכלת באותה העת היפה, עת העריגה לאהבה בראשית האביב, כשהיה מזמר ומפתה בחלקת קולו וקורא כל היום לאיזו אהובה; ואולם עתה נשתנו העתים; עתה אין לו כל־היום אלא דאגת פרנסה, ועליו ללקט כל־היום יתושים בשביל עצמו ובשביל אשה ובנים, ובכן אין לו עתה אלא זכרונות מימי קדם, והכל בקצור נמרץ: „אין לי פנאי — אבל יפה היה העבר — האביב יגיע מהר לקצו — זיזי בי — זיזי בי — זיזי בי — ! — — —״ האמיני לי, סוניושקה: קול קריאה קטנה כזה של צפור, אשר יש בו בטוי רב כל־ כך, יכול לפעמים לזעזע את לבי עד היסוד. אמי, אשר מלבד שילר נחשבו לה רק עוד כתבי־הקדש למקור כל חכמה עליונה, האמינה אמונה שלמה וחזקה, כי שלמה המלך ידע שיחות כל־עוף. ואני, הנערה בת ארבע־עשרה שנה, כששמעתי את הדבר הזה מפיה, שחקתי בלבי בכח יתרון החכמה שלי ויתרון השכלתי

קצה

המודרנית בכל ידיעות־הטבע על תמימותה של אמי. אבל עתה הנני אני בעצמי בעיני כמו המלך שלמה: גם אני מבינה שיחות כל עוף וחיה. מובן מאליו כי לא באפן שאאמין, כי משתמשים הם במלים שהאדם משתמש בהן, אלא מבינה אני את כל הדרגות השונות ואת כל ההרגשות שהם מניחים בהברותיהם. רק בשביל האזן הגסה של אדם שאינו בן־בחינה יהיה לזמרת הצפרים משפט אחד שוה בכל־עת. ואולם מי שאוהב את החיה ויש לו הבנה בשבילה, זה ימצא אצלה חליפות ושנוים רבים של בטוי, שפה שלמה".

אדם מאשר! שומע שיחות חיות ועופות ומבין אותן ויודע לפתור אותן ושמח עמם ומתאבל עמם — האם לא מאשר אדם כזה בחייו? — ובכל־זה אנו קוראים פתאם שורות אחדות אשר אֲימות הן למקרא: — „דרך־אגב מגדילה את את ערך „מנוחת־הנפש" שלי. שווי־המשקל הפנימי שלי ונחת רוחי השוקטה יכולים לצערי להתמוטט עד היסוד לרגלי הצל היותר קל הנופל עלי, וברגעים כאלה אני כואבת עד למדה שאין להגידה כלל, ורק שיש לי הרגילות להאלם לגמרי בשעה כזו. כך הוא מלה במלה, סוניטשקה: איני יכולה להוציא מפי בשעה כזו אפילו הגה אחד. בימים האחרונים האלה, למשל, הלא הייתי עליזה ומאשרה כל־כך, על השמש שמחתי, ופתאם תקפתני ביום השני לשבוע זה סערת סופה קרה, ובן־רגע נהפכה עלי רוח עליצותי המזהירה ותהי לנכאים מרים. ואלו בא לפני כל אשר נשמתי והיה לובש צורה מוחשית והיה מתיצב לנגד עיני לא הייתי יכולה להוציא מפי אפילו מלה אחת, ולכל־היותר הייתי מתאוננת על יאושי רק במבט אלם". מכירים, מכירים אנו היטב את

קצי

הסמנים האלה של נשמת המשורר! הוי, עד כמה אני מכיר את־כל־זה!
ופעם אחת היא כותבת על הפרחים ועל הערבים הנפלאים. גם דברים כאלה לא יכתוב בלתי אם מי שיש לו „נשמה יתרה"!
— „... את האורכידיאות בכלל יודעת אני היטב. בבית־הצמחים המצין אשר בפרנקפורט של מַין, אשר מחלקה אחת שלמה ממלאה שם בהן, חקרתי אותן בשקידה ימים רבים מיד אחרי הפרוצס שלי, באותו זמן שחלקו לי את השנה השלמה לישיבה בבית־הסהר. מוצאת אני כי על־ידי החן הקל שלהן ועל־ידי הצורות הדמיוניות ובלתי־טבעיות, שאנו רואות אצלן, נכר בהן איזה מין של פריצות ושל דיקדנטיות. פועלות הן עלי כאותן המרקיזות המתיפות, הכחולות והרעולות, שידענו מימי הרוקוקו. מתפלאה אני למראיהן בהתנגדות פנימית ובהתרגזות ידועה, מאחרי שבכלל יהיה לגעל לטבעי כל מין דיקדנטיות וכל מין תעתועים נפשיים. יותר קרובים לרוחי, למשל, פרחי שן־האריה הפשוטים, שיש להם בצבעם שמש הרבה כל־כך, וכמוני גם הם פותחים את גביעיהם בשלמות ובתודה לכל קרן שמש מאירה, וכשבא איזה צל הם ממהרים שוב להסגר ביראה". ואחר־כך היא מציירת איזה ערב נפלא: את הקסם המצין המנח במראה השמים בטרם בוא הסופה, בשעה שכל היקום מסביב יהיה פתאם כמחכה לאיזה דבר; השיחים עומדים בלי־נוע, הזמיר יחדל מהשמיע קול, רק „בדחן הגן", אותו הצפור הזריז עם הראש השחור, מנתר מענף לענף וצורח בקול צרוד. והיא מוסיפה פתאם: „עמדתי אל החלון וחכיתי גם אני — אלהים יודע אל מה. הן אחרי ה„הסגר", מכיון שבאה השעה הששית ואני כלואה על מסגר בתאי, אין לי שום דבר בין השמים ובין הארץ, שאליו הייתי יכולה לחכות..."

ובפעם אחרת היא מדברת על שירים, כשהיא מזמרת בלחש את האחד מהם, פועלים עליה בשעת צרה, באפן שהם משביחים את סערת רוחה מיד ומחזירים לה את מנוחתה. „שיר יפה, וביחוד שיר של גטה, פועל עלי בכח עצום בכל עת של התרגשות עצומה או של התרגזות רוח. כמעט שהפְּעֻלה הזאת היא פְּעֻלה פיסיולוגית, כאלו היו שפתי הצמאות מוצצות איזה משקה יקר, אשר יצנן אותי בקרבי ואשר ישוב וירפא את בשרי ואת נשמתי". ומיד אחר־זה — „מעל ערשי ראיתי על־פני השמים מראה נפלא: מין אור חוזר ומזהיר של צבע אדמדם, אשר הפתיעני, מאחרי שהשמים כלם היו אפורים. נחפזתי אל החלון ונשארתי עומדת תחתי כנטועה במסמרות. על־פני השמים האפורים עם השויון הנצחי שלהם התנשאה במזרח עב גדולה, אשר צבעה האדמדם היה יפה כל־כך, עד שנראה כדבר שלמעלה מן הטבע, ועב זו היתה נפרדה ונבדלה מיתר חלקי השמים, להיות כמין שחוק פלאי אשר נבקע פה פתאם, או כמין ברכת־שלום נשואה ממרחקים לא־ידועים. שאפתי פתאם רוח, כאלו באה לי גאלה, ופרשתי את־כפי לתמי אל תמונת־הקסם הזאת. אם יש צבעים כאלה ואם צורות כאלה שכיחות בעולם, כי עתה יפים החיים ויש שכר להויתנו — האם לא כן? במבט עיני ינקתי את החזיון המזהיר הזה ובלעתי את כל קו אדמדם אשר בו".

ומשפטיה על הספרות ועל פרי־הספרות החדש — עד־כמה הם מראים לנו את השכל הישר ואת ההרגשה הנאמנה ואת החוש הטהור של האשה הזאת! — „... בקבץ של שירים מאת הוגו פון הופמנסטל („לפנות בקר") — היא כותבת — קבץ שבכללו חסר־טעם הוא וממלא תערבת משנה, גליתי שיר אחד קטן.

קצח

המשורר הזה בכללו אינו לפי טעמי. מוצאת אני, כי נוהג הוא סלסול במלותיו, כותב דברים רק כדי להפליא, אינו ברור ואני — פשוט — לא אבין את אשר הוא אומר. ואולם השיר הזה מצא חן בעיני מאד ועשה עלי רשם עז של שירה. הנני שולחת אותו אליך בזה, אולי ישמח את לבך". ועל זה, כפי־הנראה, ענתה לה רעותה איזו תשובה סותרת, ואולם היא במכתבה החדש כותבת ומוסיפה: „טעות היא בידך אם תחשבי, כי לכתחלה אני מתנגדת אל המשוררים המודרנים. זה לפני חמש־עשרה שנה בערך, שקראתי את דהמל בהתלהבות — איזה דבר כתוב בפרוזה — על־יד מטת המות של אשה אהובה — איני זוכרת היטב את הפרטים — והדברים הלהיבוני מאד. את „פנטסוס" של ארנו הולץ יודעת אני עוד עתה בעל־פה. „האביב" של יוהן שלַף הרהיבני אז. ואולם אחר־כך חזרתי מכל־זה לאחורי ושבתי אל גטה ואל מיריקה. את הופמנסטל לא אבין, את גיאורגי לא אדע. אמת היא, בנוגע לכלם יראה אני קצת את השליטה הנפלאה והשלמה שיש להם על הצורה, על אמצעי הבטוי השירתי, ורק שחסרים הם באותה שעה השקפת־עולם גדולה ונאצלה. הקרע הזה מעורר בנשמתי הד של איזה קול עמום ומובלע, עד שעל־ידי־זה נעשית לי כל הצורה היפה רק להעויה משונה. על־פי־רב הם חוזרים ונותנים לנו נדנודי־רוח נפלאים, ואולם נדנודי־רוח בלבד אינם מצטרפים עוד לחשבון של נשמת אדם".

ופתאם והנה ציורים של חוזה ומשורר. — הימים ימי חרף, והיא יושבת כלואה באיזה כלא בברסלוי, וזה אשר תכתוב: — „סוניטשקה, הערבים עתה מלאים קסם מרבה כל־כך, כאלו היתה

קצת

שעת אביב. בשעה הרביעית אני יורדת לתוך החצר, הדמדומים כבר רובצים על הארץ, ואז אני רואה את כל הסביבה האִימה מעלפה בצעיף סוד־העלטה, ואולם השמים מאירים עוד בתכלת צלולה וזכה וירח של כסף בהיר צף על־פניהם. בשעה זו אני רואה והנה במרומים אשר על החצר נוסעים באלכסון מאות מאות עורבים, צפופים ונבדלים איש מאחיו, לבוא אל השדות כל־אחד אל עץ השנה שלו ללון שם הלילה. נוסעים הם במשק־כנפים מלא הרחבת־דעת וקוראים איש לאחיו קריאות נפלאות — שהן שונות כל־כך מן ה„קרַא״ החד, שהם משמיעים ביום בשעה שהם עוטים מלאי חמס אל השלל ומבקשים טרף. עתה נשמע הקול והנה הוא מובלע ורך, קול־של־גרון עמוק, והוא עושה עלי רשם כקולו של כדור־מתכת קטן. ובשעה שרבים מהם מגרגרים בגרון ומפליטים חליפות את „קוי — קוי״ זה, נדמה לי כאלו הם מצחקים זה עם זה ומשליכים זה אל זה כדורי־מתכת, והכדורים עפים בתוך האויר בתבנית קשת נטויה. אין זאת כי אם מפטפטים הם עתה איש באזני אחיו ומספרים על־דבר מוצאותיהם וקורותיהם הקטנות והגדולות במשך היום... נראים הם בעיני פתאם כאלו היו כבדי־ראש ומהגנים ביותר, בשעה שהם עוברים בכל ערב על־פני מסלולם הסלול לפניהם ועל־פי ההרגל שלהם, ואני מרגישה כעין יראת־כבוד בפני העופות הגדולים האלה, ראשי נשא למעלה ואני מביטה אחריהם עד עבור האחרון. אחר־כן אני מתהלכת בעלטה אנה ואנה ואני רואה את האסירים העושים עוד את עבודתם בחפזון בתוך החצר, נודדים כצללים לא־ברורים ממקום למקום, ואני שמחה כי אני בעצמי לא אֵרָאֶה — ואני יחידה כלי, חפשית כלי
ר

לחלומותי ולאותו החוט של ברכת־השלום הנעלמה אשר ביני ובין מחנה העורבים מלמעלה — ולי טוב כל־כך בתוך האויר הרך הזה אשר עינו כעין אויר האביב. אז יעברו האסירים שנים שנים, כאנשי־צבא, עם הסירים הכבדות (מרק הערב!) לעבור את החצר ולבוא אל הבית פנימה, כעשרה זוגי אנשים זה אחר־זה, ואני הולכת אחריהם באחרונה. בחצר בבתי־הכלכלה יכבו מעט מעט הנרות, אני נכנסת אל הבית פנימה, הדלתות תסגרנה על מסגר פעמים וגם על הבריחים — היום בא אל קצו". — — ואחר־כך היא כותבת: — „אתמול שכבתי ערה עת רבה — לעולם איני יכולה להרדם לפני השעה הראשונה, ואולם מכרחה אני לעלות על המטה בשעה העשירית — ואני חולמת בשעות כאלה חלומות שונים בחשכה. אתמול חשבתי כך: מה־נפלא הוא כי חיה אני תמיד בשכרון של שמחה — בלי שום סבה מיחדה לזאת. ככה אני שוכבת, למשל, פה בתא האפל על־גבי מצע קשה כאבן, מסביב לי בבית שפוכה דממה של חצר־מות, כנהוג, והאדם נחשב בעיני־עצמו כאלו הוא שוכב בקבר. בעד החלון נופל על־פני התקרה אור חוזר, של העששית, הדולקת לפני בית־הסהר כל הלילה. מעת לעת תשמע בקול עמום המית־רעש רחוקה של איזה מסע ממסעי מסלת־הברזל העובר לפני הבית, או ישמע מקרוב מאד מתחת לחלונים קול אנשי־המשמר בהיותם מכעכעים ומשתעלים, בשעה שהם צועדים בנעליהם הכבדות צעדים אחדים לאטם, כדי להגיד קצת את רגליהם הקופאות. החול חורק תחת צעדיהם כמו באפס־תקוה, עד שכל הריקניות ואפסות כל־מוצא בוקעות משם ונכנסות אל תוך הטחב של הלילה האפל. ואני הנני שוכבת יחידה ודוממה,

מעלפה במטפחות השחורות והשונות האלה של חשכה וקצר־רות ומאסר וחרף — בשעה זו דופק בי לבי מתוך איזו שמחה פנימית, שאיני יודעת ואיני משיגה מה היא, והיתה כאלו קרן שמש מזהירה עברה על־פני נוה דשא פורח. ואני הנה שוחקת מתוך העלטה אל מול פני החיים, כאלו הייתי יודעת איזה סוד מלא־קסם אשר יכחיש את כל הרע ואת כל העמל ואשר יהלך רק בתוך בהירות ואשר. ובשעה זו אני מבקשת בעצמי את הסבה לשמחתי זו ואיני מוצאת שום דבר, ואני מכרחה לשחק עלי בעצמי. כמדמני שהסוד הזה אינו אלא החיים עצמם; חשכת הלילה העמקה יפה ורכה כקטיפה — אם רק יכולה העין להביט לנכון. וגם מתוך חריקת החול תחת צעדי אנשי־המשמר המתונים והכבדים עולה שיר קטן ויפה על החיים — אם רק יודעת האזן לשמוע לנכון".

ויש כי החמלה הגדולה באה עליה, אותה החמלה על כל אשר נשמת חיים באפו, ואשר אנו מוצאים אותה רק אצל הנשמות היותר נאצלות ויותר עדינות. „הוי סוניטשקה! — היא קוראת — מכאוב חד מצאני פה. אל תוך החצר, ששם אני מטילת, באות לפרקים עגלות מקרב מחנה הצבא, והן טעונות שקים או אדרות ישנות של החילים או כתנות, ועליהם נראים לפעמים גם כתמי דם. את החפצים האלה מורידים פה מעל העגלות ומחלקים אותם בין האסורים, בכדי שיטליאו אותם ויתקנום, ואחר־כך חוזרים ועומסים אותם על־גבי העגלות, כדי להחזירם אל מערכות הצבא. באחד הימים האחרונים באה עגלה כזו, והיא היתה רתומה הפעם לא לסוס, כי־אם לשור־בר קטן. חיה זו ראיתי עתה מקרוב בפעם הראשונה. השורים האלה רחבי־

רב

בשר הם וחזקי־מתנים יותר מן הבקרים שלנו, ראשיהם שטוחים קצת וקרניהם נטויות ושטוחות גם הן, באפן שדומים ראשיהם יותר אל ראשי הצאן שלנו, והם שחורים לגמרי ועיניהם רכות וגדולות. באים הם אלינו מרומיניה, כי היו לנו לשלל מלחמה... החילים המנהיגים את העגלה מספרים, כי רק ביגיעה רבה מאד עלתה להם לצוד את חיות־השדה האלה, ועוד גדולה מזו היתה היגיעה להרגיל אותן, את החיות האלה הרגילות כל־כך לחרות, כדי לעשותן להיות מושכות בעל. מכות גדולות ואכזריות מאד הכו, עד שנתקים בהן באמת המאמר „וי ויקטיס". בערך מאת חיות כאלה נמצאו עתה פה בברסלוי לבדה, ולא עוד, אלא שהחיות האלה, שהיו רגילות אל המרעה השמן ברומיניה, אין נותנים להן עתה את טרפן אלא במדה זעומה מאד. מתעמרים בהן ביד חזקה לכל סבל ולכל משא כבד, באפן שהן הולכות וכלות לעינינו במהרה. — ובכן: לפני ימים אחדים באו עגלות טעונות שקים, והמטען רב וגדול מאד ונערם עד למעלה, עד ששורי־הבר נלאו ממשך ומעבור את השער ולא יכלו לבוא אל תוך החצר. החיל ההולך עם העגלה, אדם גס ומגשם, התחיל להכות בקצה העב של שוטו על גבי החיה באכזריות שפוכה, עד שהמשגיחה התרגזה מאד והוכיחה אותו בדברים ושאלה אותו, אם אין לו בלבו קצת חמלה על החיות? — „הן גם עלינו בני־האדם אין לאיש שום חמלה", ענה החיל בשחוק רע והוסיף להכות בכח גדול שבעתים מבראשונה. החיות משכו סוף־סוף ועברו את ההר, ואולם אחת מהן זבה זוב דם... סוניטשקה, עורו של שור־הבר הקטן הן היה למשל בנוגע לעביו ולקשיו — והעור הזה היה קרוע. החיות עמדו אחר־כך

דוממות ועיפות מאד בשעה שפרקו את המטען, ואחת מהן, זו שזבה דם, הביטה נכחה בעיניה הרכות והשחורות, ופניה השחורים היה להם רשם כמו ילד המתאפק מבכי. הפנים היו באמת פנים של ילד בשעה שיסרו אותו קשה והוא אינו יודע בשביל־מה ועל־מה ולמה, ואינו יודע איך להמלט מפני היסורים ומפני הכת הגס... ואני הנה עמדתי למעלה והחיה הביטה בי, והדמעות התחילו זולגות מעיני — והדמעות היו הדמעות שלה. גם על אח נאהב לא יוכל לב אדם לפרפר יותר משפרפר לבי בתוכי ממכאוב ומאפס־אונים על־דבר היסורים האלה בלחש". — — —
כאלה וכאלה הם הדברים — רק מעט מהרבה — שאני מביא בזה מתוך המחברת הנפלאה הלזו. ועוד פעם: — עומד אנכי לפני חידה. ואף גם זאת עלינו לזכור: — לא נכתבו הדברים מעולם על־מנת שיתפרסמו בדפוס באיזה זמן מן הזמנים, אלא נכתבו מאת אשה לרעותה בתור מכתבים ובתור אגרות גלויות, פתקות פתקות, על גבי ניר מחוק ועל־גבי פסות גליונות, ונאספו ונדפסו רק משום שבין כך וכך מתה הכותבת.
רבונו של עולם, מי ומה היתה האשה הזאת? — לא, אַחַי! האדם אינו פשוט כל־כך. ההרכבה שלו נפלאה לפעמים קצת יותר מדי... אלו באתי לכתוב על רוזה לוקסמבורג ולצייר את תמונתה קדם שבא הקונטרס הזה לתוך ידי, אלא שהייתי דן על־פי פָּעֳלָהּ הסוציאליסטי ועל־פי נאומיה החריפים ועל־פי הרוח האגיטציוני שלה, הן ברור לי מה שהייתי כותב. עקרם של הדברים היה בודאי ובודאי, שהיא אשה היסטירית, מרת־רוח ונפש, קשת לב ונשמה, משגעה לדבר אחד, אוטופיסטית, אשה שהשנאה מפעפעת ממנה לכל קים ולכל יש, ובשביל ספק־ספיקא של איזו גאלה רחוקה,

שבאפן היותר טוב אינה אלא הזיה או אמונה תפלה, היא מחריבה בין כך וכך עולמות שלמים וקולטורות שלמות עם אמנות ואצילות רבה ומביאה שואה על אלפי רבבות בני־אדם, להגות אותם מן המסלה ולהביאם לידי מדוחים ולידי פרעניות רבות וגדולות, והכל משום שלב כזה אינו מרגיש, אלא המוח הנלהב עושה השבונות וכו' וכו' וכו'.

ועתה? — בא קונטרס קטן ומכריח אותנו לבקר אחרי האקטים הישנים ולשנות את המשפט מן הקצה אל הקצה. האשה הזאת היא אחת המשוררות היותר מצינות. רכת־רגש ורבת־אצילות ונפש עדינה כזאת אין למצוא אלא אחת בדורות רבים ומרבים. ואם נבקש פתרון כל־שהוא לאותה החידה הסתומה, אז לא נמצא אלא את האחד: — אפשר שאפילו לידי הסוציאליסמוס שלה לא באה האשה הנפלאה הזאת אלא מתוך אותה החמלה הגדולה והנפלאה, שמלאה את כל חדרי לבה ואת כל שס"ה גידיה מילדותה עד יומה האחרון. רק דרך שדה־השירה באה גם אל קרן זוית זו. לא יכלה האשה המצוינה הזאת לראות את הדמעות הרבות הנשפכות בעולם השומם הזה, לא יכלה להביט אל רבבות העשוקים ועל נהרות־הדם הנשפכים חנם — ותחש לה מפלט אל עולם דמיון חדש זה. ומשום שהיתה שלמה ברוחה מאין כמוה, לכן היתה לקצונה אפילו במקצוע זה. מי יודע את אשר יכלה האשה הזאת להיות לנו, אלו הוליכו אותה חייה דרך רחובות אחרים.

ארורה היד אשר הרימה את המאכלת על חיי האשה הזאת לשפוך ארצה דם אשר כזה!
